مجلة

كلية الآداب

العدد التاسع — المجلد الثانى

ديسمبر ١٩٤٧

مطبعة جامعة فؤاد الأول

١٩٤٧

أثمان

المجلدات التى ظهرت

	ص
المجلد الأوّل (الجزء الأول)	٢٠
« « (الجزء الثانى)	٥
المجلد الثانى (الجزء الأول)	٥
« « (الجزء الثانى)	٥
المجلد الثالث (الجزء الأول)	٥
« « (الجزء الثانى)	٥
المجلد الرابع (الجزء الأول)	٥
« « (الجزء الثانى)	٥

	ص
المجلد الخامس (ظهر الجزء الأول فقط)	٥
المجلد السادس (ظهر الجزء الأول فقط)	٤٨
المجلد السابع (ظهر الجزء الأول فقط)	٤٢
المجلد الثامن (الجزء الأول)	—
« « (الجزء الثانى)	—
المجلد التاسع (الجزء الأول)	—
« « (الجزء الثانى)	—

تصدر هذه المجلة مرتين فى السنة . فى مايو وديسمبر .
وتطلب من مكتبة جامعة فؤاد الأوّل بالجيزة . وتوجه المكاتبات
الخاصة بالناحية العلمية ، إلى سكرتير التحرير :

الدكتور فؤاد حسنين على
بكلية الآداب بالجيزة

مجلة
كلية الآداب

العدد التاسع — المجلد الثانى

ديسمبر ١٩٤٧

مطبعة جامعة فؤاد الأول

١٩٤٧

فهرس

القسم العربى :

القسم الأوروبى :

يسر هيئة تحرير المجلة أن يتولى حضرة صاحب العزة مصطفى عامر بك عميد الكلية الإشراف عليها ، كما يؤسفها أن تحرم من إرشادات حضرة صاحب العزة الدكتور عبد الوهاب عزام بك الذى عين وزيراً مفوضاً فى جدّه .

سكرتير التحرير

اللغـة الفارسية فى الهنـــد

للدكتور عبد الوهاب عزام بك

(١)

لا أعرض للصلات بين اللغات الايرانية والهندية ، ورجوعها كلها إلى أصل مشترك فليس هذا من قصدى فى هذا المقال ، وحسبى أن أقول هنا إن هذه العلاقات بين اللغتين كانت من صلات فى الجنس والجوار عملت عملها بين الأمتين فى العصور المختلفة ، ثم زيدت أسباب أخرى فى العصور الاسلامية مكنت الصلات بين الشعبين سكان هضب ايران وسكان الهند ولا سيما الأقاليم الشمالية الغربية ، وهذه الصلات وما نشأ عنها من تمكن الفارسية فى الهند وانتشارها هى موضوع هذا المقال :

وأمهد بكلمة فى الدول الاسلامية التى نشأت فى الهند منذ القرن الرابع الهجرى حين فتح أقاليم الهند الشمالية الغربية السلطان محمود بن سبكتكين المعروف باسم محمود الغزنوى .

(٢)

السلطان محمود الغزنوى (٣٨٧ — ٤٢١ هـ) أول فاتح فى الهند بعد الفتح العربى فى عهد الأمويين والعباسيين . وقد والى السلطان غزواته بين سنة إحدى وتسعين وثلاثمائة وسنة سبع عشرة وأربعمائة حتى دوخ القسم الشمالى الغربى من الهند .

وسنة ٥٥٣ هـ غلب الغزنويون على أرضهم فى أفغانستان فاقتصر سلطانهم على الهند واتخذوا مدينة لاهور داراً للملك حتى انتهت دولتهم سنة ٥٧٩ .

وقامت الدولة الغورية فى أفغانستان ثم مدت سلطانها على بقاع فى الهنـد وامتد سلطانها من سنة ٥٤٣ الى سنة ٦١٢ ، وقد استطاع محمد الغورى

(٥٦٩ – ٦٠٢ هـ) أن يبسط سلطانه على شمالى الهند الى خليج بنغالة . وولى مولاه قطب الدين أيبك على دهلى ، واستقل قطب الدين بما ولى عليه حين مات سيده سنة ٦٠٢ ، فكانت الدولة التى أقامها أول دولة اسلامية نشأت فى الهند .

وهى الدولة الأولى من ست دول تولت ملك دهلى وما يتبعها وعرف ملوكها باسم سلاطين دهلى .

وهذه الدول الست تسلطت فى هذه الحقب :

دولة المماليك التى أقامها قطب الدين أيبك	٦٠٢ – ٦٨٦ هـ
الدولة الخلجية	٦٨٩ – ٧٢٠ هـ
« التغلقية	٧٢٠ – ٨١٥ هـ
دولة السادة	٨١٧ – ٨٤٧ هـ
« اللوديين	٨٥٥ – ٩٣٢ هـ
الدولة الأفغانية السورية	٩٤٧ – ٩٦٢ هـ

ودول أخرى كثيرة نشأت فى أرجاء الهند منذ قامت الدولة الغورية إلى أن زالت دول سلاطين دهلى باستيلاء الدولة الكبرى الدولة التيمورية التى يسميها مؤرخو أوربا دولة المغول .

وهى الدولة التى سيطرت على الهند كلها أو جلها ودام سلطانها على اختلاف الأحوال ، وتقلب الغير ، وانبساط السلطان وتقلصه من سنة ٩٣٢ إلى سنة ١٢٧٢ هـ . حتى خلع الانكليز آخر سلاطينها قبل تسعين سنة . وهى الدولة التى أثرت فى حضارة الهند أعظم الآثار وتركت من الأبنيه ما يتحدى أعظم أبنية العالم فى المشرق والمغرب . واستطاعت أن تجمع الهند كلها حيناً لسلطان واحد . وهو أمر لا يعرفه تاريخ الهند فى الجاهلية والاسلام الا لهذه الدولة العظيمة .

وأثر هذه الدولة لا يزال واضحاً فى آثار الهند ولغاتها وآدابها ونظم حكوماتها وأحوالها الاجتماعية .

هذه الدول الطارئة على الهند أو الناشئة فيها نقلت الى الهند الحضارة الاسلامية . وكان للحضارة الاسلامية لغتان : العربية لغة الدين وقد استأثرت بالحضارة الاسلامية كلها قرونا ثم نشأت الفارسية فشاركتها فى الأدب والتاريخ وموضوعات أخرى .

فالدولة الغزنوية التى فتحت شمالى الهند الغربى فى القرن الرابع كانت دواوينها فى غزنة بالعربية وبالفارسية أحيانا . وكان التأليف فى العلوم أكثره بالعربية ولكن الشعر كان فارسيا . وقد انحاز الى السلطان محمود كثير من شعراء الفارسية . وإليه قدم الفردوسى الشاهنامة . ولما زال سلطان الغزنويين عن أفغانستان واقتصر على الهند ، واتخذوا مدينة لاهور دار ملكهم انتقلت دواوين الدولة الى الهند وعظم شأن الفارسية هناك .

وكذلك كانت الفارسية فى ظلال الدول الاسلامية التى نشأت فى الأقاليم الشمالية الغربية من الهند .

ونحن نجد فى القرن السابع الهجرى الأمير خسرو الدهلوى ينظم بالفارسية منظومات كثيرة مطوّلة حتى قيل ان شعره أربعمائة ألف بيت ، ولا ينبغ شاعر كهذا فى الهند إلا بعد شيوع الفارسية فى الأدب ، وتوالى الشعراء على النظم فيها هناك ، وبهذا اللسان مدح الأمير خسرو كثيراً من ملوك الهند ، وكان شيخ هذا الشاعر فى التصوف نظام الدين أوليا المتوفى سنة ٧١٢ هـ ، وقد نظم بالفارسية شعراً صوفياً .

وقد زرت قبريهما فى دهلى فما وجدت على قبريهما والقبور المحيطة بهما إلا العربية والفارسية . وكذلك الذى رأيته من الآثار الاسلامية فى الهند .

ولازدهار الأدب الفارسى بالهند حنّ إليها كثير من شعراء الفرس قبل قيام الدولة التيمورية التى أذكرها من بعد وأبين ازدحام شعراء الفارسية حول ملوكها ومن ذكروا الهند قبل هـذه الدولة وحنّ إليها الشيخ سعدى وحافظ الشيرازى والشيخ عبد الرحمن الجامى .

وفى القرن العاشر الهجرى فتح محمد ظهير الدين بابر شمالى الهند الغربى وأزال ملك سلاطين دهلى ، وأقام فى الهند الدولة التيمورية .

وكان بابر تركيا نشأ فى تركستان وكتب بالتركية الشرقية التى ورثت كل دول الهند لغة جغتاى ولكنه كان كالمتأدبين فى تلك البلاد يعرف الفارسية وقد نظم بها ، وقد جاء معه الى الهند بعض شعراء الفارسية .

وكان بيرم خان خاتان مربى السلطان أكبر شاعرا يكتب بالفارسية والتركية وأجتمع حوله كثير من الشعراء وبأمره نظم نظيرى السمرقندى شاهنامة همايون (شاهنامة همايون) .

ويقال إن جلال الدين أكبر كان أميا ، ومهما يكن فقد كان محبا للشعر نقّاداً له وهو الذى سنّ تسمية ملك الشعراء ولقب به الشاعر غزالى ، وقد ذاع صيت أكبر فى الاعجاب بالشعر والاجازة عليه فوفد اليه كثير من شعراء ايران وقد عد أبو الفضل فى كتابه (آيئين أكبرى) واحداً وخمسين شاعراً فارسياً كلهم اتصل بالسلطان ومنهم عرفى الشيرازى ، ونظيرى النيسابورى ، ورفيعى الكاشانى ، وأشكى القمى ، وقدسى الكربلائى ، وحيدرى التبريزى ، ونوعى المشهدى ، وبابا طالب الأصفهانى ، وقاسمى المازندرانى . فقد اختلفت أفكار الشعراء واجتمعت آمالهم حول ملوك الهند ، وعد أبو الفضل شعراء آخرين مدحوا أكبر على البعد .

وكان جهانكير ابن أكبر وخليفته على سنة أبيه فى الاشادة بالشعر والشعراء.

وله نوادر فى نقد الشعر روى بعضها الشيخ شبلى فى كتابه شعر العجم وقد سمى الشاعر طالبا الآملى ملك الشعراء . وكتب فى مذكراته وهى مكتوبة بالفارسية : « وفى هذا التاريخ (السنة الرابعة عشرة من ملكه) ميز طالب الآملى بخطاب ملك الشعراء حينما فاق شعره شعر نظرائه فانتظم فى سلك شعراء العرش » وقد قدم الى جهانكير المعجم المسمى فرهنك جهانكيرى فكتب فى مذكراته :

« جاء الأمير عضد الدولة من أكرا وأقام عندنا وأطلعنا على معجمه

فى اللغة . والحق أنه احتمل عناء كبيراً ، واستشهد على كل كلمة بكلام الشعراء والعلماء القدماء وليس لهذا الكتاب نظير فى هذا الفن » .

وكان الى جانب السلاطين والأمراء كثير من الأعيان يعجبون بالشعر الفارسى ، ويثيبون عليه فيقصدهم أدباء الفارسية وشعراؤها من كل فج ، مثل أبى الفتح الجيلانى وعبد الرحيم خان خانان وكان لكل منهما ندوة تسمى بيت العلما للشعر فيها قبول ورواج .

وقد كتب أحد المؤلفين فى ذلك العصر عبد الباقى ، فى كتابه « مآثر رحيمى » : « وكثير من أعيان الدولة وأركان السلطنة فى عهد السلطان المرحوم (أكبر) نالوا رعاية الحكيم أبى الفتح . وكان كل من يفد من الأقطار يؤثر خدمته وصحبته مثل حسين ثنائى وميرزا قلى الميلى وعرفى الشيرازى وحياتى الجيلانى الخ » .

ويقول المؤلف نفسه :

« وشعراء هذا الزمان كانوا يستحسنون التجديد . وقد سار على هذا النهج فيض وعرفى » .

ومن حماة الأدب فى ذلك العصر على قلى خان وخان زمان وخان أعظم وظفر خان وغازى خان .

ولكل منهم فى رعاية العلوم والآداب والشعر خاصة أخبار مأثورة ، وآثار مشكورة .

ولا يتسع المجال لذكر الأدباء والشعراء الذين عاشوا فى كنف هؤلاء الكبراء وأمثالهم .

ومعنى هذا أن شعراء الفارسية الناشئين فى الهند والطارئين عليها وجدوا عند الملوك والأمراء والأعيان قبولا وعطفاً وسخاء وأنهم تنافسوا فى الاجادة وحرص كل منهم على أن يأتى بجديد يمتاز به ويؤثر عنه .

وقد عنى الملوك والأعيان بخزائن الكتب ، وتنافسوا فى جمع نوادرها وكتابتها وتذهيبها وتجليدها . ومنها خزانة خان خانان فى أحمد آباد .

ومن عجائب هذه الخزانة ان صاحبها كان يكلف كل شاعر عنده بكتابة ديوانه بخط يده ليحفظ فيها .

فليس عجيباً أن ترى الأدب الفارسى يزدهر فى الهند فى تلك العصور .

وقد زرت آثار الدول الاسلامية فى دهلى وأكرا ولاهور فوجدت الفارسية منقوشة عليها بجانب العربية، العربية للقرآن والحديث ، والفارسية للشعر والتاريخ .

وكان من انتشار الفارسية فى الهند وسيطرتها على الأدب ودواوين الدول الاسلامية أن ظهر أثرها واضحاً فى اللغة التى نشأت وترعرعت فى كنف الدول الاسلامية ولا سيما الدولة الكبرى دولة التيموريين ، أعنى اللغة الأردية ففيها كثير من الألفاظ الفارسية والمركبات والعبارات والأساليب . حتى صار تعلم الفارسية ضرورة لمن يريد اجادة الأردية .

ولا تزال الفارسية معروفة منتشرة بين المثقفين من المسلمين فى الهند . وقل أن تجد منهم من لا يعرف الفارسية كثيراً أو قليلا . فالمسلم المتأدب يتكلم الفارسية ويقرؤها أو يقرؤها دون التكلم بها أو يعرف شيئاً منها ، وهذا يختلف باختلاف الأقاليم وباختلاف دور التعليم بعض الاختلاف .

وحسبنا دلالة على تمكن الفارسية هناك فى عصرنا هذا شاعر عبقرى مثل محمد اقبال رحمه الله . فقد اتخذ الفارسية فى أكثر منظوماته مع أن الأردية لغته وله فيها منظومات رائعة .

فالمتعلم من مسلمى الهند ينشد شعر إقبال بالأردية أحيانا وبالفارسية أحيانا .

ولولا أن الفارسية يعرفها المثقفون فى الهند ما اتخذها هذا الشاعر العظيم لسانا لفلسفته وشعره ودعوته التى قصد بها الى إيقاظ مسلمى الهند ، وتبصيرهم بمجدهم ، ودفعهم إلى الحياة الحرة المجاهدة التى تطمح الى أعلى الدرجات ، وتسير إلى أقصى الغايات .

وبعد فهذه عجالة أردت بها التنبيه إلى شأن الفارسية فى الهند منذ تسلط عليها المسلمون إلى عصرنا . وهو موضوع يحتاج الى تفصيل واف وبيان كاف ولعلى أعود اليه بالتفصيل إن شاء الله .

بين المادية والروحية فى مصر القديمة

للدكتور محمد أنور شكرى

تتميز مصر عن غيرها من البلاد ذات الحضارات القديمة بكثرة ما خلفته من آثار ، تكشف عن نواحى نشاط المصريين طوال عصور تاريخهم القديم . وقد توفر كثير من علماء الأمم المختلفة منذ بداية القرن الماضى على دراسة هذه الآثار فى بحوث خاصة عديدة ، ألقت كثيراً من الضوء على نواحى الحضارة المصرية . على أنه وإن كان الأمر لا يزال يدعو الى مواصلة التنقيب والدرس لجلاء كثير من المسائل الغامضة ، أو التى لا تزال موضع اختلاف العلماء ، إلا أن ما كشف عنه حتى الآن ، وما قام به العلماء من أبحاث تتيح لنا ترسم الحضارة المصرية القديمة فى خطوطها الأساسية العامة ، واستكناه ما تعتمد عليه من أفكار وتصورات ، مما يعين على فهم أسسها وقواعدها ، ويفيد فى معرفة طبيعة المصريين وخصائص تفكيرهم بوجه عام . ولذلك فسبيلنا فى هذا البحث هو النظرة العامة الشاملة . وغنى عن الذكر أن البحث الخاص ، على ضرورته وأهميته ، يستغرق عادة جهد الباحث فى موضوع بذاته ، ويشغله عن تقدير ما يمكن أن تدل عليه الأبحاث الأخرى من حقائق ووجهات نظر مختلفة ، بينما البحث العام يفيد فى تأليف صورة واضحة كاملة ، قد تلقى بدورها كثيراً من الضوء على بعض المسائل الغامضة ، فتشرحها أو تمهد السبيل الى معرفة وجه الحق فيها . والبحث العام ، وإن يكن يعتمد فى الغالب على البحوث الخاصة ، إلا أنه يعلو عليها ليجمع بين أطرافها فى وحدة متسقة ، أساسها الاستقراء العام والبحث المقارن . لهذا لا غنى عن النظر فى مجموع مظاهر الحضارة المصرية القديمة اذا أريد استكناه أسسها وقواعدها ، واستقراء ما كان يسودها من أفكار وأغراض .

وأول ما يلفت النظر فى سائر المصنوعات المصرية القديمة، على اختلاف موادها وعصورها، بساطة أشكالها وقلة زخارفها وطابعها العملى، مما يتفق وأداء الغرض منها، وفى هذا ما يدل على أنه كانت تحدو الصانع المصرى فيما يصنع الفائدة العملية. ويتجلى هذا الطابع أيضاً فى الفنون المصرية القديمة من عمارة ونحت ونقش وتصوير وزخرفة. فالعمارة المصرية تمتاز بقوتها ومتانتها، وعناصرها مشتقة فى الغالب من عالم النبات، كما يتضح ذلك فى الأساطين وغيرها. والتماثيل والصور والمناظر المختلفة تكاد تكون صوراً صادقة لما تمثله فى حدود ما كانت تقتضيه العقائد والتقاليد السائدة من قواعد معينة وأوضاع محدودة. وطريقة الرسم التصورية التى آثرها الفنان المصرى على غيرها، والتى لا تتقيد بوجهة نظر واحدة، وإنما ترسم الشىء الواحد أو المنظر الواحد من وجهات نظر مختلفة، رغبة فى تمثيل جميع المظاهر والخصائص الهامة معاً، لتدل بوضوح على شدة تقيده بجملة المظاهر الحقيقية، لا بما ينطبع منها على شبكة العين فحسب [1]. والزخارف المصرية، على قلتها وبساطتها، تتألف فى الغالب من عناصر مشتقة من الطبيعة أو مما صنعه المصرى القديم. وليس أدل على ذلك من أن زخرفة الجدران فى كثير من الأحيان تمثل ستائر الحصير التى كانت تعلق على المساكن، وأن زخرفة كثير من الأوانى مشتقة مما كانت تحمل فيه الأوانى من غلاف أو من إكليل الأزهار وأوراق الأشجار التى كانت تحلى بها.

والكتابة الهيروغليفية نفسها تمتاز بأن إشاراتها فى الغالب صور لأجسام مادية. والأدب المصرى القديم أدب قصصى إرشادى، يذخر بالصور والأخيلة المادية ووصف الحياة الواقعية. وما حفظ لنا من الآثار الأدبية فى الأخلاق يكاد يقتصر على إرشادات ونصائح عملية فى آداب السلوك فى المناسبات المختلفة، مما يطبعه بطابع عملى قوى، وهو الى جانب هذا يعتمد فى تقديره

---

(1) محمد أنور شكرى، الشخصية فى الفن المصرى القديم، مجلة كلية الآداب، العدد الثامن، المجلد الأول — مايو سنة ١٩٤٦، ص ١١٩ — ١٢١.

الأعمال على ما تؤدى اليه من نتائج عملية . أما ما خلفه المصريون من أخبارهم التاريخية فلا يكاد يزيد على قوائم بأسماء الملوك ، وعلى حوليات رسمية لأغراض عملية أو دينية . واذا كانت قد حفظت لنا بعض القصص التاريخية فهى ذات طابع أسطورى .

وفى معارف المصريين وعلومهم مايدل على اتجاههم المادى العملى . فعلوم الرياضة ، وهى تعتبر بحق أعظم مجال للتفكير النظرى ، كانت فى جوهرها علوما عملية ، نشأت من معالجة ما كان يعرض فى الحياة اليومية من مشاكل . يدل على ذلك أن العمليات الحسابية المختلفة كانت تعتمد على العد ، وهو مايتضح من عمليات الجمع والطرح والضرب والقسمة [1] ، كما يدل عليه أيضا أن الترقيم الكسرى يرجع فى الأصل الى ما كان يعترض توزيع الطعام وغيره من مشكلات . ومما له دلالته أن ما حفظ لنا مما كتبه المصريون فى الرياضة كان الغرض منه التعليم والارشاد لا إثبات الحقائق العلمية . وكان رائدهم فى ذلك الأمثلة ذات الأعداد البسيطة عادة ، التى يسهل حفظها واتخاذها نموذجا لحل غيرها من المسائل . وكانت طرق حل المسائل الرياضية وليدة التجارب الخاصة ، التى دل الاختبار على صحتها وإمكان تطبيقها بصفة عامة . لذلك يذهب بعض العلماء الى أن المصريين ، وإن كانوا قد وفقوا الى حل كثير من المسائل الرياضية ، إلا أنهم لم يحفلوا باستكناه ما تدل عليه من نظريات وقواعد ، اكتفاء بما توصلوا اليه من قواعد عملية بسيطة ، كانت تمكنهم من معالجة المسائل العملية ، مما أدى الى ركود تقدم العلوم الرياضية عندهم . ويرجع ما أصابته مصر القديمة من تقدم فى علم المساحة الى ما كان يحدثه النيل وفيضانه من تغيرات فى الأرض الزراعية مع الرغبة فى جباية الضرائب على أساس عادل ، وقد أشار الى ذلك « هيرودوت » فى كتابه عن مصر ،

---

(1) T. Eric Peet, The Rhind Mathematical Papyrus, 1923, p. 11 ff.;
O. Neugebauer, Die Grundlagen der aegyptischen Bruchrechnung, 1926, S. 6 ff.;
O. Neugebauer, Vorlesungen ueber Geschichte der antiken mathematischen Wissenschaften, 1934, Bd. I, S. 110 ff.;
R. W. Sloley, in S. R. K. Glanville, The Legacy of Egypt, 1942, p. 166.

كما ترجع معرفتهم « نسبة محيط الدائرة الى قطرها » الى اضطرارهم الى معرفة سعة صوامع الغلال المستديرة ، التي كانوا يخزنون فيها حبوبهم .

وفى تصور المصريين للمظاهر الكونية والفلكية ما يشير الى طبيعة تفكيرهم. فقد تصوروا منذ أقدم الأزمنة السماء كسقف مسطح غالباً ، يعتمد على أربع قوائم تستقر على الأرض ، أو يعتمد على جبال جانبية ، كما تخيلوها أيضاً على شكل بقرة . وتمثلوا وراء الشمس جعلا يدحرج قرصها أمامه فى السماء ، كما يدهدى الجعل على الأرض الخرء ، أو كصقر أو قرص ذى جناحين ، يذرع السماء ، أو كاله على شكل إنسان يمخر محيط السماء فى مركب من الذهب . وقد جاء أن لاله الشمس قصراً فى السماء ، تذهب اليه الآلهة حيث يطعمون ويتلقون أوامره على نحو ما كان يجرى مع عظماء الدولة فى قصور ملوكهم . وكان لرصد النجوم شأن كبير فى مصر القديمة ، على أن ذلك إنما كان فى الغالب للأغراض الدينية والجنازية ولبناء المعابد حسب الجهات الرئيسية . ويؤيد هذا أن الكهنة هم الذين كانوا يقومون برصد النجوم . وأنهم كانوا يستخدمون لذلك آلة بسيطة ، ذكر عنها صراحة أنها كانت كدليل لتعيين بداية الأعياد والمواسم وتعيين أوقات العمل . وكانت هذه الآلة تستخدم أيضاً فى تخطيط المعبد وقت الاحتفال بوضع حجر الأساس . علاوة على هذا فان الكهنة هم الذين وضعوا التقويم المصرى وظلوا يشرفون عليه طوال تاريخ مصر القديم .

وفى الطب يتجلى الطابع العملى للمصريين فى تقدم علم التشريح . ولعل ما أصابوه فيه من تقدم يرجع الى ما كسبوه من معلومات فى إعداد جثث الموتى وتحنيطها وذبح الضحايا من الحيوانات فى طقوسهم الدينية والجنازية . ويتجلى هذا الطابع أيضاً فى اهتمامهم بأمراض الحيوان لما كان لتربيتها عندهم من أهمية كبيرة . أما فيما عدا ذلك فقد كان من النادر فحص أعراض المرض وتشخيصه . ومما لا يخلو من مغزى هنا أن العبرة فى قيمة الدواء كانت تجربته وقدم استعماله ، لا التدليل العلمى على فائدته ، وأنه كثيراً ما كانت توصف عدة

وصفات طبية لكل مرض ، حتى إذا فشلت إحداها أمكن تجربة غيرها . وفى هذا ما يشير الى الاتجاه العملى التجريبى ، مما دعا الى القول بأن الطب العلمى إنما يرجع الى الأغريق .

ولا تقتصر الناحية العملية المادية على صناعات المصريين وفنونهم وآدابهم وعلومهم ، وإنما تتجلى أيضاً فى معتقداتهم الدينية ، وهى تفيض بالتصورات المادية عن الآلهة وعلاقة بعضها ببعض ، كما كانت تهدف الى تحقيق أغراض معينة . وان ما يعرف الآن بالكتب الدينية للمصريين ليس فى الواقع إلا عدة مجموعات من الصيغ اعتقدوا أنها تفيد الميت فى الحياة الآخرة ، وهى تدل على أن المصريين تمثلوا فى بداية الأمر الآلهة فى الحيوان أو النبات أو الجماد ، ثم لم يلبثوا أن أفاضوا عليها صفات حكامهم وملوكهم ، فتخيلوها تطعم وتسق وتكسى وتتصرف فى شئون المدن ، وتتحكم فى أقدار سكانها . وكان لا بد لها من بيوت أو معابد تقام فيها تماثيلها ، التى تمثلها عادة بملابس الملوك وتيجانهم وحليهم ، تؤدى لها الطقوس الدينية من غسل ولبس وتعطير وتبخير ، وتقدم لها بعد ذلك الأطعمة المختلفة . وكان يقوم على خدمتها كهنة خاصة يسمون خدم الآلهة ، وكان لبعضها فوق ذلك طائفة خاصة من النساء يقمن بالغناء والرقص ، كل ذلك على نحو ما كان يؤدى للحكام والملوك . ولم تلبث الأحداث المختلفة أن جمعت بين بعض المعبودات فى أسرات تتألف من الأب والأم والابن أو من الأب وزوجتين ، أو من الأم وابنين ، وفى هذا صدى لحياة الأسرة فى المجتمع المصرى القديم .

الى جانب هذا تمثل المصريون أيضاً فى المظاهر الكونية أو الطبيعية العامة آلهة عظيمة منها الأرض والسماء والشمس . وقد ذهبوا الى أن الآلهة حكمت مصر منذ بداية العالم ، تحيطها الحاشية والأتباع ، وتبعث الرسل بأوامرها ، وتتعرض للثورة والعصيان ، ويجوز عليها الكبر والضعف ، ويؤثر فيها السحر والتعاويذ ، ويلعب برؤوسها الخمر ، ويقوم بين بعضها وبعض الشجار والقتال ، ويتعرض بعضها للموت والبعث الى غير ذلك . وفى هذا كله تتردد أصداء

الأحداث السياسية والاجتماعية التي حفل بها تاريخ مصر البعيد ، وتتراءى ما أصابته السلطة المدنية والدينية من توفيق وبسطة فى السلطان ، مما كان يزيد فى نفوذ الآلهة المحلية ويعلى فى شأنها . وهكذا نرى الاله بعد أن كان معبوداً محلياً لا يتعدى سلطانه حدود مدينته أو مقاطعته ، يصبح رباً لأحد القطرين ، ثم لمصر بأكملها ، ثم للعالم أجمع ، تمشياً مع ما كسبته السلطة المدنية والدينية من قوة ، وما أفاده المصريون من سعة فى النظر ، ورحابة فى أفق الحياة .

وليس أدل على المادية الجافة السافرة والتقيد بعالم الحس مما جاء عن خلق أول زوج من الآلهة ، فقد لفظ « أتوم » إله « عين شمس » ولده « شو » وبصق ابنته « تفنوت [1] » ، وبذلك نشأ العنصران الكونيان ، الهواء والرطوبة ، ثم أعقب « شو » و « تفنوت » كلا من إله الأرض « جب » وإلهة السماء « نوت » . وتبدو هذه المادية واضحة أيضاً فيما جاء عن الشمس من أنها نشأت من الاتحاد الجنسى بين الأرض والسماء ، وأنها تولد من جديد كل يوم بين فخذى أمها إلهة السماء ، بعد أن كانت قد لفظت أنفاسها بين ذراعيها فى مساء اليوم السابق [2] . وهى تتمثل أيضاً فى تصور الشمس المشرقة كزهرة اللوتس التى تتضام أكمامها ليلا لتتفتح من جديد فى الصباح ، مما أدى بالاله « نفرتم » ، إله زهرة اللوتس ، الذى كان فى الأصل إله الرائحة العطرة ، الى أن أصبح طفل الشمس أو الاله الشاب للكون الذى يطفو من المحيط الأزلى « نون [3] » ، أو يعلو رأس بقرة تسبح فى الماء [4] . وتتجلى هذه المادية

---

(1) K. Sethe, Pyramidentexte, § 1248, 1652.

(2) A. Rusch, Die Entwicklung der Himmelgoettin Nut zu einer Totengottheit, S. 16 f. Vgl. K. Sethe, Urgeschichte . . . ., § 69 ff.

(3) H. Kees, Ein alter Goetterhymnus als Begleittext zur Opfertafel, in A Z. 57, 116 ff. Vgl. K. Sethe, Amun und die acht Urgoetter von Hermopolis, 1929, § 96.

(4) تمثل البقرة السماء ، ويذهب « زيتا » الى أن تصور السماء على شكل بقرة يرجع الى الاعتقاد بأن البقرة « حاتحور » هى أم الاله « حورس » على حسب ما يدل عليه اسمها وهو يعنى « بيت حورس » . ولما أصبح « حورس » اله الشمس أصبحت « حاتحور » بطبيعة الحال الهة السماء . انظر :

K. Lethe, Zur Sage vom Sonnenauge, S. 29. Vgl. auch H. Junker, Die Onurislegende, S. 39, 117.

كذلك فى تصور نشأة العالم كأكمة وسط المحيط الأزلى « نون » ، قامت عليها الضفادع والثعابين[1] ، ووجدت الى جانبها بيضة طائر مائى خرجت منها أوزة أضاءت الكون لأنها كانت الشمس ، ثم أخذت تطير على الماء وهى تقاقى ، وبذلك كان الضوء الأول والصوت الأول فى ذلك السكون والظلام ، اللذين كانا يخيمان على العالم . ويبدو أن هذه التصورات تعتمد فى أساسها على غمر أرض مصر بمياه الفيضان ثم ظهورها ثانية بانحسار المياه عنها وما يلازم ذلك من مظاهر محلية كسباحة البقر فى الماء وطير الأوز على سطحه وكثرة الضفادع الى غير ذلك .

وتتمثل المادية واضحة قوية فى العقائد والطقوس الجنازية ، وقد كانت وثيقة الاتصال بالعقائد والطقوس الدينية . فقد بالغ المصريون فى الاهتمام ببناء مقابرهم على نسق لا مثيل له فى أى بلد آخر . ولعل مادية المعتقدات الجنازية تتجلى أقوى ما تكون فى ضخامة أهرامات الأسرة الرابعة ، مما يشير الى الرغبة فى تحقيق الخلود عن طريق مادة الأحجار وضخامة البناء . وقد أودع المصريون فى مقابرهم أثاثهم ورياشهم وحليهم وأسلحتهم ولعبهم وأوانيهم وكثيراً من طعامهم وشرابهم ، وما حفظ لنا من ذلك مما نجا من العبث والتلف ، يملأ متاحف العالم على كثرتها وسعتها . وكان رائدهم فى هذا اعتقادهم بأن الميت يحتاج فى حياته الثانية الى ماكان يحتاج اليه فى حياته الأولى من طعام وشراب وملبس ومسكن ، ودفء يقيه برد الشتاء ، ونسيم بارد يروح عنه حر الصيف ، وإلى ما يبهج قلبه من متع الحياة ومسراتها ، كما يحتاج إلى من يعاشره من النساء معاشرة الأزواج[2] . وقد استأثر بعقولهم الاعتقاد بضرورة الجسد فى الحياة الثانية ، مما يشرح لنا سبب مغالاتهم فى الاهتمام بحفظ جثث الموتى وتحنيطها ، وقاية لها من عوادى الزمن ، وقد نجحوا فى ذلك

(1) A. de Buck, De egyptische Voorstellingen betreffende dem Oerheuvel, 1922 ; K. Sethe, Amun und die acht Urgoetter von Hermopolis, § 96, 250-251.

(2) Gautier—Jéquier, Fouilles de Licht, pl. 20 ; Vgl. H. Kees, Lesebuch, S. 52.

إلى حد بعيد . وفى النصوص المختلفة نعلم أنه كان يرجى للميت ألا تفارق روحه جسده ، وأن يمنح بصره ، وسمعه ، ولسانه ، والقدرة على المشى ، والحركة . وفى متون الاهرامات كان مما يرجوه الملك المتوفى أن يكون كاتباً للاله « رع » كما أن فى نصوص التوابيت ما يدل على أن الميت كان يرجو أن يكون كاتباً للاله «أتوم» مما يشير إلى أن المصرى القديم قد تصور بلاط إله الشمس على غرار بلاط الملك على سطح الأرض ، وأنه كان يرجو أن يحصل على عمل فيه .

ولما كانت الزراعة فى مصر أساس الحياة الاقتصادية ، فقد كان يعتقد أن الميت يمنح حقلا من « حقول اليارو » يحرثه ، وفى بعض الأحيان كان يرجى أن يكون له أكثر من حقل واحد وأن تكون له القطعان والعبيد والأماء . ومن كتاب الموتى يتضح أن الميت كان يرجو أن يقدم له الكعك والخبز ، وأن يقطع الحقل الذى ينمو فيه القمح والشعير الى ارتفاع سبع أذرع ليأكل من قمحه وشعيره . وفى موضع آخر من هذا الكتاب جاء أن الميت يقطن فى « حقل اليارو » ، ويقيم فى « حقل القربان » ، حيث يحرث ويحصد ويسقى ويطعم ويعاشر معاشرة الأزواج ويفعل كل ما كان يفعله على سطح الأرض . وفى هذا ما يدل على الصورة المادية التى تصورها المصرى القديم عن الحياة الثانية ، وإن كانت فى جوهرها لا تختلف كثيراً عما تصوره بعض الديانات الحديثة .

يتضح من هذا كله الطابع المادى العملى فى صناعات المصريين وفنونهم ومعتقداتهم وتصوراتهم ، واستئثار هذا الطابع بهم فى جميع نواحى نشاطهم ، مما يدل على ما ركب فى طبيعتهم من قوة شعور بعالم الحس ومظاهره المادية ، وأنهم كانوا يهدفون فيما كان يصدر عنهم من تفكير أو عمل الى الأغراض العملية ، وأن تقديرهم الأشياء وتقويمهم لها إنما كان يعتمد على ما تدل عليه الخبرة والتجربة من قيمة لها فى الحياة . وليس من شك فى أنه كان لطبيعة بلادهم وأساليب حياتهم أثر كبير فى ذلك . فمصر وإن كانت

من الناحية الطبيعية هبة النيل حقا ، على نحو ما جاء عن « هكاته » وردده «هيرودوت» ، فانها من الناحية العمرانية من عمل المصريين أنفسهم ، فقد كانت تذخر فيها الأحراش والمستنقعات ، تقطنها الحيوانات الضارية والطيور الجارحة والهوام السامة مما اقتضى السكان الأول جهوداً عظيمة فى استخلاص الأرض الصالحة للزراعة ، وحفر القنوات لرى الأراضى البعيدة والمرتفعة ، وتهيئة مواطن إقامتهم وحمايتها من الفيضانات العالية وأذى الحيوانات الضارة ، حتى باتت بلادهم من أخصب بقاع العالم وأصلحها للاقامة فيها ، وبذلك تمهد السبيل لقيام الحضارة المصرية بعد أن تعود السكان العمل الشاق فى مجموعات متآزرة ، خبروا فيها بأنفسهم فضيلة التعاون وما دره عليهم من نعم . وقد احتفظوا بهذه الحياة العملية فى أغلب عصورهم ، مما يتجلى فى مبانيهم وآثارهم المختلفة . علاوة على هذا تتميز مصر باستقرار العناصر الطبيعية فيها الى درجة كبيرة ، فهى تخلو من ذلك الصراع القوى بين مظاهر الطبيعة ، الذى يميز بلاد الاغريق مثلا مما كان له الأثر البالغ فى حياتهم وأحاسيسهم وأخيلتهم ، ووجد صداه فى دياناتهم وفنونهم وآدابهم .

وإذا كان النيل ، بما يفيض به من مياه كل عام ، يحيي الأرض بعد موات فتخصب ، وينمو الزرع ، وتنبض الحياة من جديد فى جنبات الوادى الخصيب ، قد أوحى الى المصريين أن الحياة فى تجديد دائم ، فلا يجب أن ننسى أن هذا كان ولا يزال يتكرر بانتظام كل عام ، وأنه بذلك غدا من الظواهر الطبيعية الثابتة ، وأن الصحارى المحيطة بمصر ، فى ترامى أطرافها وما يخيم على أرجائها من سكون ، يملأ كل من يجوب فيافيها بروعة اللانهائية ، قد أوحت الى المصريين معنى الاستقرار والخلود . الى جانب هذا تمتاز مصر بصفاء سمائها وقوة ضوء شمسها ، حتى لتبدو الأشياء على صورتها الصريحة فى ضوء قوى لا يدع مجالا كبيراً للظلال المثيرة للأخيلة المختلفة ، والتى ينشط لها خيال الانسان . ومع هذا تجمع الطبيعة فى مصر بين بعض المظاهر المتباينة جنباً الى جنب فى صراحة تامة دون تدرج يذكر . فالصحراء القاحلة تجاور مباشرة الأرض المنزرعة بحيث ليستطيع الانسان أن يقف وإحدى قدميه على رمال الصحراء والأخرى على الأرض الخضراء . وهذه الألوان

والأصباغ المختلفة التى تكسو بها الشمس الطبيعة فى مصر عند شروقها وغروبها ، لا تكاد تنتشر فى الفضاء الواسع حتى تتلاشى فى ضوء الشمس القوى ، فتبدو الأشياء على حقيقتها السافرة فى وضح النهار أو تختفى فى ظلام الليل البهيم . لهذا كله لا عجب فى هذه البيئة التى اقتضت جهوداً مضنية ، والتى تقل فيها المظاهر الطبيعية المختلفة ، والتى تجمع فى كنفها بين المفارقات دون تدرج ، والتى تتكشف فى ضوئها الأشياء سافرة فى صورتها المادية ، أن تلتزم طبيعة المصرى القديم حدوداً معينة ، وأن يؤثر تفكيره الناحية المادية العملية .

وقد احتفظ المصريون طوال تاريخهم القديم بالطابع المادى العملى استجابة لما ركب فى طبيعتهم من شدة محافظة . ولعله كان لبلادهم أيضاً الأثر الأكبر فى ذلك . فاتساق أحوالها التى لا تكاد تتغير ، ومحافظتها على مظاهرها العامة طوال الأيام والسنين ، من شأنهما أن يشيعا فى النفس الاستقرار والثبات والتزام العادات والتقاليد القديمة .

* * *

ومع هذا لا يجب أن يغرينا هذا الاتجاه المادى بأن نذهب إلى ما ذهب إليه « أفلاطون » فيما وصف به المصريين من جشع وشراهة وحب كسب وتشبيههم فى هذا بالفينيقيين [١] ، أو إلى ما ذهب إليه « شتايندورف [٢] » وغيره [٣] من أن المصرى القديم كان رجل اقتصاد ، استخدم معارفه وكفاءته بمهارة فى تدبير حياته الاقتصادية ، وأنه لم يكن يميل إلى البحث عن حقائق الأشياء من أجل الحقيقة نفسها . فذلك الاهتمام البالغ بالمقابر دون المساكن ، وتلك الذخائر العظيمة التى كانت تودع إلى جانب جثث الموتى ، وذلك الاحتفال الزائد بالمعابد ، كل ذلك لا يدل على روح الجشع أو الاقتصاد بالمعنى المعروف ،

---

(١) Platon, Staat, 463 A.

(٢) G. Steindorff, Das Wesen des aegyptischen Volkes, 1923.

(٣) W. Otto, Kulturgeschichte des Altertums, 1925, S. 16. Vgl. auch Th. Hopfner, Orient und griechische Philosophie (Beiheft 4 zum Alten Orient, 1925).

وإنما يدل على الاسراف العريض فى سبيل تحقيق الأفكار والعقائد الدينية السائدة . وفى نصائح المصريين وإرشاداتهم حث على عدم الاهتمام بأكثر من الحاجة اليومية وتحذير من الطمع والثقة بالغنى [١] ، ومن الاعتماد على الثروة كأساس للسعادة [٢] ، وحضٌّ على القناعة والعمل الشريف وعلى عدم السعى وراء الغنى [٣]. لذلك من الخطأ أن تلهينا الناحية المادية ، على بروزها وقوتها ، عن تقدير الأفكار والمشاعر والاتجاهات المختلفة ، التى كانت لها أيضاً آثارها فى حياة المصريين وتصوراتهم .

فبالرغم من الطابع المادى العملى الذى تبدو فيه حضارتهم ليس من شك فى أنهم لم يدخروا وسعاً فى الاستمتاع بما كانت تتيحه طبيعة بلادهم وظروف حياتهم من متع ومسرات ، مما تدل عليه مناظر الصيد والقنص على جدران المقابر والمعابد ، ويتحدث به بعض ما حفظ لنا من نقوش . وفى صور الأعياد والمآدب الفخمة ، يقدم فيها مختلف أنواع الطعام والشراب ، ويسود فيها الرقص والغناء والموسيقى ، مايدل على أن حياة المصريين كانت بهجة حقاً . وكان العمال والصناع يقبلون على أعمالهم بقلوب راضية ، يشير إلى ذلك ما كانوا يتبادلونه من ملح ونكات ، بل من المناظر ما يدل على أنهم كانوا يؤدون أعمالهم على نغم العزف على الناى [٤]. ومن هذا يتضح أن الطبقة الحاكمة والأثرياء من المصريين ، وقد كانوا يميلون إلى الحياة البهيجة والتمتع بنصيب وافر من مسرات الحياة ، كانوا يعملون أيضاً على أن يكون لعمالهم نصيب من ذلك ، وبهذا لا محل للقول بأنهم استثمروا استثماراً سيئاً خالياً من الرحمة [٥] . وفوق ذلك نجد فى نصائح « بتاح حتب » دعوة صريحة إلى إمتاع القلب والاستمتاع بالحياة .

---

(١) A. Erman, Die Literatur der Aegypter, S. 93.

(٢) A. Erman, op. cit. 297-8, 299.

(٣) H. O. Lange, Das Weisheitsbuch des Amenope, 1925, S. 51 f., 54 ff., 80, 88 f.

(٤) H. Junker und L. Delaporte, Die Voelker des antiken Orients, 1933, S. 64.

(٥) Ibid., S. 69 ff.

وكان المصريون يؤثرون الطبيعة بحبهم ، وتشير إلى ذلك الصور والمناظر التى تدل على شدة عنايتهم بتمثيل طبيعة مصر ، بوديانها وصحاريها ، وما كان يعيش فيها من مختلف أنواع الطير والحيوان ، وذلك فى ألوان زاهية جميلة ودقة ملحوظة . وتكشف أغانيهم وأناشيدهم عن شعور حى بجمال الطبيعة ومظاهرها ومناظرها المختلفة . وقد بلغ هذا غايته فى أناشيد « أخناتون » الدينية التى تغنى فيها بالطبيعة وشدا بجمالها عن شعور قوى وحس مرهف . ومما يتصل بهذا ما عرف عن المصريين فى سائر عصورهم القديمة من حب للأزهار وتقديرها ، مما كان يدعوهم إلى التهادى بها فى المناسبات المختلفة [١] وعمل الأكاليل منها [٢] وإهدائها للآلهة [٣] والموتى [٤] والاشادة بذكرها فى أغانى الحب [٥] .

وفى آداب المصريين ما يدل على أنهم لم يقتصروا على الناحية العملية المادية . فأغانيهم تفيض بحلاوة طبيعية لا تكلف فيها . ولا تخلو آدابهم مما يمتاز بجمال أسلوبه وطلاوة عباراته ودقة وصفه للمواقف والمشاعر المختلفة ، كما يتضح مثلا من « قصة سنوحى » ، وقد ذهب « راديارد كبلنج » الكاتب الانجليزى الشهير إلى عدها من أمثلة الأدب الرفيع [٦] . وكان المصريون يحرصون على تدريب أبنائهم على حسن الكلام والحديث الطلى ، ويرون فى ذلك فضيلة كبيرة [٧] . ومما جاء فى نصائح « بتاح حتب » أن الكلام الجميل أشد خفاء من الحجر الثمين ومع ذلك قد يجده الانسان عند الأماء ، وقد نصح باحترام المحدث الفقيه والعمل على الاجادة والتفوق [٨] . وفى تعاليم أحد ملوك « اهناسيا »

---

(١) A. Erman, op. cit., S. 280.

(٢) Ibid. S. 208, 265, 315.

(٣) Ibid. S. 215.

(٤) Ibid. S. 270.

(٥) Ibid. S. 310 f.

(٦) A. Gardiner, Writing and Literature, in S. R. K. Glanville, The Legacy of Egypt, p. 73–4.

(٧) A. Erman, op. cit., S. 88.

(٨) Ibid., S. 88-9.

لابنه « مرى كارع » نراه ينصحه بأن يكون فنانا فى الحديث ليكون بذلك قويا ، لأن قوة الشخص هى لسانه والحديث أقوى من أى عراك[١] .
وقصة الفلاح الفصيح مثل واضح للكلام البليغ والتعبير الأنيق ودليل على تقدير الملوك وكبار الموظفين للكلام المنتقى الجميل .

وفى مبانى المصريين وصورهم ونقوشهم وتماثيلهم ومصنوعاتهم على اختلافها ما ينم عن روح تهدف الى الجمال والكمال والاتقان ، مما يثير حقا إعجابنا وتقديرنا ، ويلهينا فى أغلب الأحيان عن التفكير فى الأغراض العملية التى كانوا يهدفون إلى تحقيقها منها . بل كثيراً ما تجاوز الفنان والصانع حد الفائدة العملية ، كما يتجلى فى تيجان الأساطين ومن ملاعق الدهون ومقابض المرايا وغيرها . وقد دلل المصرى القديم على براعة فائقة فى التنسيق والتنظيم وإيثار البساطة على البهرج والابتذال . لهذا من الاسراف على الحق أن نهمل الجمال والتجويد والاتساق والبساطة عند حسبان أهداف المصريين ، إذ يتمثل هذا كله فى أكثر ما حفظ لنا عنهم منذ أقدم الأزمنة .

وفوق هذا اهتدى المصريون منذ وقت مبكر إلى معرفة العادات الاجتماعية الراقية والفضائل الخلقية السليمة[٢] ، التى تكشف عن مشاعر إنسانية نبيلة ، تؤثر العطف والرحمة ، وتبرأ من حب الانتقام والأخذ بالثأر . وقد وجد هذا صداه فى قوانينهم ومعاملتهم لأعدائهم ، بما يميزهم عن غيرهم من الشعوب المعاصرة . وتتجلى هذه الأخلاق فيما حفظ لنا من نصائحهم وتعاليمهم ، وهى وإن كانت تقتصر فى الغالب على إرشادات عملية فى آداب السلوك كما أسلفنا ، إلا أنها مع ذلك وليدة روح متحضرة ، رائدها الاعتقاد بأن العدل والانصاف ضروريان بين أفراد المجتمع ، وتحدوها الرغبة فى تقوية شعور الانسان بالعدالة

(١) Ibid., S. 110.
(٢) J. H. Breasted, Development of Religion and Thought, p. 165 ff. ;
H. Kees, Totenglauben . . ., S. 154 :
J. Spiegel, Du Idee vom Totengericht in der aegyptischen Religion, S. 26 ff.

وفى أن يعرف الفرد ما عليه من واجبات ، حتى تسود العلاقات الحسنة بين الناس[١] . وهى فى هذا كله تهدف إلى خلق إنسان مثالى ، هو الرجل المهذب الفاضل ، الذى يضبط نفسه ومشاعره ، ويلاحظ قواعد الأدب فى المناسبات المختلفة[٢]. ويتمثل هذا واضحاً فى نصائح « كاجمنى » ، كما يتجلى فى تعاليم « پتاح حتپ » ، وقد نصح فيها بالتمسك بأهداب الحقيقة وعدم تجاوزها ، ومسالمة الناس والبشاشة لهم وخاصة أصحاب المصالح ، وبالكرم والتواضع والقناعة وطاعة الرؤساء وعدم التحزب إلى غير ذلك[٣]. وقد بلغ به تقدير العدالة أن نصح بطرد الابن الظالم العاق . ومن الممتع أن نجد « أمن ام أوبى » يحذر الكاتب من أن يغمس قلمه فيما يضر[٤].

وإذا كانت النكبات الاجتماعية والسياسية ، التى أصابت البلاد بعد أن انقض صرح الملكية المقدسة فى نهاية الدولة القديمة ، قد جرفت معها الأغلبية من المصريين فراحوا يندفعون وراء متع الحياة الرخيصة ، بما نشر روح الفوضى والاضطراب ، فان هذه النكبات نفسها قد أضعفت الثقة فى المادية وفيما كان يرجى أن تحققه من أغراض ، وبذلك ازداد شعور المفكرين والموهوبين بالقيم المعنوية والخلقية ، مما تتجلى آثاره واضحة قوية فيما حفظ لنا من آثار أدبية من ذلك العهد[٥] . ومن هذه الآثار قصة الفلاح الفصيح ، وقد جاء فيها « اعمل الحق من أجل رب الحق[٦] » ، « إن الحق يبقى إلى الأبد ، وهو يهبط إلى العالم الثانى مع من يعمل بمقتضاه ، فاذا دفن فان اسمه لا يمحى[٧] » . ومنها أيضا تعاليم أحد ملوك « اهناسيا » لابنه ينصحه فيها بأن يقول الحق فى بيته حتى يهابه العظماء ، وأن يعمل الحق طالما يعيش على الأرض ، ويحذره

---

(١) H. Kees, Aegypten, in Kulturgeschichte des alten Orients, S. 283.
(٢) H. Junker und L. Delaporte, op. cit., S. 66 f.
(٣) A. Erman, Die Literatur der Aegypter, S. 86 ff.; A. Erman, Die Religion der Aegypter, S. 159-60.
(٤) H. O. Lange, Das Weisheitsbuch des Amenemope, S. 85 ff., 79 f.
(٥) J. H. Breasted, Development . . . ., p. 165 ff.; H. Junker und L. Delaporte, op. cit. S., 78 ff.
(٦) A. Erman, Die Literatur der Aegypter, S. 172.
(٧) Ibid., S. 175.

من أن يعاقب بغير حق ، ومن الثقة بطول السنين ، لأن قضاة الآخرة يرون الحياة كساعة ، ولأن الانسان باق بعد الموت ، تكوم إلى جانبه أعماله ، ويوصيه بأن يكون تقياً باراً بأسلافه[1] ، ويقرر فيها أن فضيلة الانسان العادل أحب إلى الله من الثور الذى يضحيه له المذنب[2]. ومن حديث الشاعر « نسو » مع روحه يتضح أنه لم يعد يثق بأن فى تقديم القربان وتلاوة التعاويذ ما يفيد فى اكتساب حياة قديسة طاهرة ، وإنما السبيل إلى ذلك هو الفضيلة وعمل الخير ، وبذلك يستطيع الفقير أن يأمل فى حياة سعيدة فى الآخرة ، ولو لم تكن له مقبرة تؤدى له فيها الطقوس الجنازية[3] .

وقد وجدت الأخلاق الاجتماعية سبيلها فى نقوش المقابر . وهى تتجلى فيما كان يشيد به صاحب المقبرة من أنه كان رجلا طيباً ، وأنه لم يسىء إلى أحد ولم يغتصب أحداً[4] ، وأنه أطعم الجائع وكسى العارى وكان يحترم المسنين ويساعد الأرامل واليتامى والفقراء والمرضى ، وأنه عاون الشعب فى وقت المحن ، ولم يفرق بين العظماء والصعاليك ، وقضى بالعدل بين المتخاصمين ، وأن أحداً لم يقض الليل حانقاً عليه ، وأنه اعتنى بالمريض ولم يقس على العامل وكان حليما مع الأحمق وصبوراً مع الجاهل وصديق الفقير وأنه كان مقسطاً كالميزان وعادلا مثل « تحوت » ، وأنه أعطى من يحب كما أعطى من يكره . وفى هذا ما يدل على أن الواجبات الخلقية لم تكن تتأثر بالميول الشخصية . وعلى نصب أحد الأفراد من عهد الدولة المتوسطة ورد أن أعمال الانسان الطيبة هى أثره الخالد وأن للمسىء النسيان ، مما يدل على أن المصريين كانوا يحرصون على تخليد ذكراهم بالعمل الصالح . وعلى نصب آخر من عهد الأسرة الثانية والعشرين جاء : « لقد صورنى خنوم رجلا فاضلا وأدار لسانى

---

(١) Ibid., S. 103 ff.

(٢) Ibid., S. 118.

(٣) Ibid., S. 122 ff.;
H. Junker und L. Delaporte, op. cit., S. 80–81.

(٤) J. H. Breasted, Ancient Records of Egypt, vol. I, § 240, 252, 279, 281, 328–331, 523. Vgl. A. Erman, Die Religion der Aegypter, S. 256.

نحو الخير ، وإنى لأحفظ لسانى طاهراً من أن أسىء إلى من أساءنى ، لقد كسبت رضا الناس وأصبح أعدائى أتباعى » .

لهذا كله لا يدهشنا إذا كان قد استقر لدى المصريين منذ وقت بعيد الاعتقاد بأن الانسان مسئول عن أعماله فى الحياة الدنيا ، وأنه لا يمكن قبوله فى مملكة السماء إلا إذا ثبت أنه لم يعمل شراً وأنه عادل فى نظر السماء والأرض . وإنه لمن السهل ترسم هذه العقيدة فى نقوش المقابر منذ أواخر الأسرة الخامسة ، فقد كان أصحابها يشيدون بأنهم كانوا يقولون الحقيقة التى يحبها الله ، وأنهم كانوا يقولون الخير ولا يتقولون السوء ابتغاء رضوان الاله العظيم ، حتى يطيب لهم الأمر لدى هذا الاله ، وحتى يمكن أن يكونوا فى عداد الأبرار المبجلين فى العالم الثانى .

وإذا كانت فكرة عدالة الاله ومحاكمة الميت ترجع في بداية الأمر إلى النظام القضائى فى مصر ، بحيث كانت صدى لما كان يجرى على سطح الأرض ، فقد تحررت من ذلك وأصبحت مستقلة بنفسها ، وأصبح للعدالة مكان خالد فى السماء ، وذلك كما يتضح من حديث الشاعر « نسو » مع روحه إذ كان يرجو أن يجد الخلاص والبراءة فى الآخرة بعد أن فقدها فى الحياة الدنيا ، وكما يتضح أيضاً مما كان يقال عن الملك المتوفى من أنه « يذهب إلى الحق كواحد يجلبه معه » . وبذلك غدت العدالة فكرة مطلقة وقاعدة خلقية يتطلع إليها الانسان لتحقيق العدالة على الأرض وأصبح الانسان يتجه إلى الاله الذى يثبت الحق ويهزم الباطل[١] .

***

علاوة على هذا كله لقد بدا المصرى القديم منذ أقدم الأزمنة أن للآلهة والانسان والحيوان قوى روحية ، بل لقد تصور أيضاً أن فى عالم النبات والجماد ما تتمثل فيه هذه القوى[٢] ، التى لم تكن لتتقيد بزمان أو مكان . ولما كانت طبيعة حياته الزراعية قد جعلته يتصور القوة المدبرة للكون فى عالم

(١) A. Erman, Die Literatur der Aegypter, S. 375.

(٢) H. Kees, Totenglauben . . . ., S. 54, 56 f.

K. Sethe, Urgeschichte . . . ., § 7.

الحيوان ، فقد تمثل هذه القوى الروحية على صور الحيوان أيضاً ، مستعيناً بهذه الصور المادية فى التعبير عن أفكاره وتصوراته . فذهب إلى أن الأله جسم نورانى سماوى خالد (آخ)[١]، وقد تمثله فى بداية الأمر على شكل طائر[٢]، غير أن هذه الصورة المادية ذوت من مخيلته فى وقت مبكر فأصبح الأله قوة نورانية[٣]. وعلى هذا النحو كان يعتقد أيضاً أن الملك يصبح بعد الموت جسما نورانياً ذا كيان روحى ، فقد جاء فى متون الاهرامات عن الملك المتوفى أنه يذهب إلى شكله النورانى فى السماء[٤]، كما جاء أيضاً أنه كجسم نورانى لا يفنى[٥] وأن الجسم النورانى مصيره إلى السماء أما الجسد فالى الأرض . وقد وجدت هذه العقيدة سبيلها إلى الأفراد ، فقد كان الميت يعتبر جسما نورانياً بعد أن تؤدى له طقوس معينة[٦].

إلى جانب هذا لقد ذهب المصرى القديم إلى أن الأله روح ، تتخذ أشكالا مختلفة[٧] ويمكن أن تقيم فى معبده ، فى تمثاله الخاص[٨] ، أو فى غير ذلك من الأماكن وخاصة فى السماء[٩]، ومع ذلك فليس فى الاستطاعة معرفة طبيعة

---

(١) H. Kees, Totenglauben . . ., S. 57 ;
F. Lexa, Das Verhaeltnis des Geistes, der Seele, und des Leibes bei den Aegyptern des alten Reiches, S. 6 f.

(٢) Ibis comata

(٣) H. Kees, Totenglauben . . ., S. 58.

(٤) K. Sethe, Pyramidentexte, § 472. Vgl. H. Kees, Totenglauben . . ., S. 57-8.

(٥) K. Sethe, op. cit., Spruch 217, 218.

(٦) H. Kees, Totenglauben . . ., S. 56 ff.

(٧) Alan W. Shorter, An Introduction to Egyptian Religion, p. 32 ;
A. Erman, Die Literatur der Aegypter, S. 370.

(٨) A. Erman, Die Religion der Aegypter, S. 97, 172.
جاء صراحة أن المعبد هو مقر عرش تمثال الأله ، انظر :
Le Marquis de Rochemonteix, Le Temple d'Edfou, I, 454. Vgl. H. Junker, Die Onurislegende, S. 22.
ويفهم من نشيد الانتصار لتحوتمس الثالث أن تمثال الأله هو جسده ، انظر :
A. Erman, Die Literatur der Aegypter, S. 319.

(٩) A. Erman, Die Religion der Aegypter, S. 97.
وقد ورد أن روح « أمون » فى السماء وجسده فى الغرب وصورته فى « أرمنت » تعلن عن عظمته ، انظر :
A. Erman, Die Literatur der Aegypter, S. 370.

الأله ، فقد جاء عن الأله « أمون » أن أحداً لا يعرف شكله او طبيعته المكنونة[1] . وجاء فى « نصائح آنى » : « لا تسأل عن شكل الأله . . . ان إله هذه البلاد هو الشمس التى فى الأفق ، ولكن صوره على الأرض يقدم لها البخور كل يوم[2] » . وكثيراً ما كان ينسب إلى الأله أكثر من روح واحدة ، فقد كان للاله « رع » سبع أرواح[3] ، وهذا العدد كان يعتبر عدداً مقدساً يدل على الكثرة ، والمقصود من ذلك الدلالة على القوة الروحية الشاملة للاله .

وقد وجد رجال الدين فى الروح وسيلة حسنة لعقد الصلة بين المعبودات الحيوانية والأوثان البدائية ، مما بقى مقدساً من العصور الأولى ، وبين الآلهة العظيمة ، التى تدل عبادتها على تقدم التفكير الدينى ، كما وجدوا فيها أيضاً وسيلة سهلة للتوفيق بين الآلهة المختلفة[4] . ففى « عين شمس » كان يعتبر الثور الأسود (منيفس) ومالك الحزين والحجر الهرمى الشكل (بنبن) أشكالا للاله (رع) ، واعتبر مالك الحزين روحاً لأله الشمس ، وعندما انتشرت عبادة (أزيريس) اعتبر مالك الحزين روحاً لهذا الأله وأصبح مثله رمزاً للبعث وذلك فى العصور المتأخرة من الديانة المصرية . وفى « منف » اعتبر الثور (أبيس) روحاً للاله (بتاح)[5] ثم أصبح بعد ذلك روح الأله (أزيريس)[6] . وفى « منديس » كان الكبش يعتبر روح كل من (رع) و(أزيريس) و (جب)و (شو) . الى جانب هذا اعتبر كل من (سبد)[7] و (أمون)[8] و (خونسو) روح (أزيريس) . وفى الأسرة الثامنة عشرة سمى (أزيريس) « الروح الخفية

---

(١) Ibid., S. 366, 369, 370.
(٢) Ibid., S. 299.
(٣) Le Marquis de Rochemonteix, op. cit., 441 ; vgl. A. Erman, Die Religion der Aegypter, S. 97 und H. Kees, Totenglauben . . ., S. 59.
(٤) A. Erman, Die Religion der Aegypter, S. 97 ; H. Kees, Totenglauben, S. 62 f.
(٥) A. Erman, Beitraege zur aegyptischen Religion, in Sitz.-Ber. Berl. Ak. 1916, S. 1148.
(٦) Plutarque, Isis et Osiris, trad. par M. Meunier, p. 78.
(٧) H. Junker, Die Onurislegende, S. 48.
(٨) K. Sethe, Amun und die acht Urgoetter von Hermopolis, § 107.

لرب الغار [١] » وهو (أنوبيس) ، كما سمى أيضاً « روح رع وجسمه بالذات [٢] » . وجاء فى كتاب بقرة السماء أن « روح نون هى رع ، وروح أزيريس هى كبش منديس ، وروح سبك هى التماسيح ، وأرواح سائر الآلهة تحل فى الثعابين ، وروح أبوفس تقطن فى الجبل الشرقى ، وروح رع تقيم فى الأرض بأكملها [٣] » . هذا ولما أصبح « أزيريس » مثال الميت المقدس قامت لروحه عبادة خاصة فى جزيرة « بجا » المقدسة القريبة من « فيلة » [٤] . وإذ كان فى الأشكال المختلفة التى تتخذها أرواح الآلهة ما يشير الى حاجة الأله الى جسم مادى تحل روحه فيه ، فقد انتهى الأمر فى مصر القديمة الى الاعتقاد بأن الأله مجرد روح خالدة فى غير حاجة الى ما تتقمصه ، وذلك على نحو ما يمكن أن يتصوره بعض أصحاب الديانات الحديثة [٥] .

وإذ كان يعتقد أن الملك إله ، لذلك كان يعتبر فى حياته وبعد موته روحاً حية ذات صفات إلهية [٦] . وقد لعبت أرواح ملوك مصر من عهد ما قبل الأسرات دوراً هاماً فى المعتقدات الدينية فى مصر القديمة [٧] . ووجد الاعتقاد فى الروح سبيله أيضاً إلى الأفراد فكان الميت يرجو أن يتحول إلى روح حية [٨] .

* * *

من هذا كله يتضح أن المصرى القديم ، على شدة تقيده بعالم المحسوسات وإيثاره الناحية المادية العملية فى أفكاره وتصوراته وأعماله ، لم يهمل الناحية

(١) A. Erman, Die Literatur der Aegypter, S. 188.
(٢) Ibid., S. 188.
(٣) G. Roeder, Urkunden zur Religion des alten Aegypten, S. 149.
(٤) H. Junker, Das Goetterdekret ueber das Abaton, Wien 1913, S. 58 ff.
(٥) Ed. Meyer, Gottesstaat . . ., in Sitz.-Ber. Berl. Akad. 1928, S. 503 ff.; K. Sethe, Amun . . ., § § 231 ff., 276.
(٦) Vgl. H. Kees, Totenglauben . . ., S. 60.
(٧) K. Sethe, Urgeschichte . . ., § 127.
(٨) Ed. Naville, Das aegyptische Todtenbuch, Kap. 85; N. de G. Davies, The Rock Tombs of El Amarna VI, 33 f. Vgl. H. Kees, Totenglauben . . . ., S. 60 und A. Erman, Die Religion der Aegypter, S. 125.

المعنوية والروحية ، وبذلك لم تكن حضارته مادية جافة ، لا تقيم وزنا لغير الأغراض العملية ، وإنما كانت تعنى أيضاً بمباهج الحياة ومسراتها ، وتسودها روح متحضرة راقية ، تقدر الأفكار والقيم المعنوية ، وتهفو إلى الجمال والكمال وتحقيق ما تصبو اليه من مثل عليا ، مما أفاض على كثير من مظاهرها سمواً ونبلا وعظمة وجلالا ، وفى هذا ما يشير الى أن المصريين قد تذوقوا أفكارهم وأعمالهم حتى ما كان منها ذو طابع مادى ، تذوقا روحياً ، وأنهم إلى جانب ما أحرزوه من تقدم مادى ، قد أفادوا أيضاً تقدما معنويا ، هذب نفوسهم ورقق حواسهم ، بينما كانت أغلب الشعوب المعاصرة لا تزال تعيش عيشة البداوة الأولى .

ومع هذا لقد كان من طبيعة المصرى القديم تشخيص أفكاره وأحاسيسه فى صور حية ، حتى ليمكن القول بأنه انما كان يفكر بالصور ، ويتجلى ذلك واضحا فيما حفظ لنا من آدابه وآثاره الدينية ، التى تفيض بالأخيلة والتشبيهات والاستعارات والمجاز والتورية والجناس [١] ، حتى ان من العلماء من ذهب إلى أن التصورات الدينية ، كتصور السماء على شكل بقرة ، كانت فى الأصل مجرد تشبيهات أو أخيلة شعرية ، ازدادت مع الزمن استقراراً فى اللغة الشعرية وقربا من الشعب ثم وجدت سبيلها إلى الفن [٢] . على أية حال لقد كان المصرى القديم قدرة كبيرة على تشخيص أفكاره فى أشكال مجسدة ملموسة [٣] ، يشهد بذلك تشخيصه قوى الطبيعـة وعناصرها الأولى ومظاهر الكون كآلهة

---

(١) A. Grapow, Die bildlichen Ausdruecke des Aegyptischen, S. 1 ff.

ولعل من الأمثلة القوية على ذلك وصف « اخناتون » بأنه « النيل لجميع البشر ، من طعامه يشبع الانسان » وأنه « الأم التى تلد الجميع ، وأنه يغذى الملايين من طعامه » ، انظر :

N. de G. Davies, The Rock Tombs of El Amarna II, 7; III, 19; IV, 35.

ومن أمثلة ذلك أيضاً وصف الطيور بأنها ترفع جناحيها متعبدة لأله الشمس ، انظر :

H. Schaefer, Von aegyptischer Kunst, S. 55.

وقد جاء أن « رع » خلق البشر من دموع عينيه ، وفى هذا جناس لفظى بين كلمتى « دموع » و « بشر » فى اللغة المصرية .

(٢) A. Erman, Die Religion der Aegypter, S. 14 ff.

(٣) J. H. Breasted, Development . . ., p. 246 f.

في أشكال إنسانية ، ولعل هذا قد ساعده بدوره على تشخيص القوى والأفكار المعنوية[1] كالارادة (حو) والادراك (سيا)[2] والعدالة والسحر والقدر (شاى) والحياة والتوفيق[3] وغيرها . ويبدو أن ذلك يرجع إلى طبيعته المادية من جهة وإلى تقدمه الفكرى من جهة أخرى ، أو بمعنى آخر إلى مزاوجته بينهما . وفى تشخيصه مظاهر الطبيعة والأفكار المعنوية فى صور مادية ما يدل على تقديره لها وتعظيمه من شأنها . واذا كان فى هذا ما يدنى الأفكار المعنوية الى عالم الحس ، فان فيما يسود الحضارة المصرية من رموز ، نرجو أن نوفق الى شرحها فى مقال آخر ، استعلاء على المادية الجافة وتقربا الى عالم المعانى والأفكار .

(١) K. Sethe, Urgeschichte . . ., § 102.

(٢) A. H. Gardiner, Some Personifications, in Proceedings of the Society of Biblical Archaeology, vol. 38, p. 43 ff. ; 83 ff. ; vol. 39, p. 138 f. See also A. H. Gardiner, Personification, in J. Hastings, Encyclopaedia of Religion and Ethics, vol. IX, p. 787 ff.

(٣) ذكر « سنموت » صفى الملكة « حاتشبسوت » أنه هو الذى ابتدع تشخيص الحياة والتوفيق ، انظر :
K. Sethe, Urk. IV, 406 ; G. Legrain, Statues des rois et de particuliers, I, p. 63. Vgl. auch K. Sethe, Dramatische Texte, S. 250 f. und H. Schaefer, Von aegyptischer Kunst, S. 156.

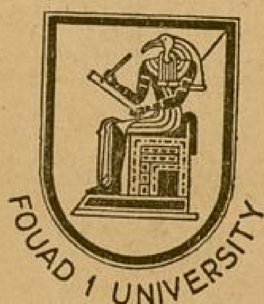
تم طبع هذه المجـلة فى عهد حضرة صاحب الجلالة
الملك "فاروق الأول" بمطبعة جامعة فؤاد الأول
فى ٣ من ربيع الأول سنة ١٣٦٧ ه

محمد زكي خليل
مدير مطبعة جامعة فؤاد الأول

BULLETIN

OF

THE FACULTY OF ARTS

VOL. IX—PART II

DECEMBER 1947

FOUAD I UNIV. PRESS, CAIRO
1947

Back numbers of this Bulletin are available at the following price for each volume:

	P.T.		P.T.
Vol. I (part 1)	20	Vol. V . (only part 1 was published) ...	5
Vol. I (part 2)	5	Vol. VI	48
Vol. II (part 1)	5	Vol. VII	42
Vol. II (part 2)	5	Vol. VIII (part 1)	—
Vol. III (part 1)	5	Vol. VIII (part 2)	—
Vol. III (part 2)	5	Vol. IX (part 1)	—
Vol. IV (part 1)	5	Vol. IX (part 2)	—
Vol. IV (part 2)	5		

The Bulletin of the Faculty of Arts is issued twice a year, in May and December. All requests for copies should be made to the Fouad I University Librarian, Giza. Communications regarding contributions should be addressed to **Dr. Fû'âd Hasanein ʿAli**, Editor of the Bulletin, Faculty of Arts, Giza Egypt.

BULLETIN

OF

THE FACULTY OF ARTS

VOL. IX—PART II

DECEMBER 1947

FOUAD I UNIV. PRESS, CAIRO
1947

CONTENTS

A BIBLIOGRAPHY OF ISLAMIC ASTROLABES (1)

BY

K. A. C. CRESWELL

Abbott, Nabia. Indian Astrolabe Makers. *Islamic Culture*, XI, pp. 144–6. 1937.

Two astrolabes, one made by ʿĪsā, son of Ilāhdād in 1013 H. (1604/5), the other made by Diyā' ad-Dīn Muḥammad son of Qā'im Muḥammad, son of Mullā ʿĪsā, son of Mullā Ilāhdād of Lahore in 1057 H. (1647).

See Frank, J., and M. Meyerhof.

Amador de los Rios y Villalta, Rodrigo. Toledo. Folio. Martin y Gamoneda, Madrid, 1905.

Astrolabe made at Toledo, 459 H. (1067) p. 140, with illustrations. Also illustrated in Calvert's *Toledo*, plate 443.

Anon, Note sur un globe céleste arabe. *Journal Asiatique*, IIIe série, tome I, pp. 191–3. 1836.

Made 463 H. (1070) according to the calculation of Dr. Schiepati, in whose collection it was. Acquired and brought to Paris.

Assemani, Simone. Globus cœlestis cufico-arabicus Veliterni musei Borgiani... illustratus ; præmissa ejusdem de Arabum astronomia dissertatione et adjectis duabus epistolis, Cl. Josephi Toaldi. 4to., pp. (14) and CCXIX, with 3 folding plates. Patavii, 1790.

Made 622 H. (1225) for al-Kāmil, fifth Ayyubid Sultan of Egypt.

---

(1) This bibliography forms part of a *Bibliography of the Architecture, Arts and Crafts of Islam*, begun many years age, which at the present moment runs to 7450 items under AUTHORS and about 9,500 under SUBJECTS.

Beigel, G. W. S. Nachricht von einer arabischen Himmelskugel mit kufischer Schrift, welche im Curfürstl. mathematischen Salon zu Dresden aufbewahrt wird, mitgetheilt. *Bode's Astronomisches Jahrbuch für das Jahr 1808*, pp. 97–110. Berlin, 1805.

. . . . Abbildung einer für Fostat berechneten Horizontal Sonnenuhr. *Fundgruben des Orients*, Band I, pp. 422–7, with 1 figure. 1809.

Bel, Alfred. Trouvailles archéologiques à Tlemcen. *Revue Africaine*, XLIXe année, pp. 229–36, with 1 figure. 1905.

Includes "Un cadran solaire arabe", pp. 228–31, with 1 fig. Of marble, found in the ruins of Mansūra and now in the Museum of Tlemcen.

Berchem, Max van. Notes d'archéologie arabe. Deuxième article. Toulounides et fatimites. *Journal Asiatique*, VIIIe série, tome XIX, pp. 377–407. 1892.

Sun-dial on wall of Mosque of Emir Qûsûn, dated 785 H. (1383); another on Mausoleum of al-Ashraf Īnāl, dated 871 H. (1466), pp. 387–90. Astrolabes, pp. 390–92.

Brinckmann, Justus. Das Hamburgische Museum für Kunst und Gewerbe. Large 8vo. Hamburg and Leipzig, 1894.

One from the Spitzer Collection, Syrian, XVIth century, p. 774.

Carra de Vaux, Baron. L'Astrolabe linéaire ou bâton d'Et-Tousi. *Journal Asiatique*, IXe série, tome V, pp. 464–516. 1895.

Casanova, Paul, Une sphère céleste de l'an 684 de l'Hégire. *Mémories de la Mission Archéologique Française au Caire*, tome VI, pp. 313–330, with folding plate (coloured). 1892.

In the Musée du Louvre.

. . . . La Montre du Sultan Noûr ad Dîn. (554 de l'Hégire = 1159–1160). *Syria*, IV, pp. 282–99, pl. XLV–XLVII and 4 figs. 1923.

Chiarmi. In the *Revue Encyclopédique*, année 1820, tome VII, p. 609, there is a reference to an Arab astrolabe of copper in the

University of Warsaw, which is supposed to have been brought from Spain by the Piarists in 1642. It adds that M. Chiarmi, Professor of Oriental languages at the University, made it the subject of a dissertation, which he presented to the Royal Institute of Sciences at Warsaw. Published in their Memoirs?

Colin, Georges S. Un juif marocain du XIVe siècle constructeur d'astrolabe. *Hespéris*, XXII, pp. 183-4. 1936.

Astrolabe made at Fez in 716 H. (1316/17).

Combe, Étienne. Cinq cuivres musulmans des XIIIe, XIVe et XVe siècles, de la Collection Benaki. *B.I.F.A.O.*, XXX, pp. 49-58. 1931.

Includes an astrolabe dated 729 H. (1328/9), pp. 54-6.

Cowper, H. Swainson. Through Turkish Arabia. A Journey from the Mediterranean to Bombay by the Euphrates and Tigris Valleys and the Persian Gulf. 8vo., pp. xx and 490, with 26 illustrations and 2 maps. Allen, London, 1894.

Appendix IV: An astrolabe purchased at Baghdād, pp. 469-75, and double-page frontispiece. Made by Hajī ʿAlī 1125 H. (1712).

. . . . A Fifteenth Century Planispheric Astrolabe, made at Granada. *Journ. Roy. Asiatic Society*, pp. 53-66, with 3 plates. 1904.

Date, by calculating backwards, about A.D. 1441-2.

Note on above by S. A. Ionides, (on the date calculated by the author), *ibid.*, pp. 542-3.

D'Allemagne, Henri René. Du Khorassan au pays des Backhtiaris, 4to., 4 vols. Hachette, Paris, 1911.

"Astrolabe en cuivre gravé contenant différentes cartes du ciel: face antérieure, XVIIIe siècle. (Collection de l'Auteur)", illustration, tome I, p. 195.

Delphin. L'Astronomie au Maroc. *Journal Asiatique*, VIIIe série, tome XVII, pp. 171-201, with 2 plates. 1891.

Description of a large astrolabe made 1197 H. (1782/3), pp. 178-84, with 2 plates.

Dorn, Dr. Bernhard. Description of the Celestial Globe belonging to Major-General Sir John Malcolm, G.C.B., K.L.S. &c., &c. deposited in the Museum of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. *Transactions of the Royal Asiatic Society*, Vol. II, pp. 371-92, with 1 plate. 1830.

"Made by the most humble in the supreme God, Mohammed ben Helal, the astronomer of Mousul, in the year of the Hejira 674 (A.D. 1275)."

. . . . Kurze Nachricht von zwei Astrolabien mit morgenländischen Inschriften. *Bulletin scientifique de l'Acad. Imp. des Sciences de St. Pétersbourg*, tome V, col. 81-96, with 2 plates. 1839.

. . . . Ueber ein drittes in Russland befindliches Astrolabium mit morgenländischen Inschriften. *Bull. scientifique publié par l'Académie Impériale des Sciences de St. Petérsbourg.* IX, cols. 61-73, with 2 plates. 1842

Dated 1031 H. (1621/2). Made at Lahore by Muhammad Mukim ibn Mullā ʿIsa ibn Sheykh al-Haddād. See Sottas (J.), for another astrolabe by the same maker.

. . . . Ueber ein viertes in Russland befindliches Astrolabium mit morgenländischen Inschriften. *Bulletin de la classe historico-philologique de l'Acad. Imp. des Sciences de St. Pétersbourg*, tome, I, col. 353-66. 1844.

. . . . Drei in der Kaiserlichen öffentlichen Bibliothek zu St. Petersburg befindliche astronomische Instrumente mit arabischen Inschriften. 4to., pp. 150, with 2 plates and 6 figures. St. Petersburg, 1865.

Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, VIIe série, tome IX, No. 1.

Drechsler, Dr. Adolph. Mitteilungen ueber die Sammlung des Königl. mathematisch-physikalischen Salons zu Dresden, nebst cultur-historischen Bemerkungen. *Bnlletin de la Soc. Imp. des Naturalistes de Moscou*, tome XLV, pp. 396-425. 1872.

Drechsler, Dr. Adolph. Separat Abdruck, 8vo., pp. 30. Burdach, Dresden, 1873.

Arabischer Himmelsglobus, pp. 422-4; S.A. pp. 25-7.

. . . . Der arabische Himmels-Globus angefertigt 1279 zu Maragha von Muhammed bin Muwajid Elardhi zugehörig dem Königl. mathematisch-physikalischen Salon zu Dresden. Veröffentlicht in acht lithographischen Tafeln mit Erläuterungen. 8vo., pp. 14.

Burdach, Dresden, 1873.

Ernst, Alfred. Les instruments de Mathématiques. *La Collection Spitzer*, tome V, pp. 80–122, with 4 plates and many illustrations. Quantin, Paris, 1892.

Nos. 25, 26 (with illustration), 27, 133, (plate IV), 136, 137, and 180. No. 133 is now in the Hamburg Museum. See Brinckmann (J.).

Evans, Lewis. Some European and Oriental Astrolabes. *The Archaeological Journal*, LXVIII, pp. 221-30 and Plates I-XI. 1911

Twenty Oriental astrolabes are listed, ranging in date from the tenth to the thirteenth sentury.

Exposition d'Art Musulman. Les Amis de l'Art, Alexandrie, mars 1925. Large 4to. Morancé, Paris, (1925).

See p. 10 and pl. 8. One made for Sultan Bāyezīd II, in 891 H. (1486).

Fiorini, Matteo. Erd- und Himmelsgloben, ihre Geschichte und Konstruktion. Nach dem Italienischen...frei bearbeitet von Siegmund Günther. Mit 9 Textfiguren. Large 8vo., pp. vi and 137. Teubner, Leipzig, 1895.

Arabische Globen, pp. 13–17.

Floyer, E. A. Les cadrans solaires primitifs dans la Haute-Égypte. *Bulletin de l'Institut Égyptien*, IIIe série, No. 5, pp. 167–174, with 1 plate and 2 diagrams. 1894.

Fraehn, C. M. Astrolabii Norimbergensis sæc. XIII, p. C.N. inscriptio cufica novis post Tychsenium curis tractata. *Mémoires de l'Acad. Imp. des Sciences de St. Pétersbourg*, tome VIII, pp. 569–71. 1822.

Reprinted in his *Antiquitatis Muhammedanae Monumenta Varia*, Particula II, pp. 73-5. 1822.

Fr nk, Joseph. Über zwei astronomische arabische Instrumente. *Zeitschrift für Instrumentenkunde*, XLI, pp. 193-200, with 3 figs. 1921.

Frank, Josef, and Max Meyerhof. Ein Astrolab aus dem indischen Mogulreiche. Mit vier Tafeln in Lichtdruck. Large 8vo., pp. 48. Winter, Heidelberg, 1925.

Heidelberger Akten der von-Portheim-Stiftung, 13. *Arbeiten aus dem Institut für Geschichte der Naturwissenschaft*, III.

In the Kestner Museum, Hanover. Dated 1018 H. (1609); made by the two sons of 'Īsā ibn Allāhdād of Lahore.

See Abbott, Nabia.

Gunther, R. T. Early Science in Oxford. Vol. II—Astronomy. 8vo., pp. XV and 408, with many illus.

Printed for the Subscribers, Oxford, 1923.

See Oriental Astrolabes, pp. 188-99, with 4 plates. One dated 374 H. (984), two others of *c.* A.D. 1224 and 1400, and an Indian astrolabe dated Sambat 1730 = A.D. 1673.

. . . . Historic Instruments for the Advancement of Science. A Handbook to the Oxford Collections prepared for the opening of the Lewis Evans Collection on May 5th, 1925. 12mo., pp. (ii) and 90. Oxford University Press, Oxford, 1925.

See pp. 11-16 for astrolabes and pp. 49-50 for a globe dated 764H. (1362) made by Ja'far ibn 'Umar ibn Dawlātshāh al-Kermānī.

. . . . The Astrolabes of the World. Based upon the series of instruments in the Lewis Evans Collection in the Old Ashmolean Museum at Oxford, with notes on Astrolabes in the Collections of the British Museum, Science Museum, Sir J. Findlay, Mr. S. V. Hoffman, the Mensing Collection, and in

other public and private collections. Sm. 4to., 2 vols., pp. xvii, iii and 304, with 69 plates and 91 figs.; pp. viii and 305, with 86 plates and 79 figs.

University Press, Oxford, 1932.

Vol. I—The Eastern Astrolabes, begins with a reduced facsimile of Morley's great work [*q.v.*]. This is followed by a description of 153 Astrolabes, most of which have never been described before; see pp. 109-302, Plates XXII-LXVII and Figs. 59-139.

Hartner, Willy. The Principle and use of the Astrolabe, in Pope (A.U.), *Survey of Persian Art*, III, pp. 2530-54, figs. 844-52 and plates 1397-1404. 1939.

Contents: History of the Astrolabe. Description of the Astrolabe: 1. The suspensory apparatus. 2. The body of the astrolabe. The use of the Astrolabe. Introduction. 1. Determination of the longitude of the sun in the ecliptic. 2. Unequal and equal hours. 3. Ascendant, descendant, 'degree of the middle of the heavens', and 'degree of the point of revolution (that is, of the north line) of the earth'. 4. Day and night arcs. 5. Lengths of the unequal hours expressed in degrees or in equal hours. 6. The *maṭāliʿ* (ascendant) in the oblique and right ascension. 7. Azimuth. 8. Longitude of the moon and of the planets in the ecliptic. 9. Ecliptical (geocentric) latitude of the moon and planets. 10. Configurations of the planets.

Hoernle, Dr. (Remarks on an astrolabe made by Hámad, the son of Muhammad Mugím, at Lahore, A. H. 1087 (1677).) *Proceednigs of the Asiatic Society of Bengal*, pp. 148-9. 1890.

Jomard (Edmé François). Les Monuments de la Géographie, ou Recueil d'anciennes cartes européennes et orientales. Accompagnées de sphères terrestres et célestes, de mappemondes et tables cosmographiques, d'astrolabes et autres instruments d'observation, depuis les temps les plus reculés jusqu'à l'époque d'Ortélius et de Gérard Mercator, publiés en fac-similé de la grandeur des originaux. Altas folio, pp. (i), with 50 plates (some double). Paris, [1854].

Plates I_1 and I_2 Globe in the Bibliothèque Royale, XIth century; plate II, another, in the Bibliothèque Impériale, made at Mecca in the XVIth century; plate III, astrolabe with Kufic inscription, from Egypt, in the Marcel Collection.

Jourdain. Mémoire sur les Instruments employés à l'Observatoire de Méragah. *Magasin Encyclopédique*, année 1809, tome VI, pp. 43-101. Paris, 1809.

Kaye, G. R. The Astronomical Observatories of Jai Singh. Impl. 4to., pp. viii and 151, with 27 plates.
Supdt. Govt. Printing, Calcutta, 1918.

Archaeological Survey of India, New Imperial Series, Vol. XL.
See pp. 16-30 and plates II-VII for description of astrolabes dated from 1067 H. (1657) to 1091 H. (1680).

. . . . . . A Guide to the Old Observatories at Delhi; Jaipur; Ujjain; Benares. Sm. 8vo., pp. v and 108, with 15 plates. Supt. Government Printing, Calcutta, 1920.

Based on his larger work (*q.v.*). See Metal instruments, pp. 20-24 and plate II.

. . . . . . Astronomical Instruments in the Delhi Museum. 4to., pp. 25, with 6 plates.
Suptd. Government Printing, Calcutta, 1921.

Memoirs of the Archaelogical Survey of India, No. 12.
One of the latter part of the XIVth century, another *c*. 1500.

Khanykov. Lettre à M. Dorn. *Bulletin de la clasee historico-philologique de l'Acad. Imp. des Sciences de St. Pétersbourg*, tome XII, col. 161-76. 1855.

Reprinted in *Mélanges Asiatiques*, tome II, pp. 437-56. 1856.
Astrolabe made, according to an inscription, for Shāh Sulṭān Ḥussein. (XII, col. 169-76; II, pp. 447-56).

. . . . . Extrait d'une lettre à M. Dorn. *Bulletin de la Classe historico-philologique de l'Acad. Imp. des Sciences de St. Pétersbourg*, tome XIII, col. 177-9. 1856

Reprinted in *Mélanges Asiatiques*, tome II, pp. 508-9. 1856.
Astrolabe made by Muḥammed Kerim, 1133H. (1720).

. . . . . Un cadran solaire persan. *Bulletin de la classe historico-philologique de l'Acad. Imp. des Sciences de St. Pétersbourg*, tome XIV, col. 233-4, with 1 plate.

Reprinted in *Mélanges Asiatiques*, tome III, pp. 69-70. 1857.

Lane-Poole, Stanley. The Art of the Saracens in Egypt. 8vo. Chapman and Hall, London, 1886.

See p. 177 for an astrolabe in the British Museum made at Cairo by ʿAbd al-Kerîm in 633 H. (1235/6).

. . . . Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem. 8vo. Putnam, New York and London, 1898.

"Astrological Calculator, made by Mohammed ibn Kutlukh of Mosil A. H. 639 (1241); in the British Museum", plate to face p. 44.

Maitrot de la Motte, A. Un Astrolabe Shakaziyi. *Bull. Soc. de Géographie d'Alger*, XLV, pp. 108-32, with 14 figs. 1940.

Marçais, Georges. L'Exposition d'Art musulman d'Alger, avril 1905. Folio. Fontemoing, Paris, 1906.

Astrolabe with Kufic inscription, made at Fez, 1116 H. (1704), plate XX_4.

Marçais, W., and G. Marçais. Les Monuments arabes de Tlemcen. 8vo. Fontemoing, Paris, 1903.

Sun-dial with Kufic inscription in the Mosque of Sīdi'l-Halwī, fig. 70 and p. 292.

Meucci, F. Il Globo celeste arabico del secolo XI existente nel Gabinetto degli Strumenti antichi di Astronomia, di Fisica e di Matematica del R. Instituto di Studi superiori. 8vo., pp. 19, with 2 plates (1 large folding). Le Monnier, Firenze, 1878.

Dated 473 H. (1080).

Middleton, J. Description of a Persian Astrolabe, submitted to the Asiatic Society by Major Pottinger. *Journ. Asiatic Society of Bengal*, Vol. X, pp. 759-77, with 5 folding plates. 1841.

See Pratt (J. S.).

Millás Vallicrosa, José Mª. Un ejemplar de azafea árabe de Azarquiel. *Al-Andalus*, IX, pp. 111–19 and lám. 3–4. 1944.

Dated 650 H. (1252/3). Preserved in the Real Academia de Ciencias at Barcelona.

Morley, William H. Description of a Planispheric Astrolabe, constructed for Sháh Sultán Husain Safawí, King of Persia, and

now preserved in the British Museum ; comprising an account of the astrolabe generally, with notes illustrative and explanatory : to which are added, concise notices of twelve other astrolabes, Eastern and European, hitherto undescribed. Atlas folio, pp. iii and 50, with 21 plates and illustrations.

Williams and Norgate, London, 1856.

In addition to the large and very beautifully decorated astrolabe, made for Shāh Sulṭān Ḥusain, 1124 H. (1712), the following are described :—

1. With inscriptions partly in Kufic and partly in Dēvanāgari, dated 669 H. (1270/1). Obtained in Benares.
2. A *thulthī*, or tripartite instrument, constructed for one latitude only. Then in the East India House.
3. Another *thulthī* instrument, with Kufic inscription, but not ancient. This and the preceding were probably made for European use. In the British Museum.
4. A Persian *sudsī*, or sexpartite, astrolabe of Indian workmanship, made by Muhammad Ṣāliḥ, at Tatta, 1076 H. (1665). Then in the East India House.
5. A *sudsī* instrument, dated 1228H. (1813). Then the property of W. H. Vaux.
6. Made for al-Malik al-Ashraf, by ʿAbd al-Karīm al-Miṣrī, *al-Usṭurlābī*, 633 H. (1235). In the British Museum.
7. Made for a certain Muḥammad Bākir, *Isfahānī*, by Muḥammad Mahdī al-Khādim. Inscriptions partly in Persian but chiefly in Arabic, dated by *Abjad* 1070 H. (1659). Then in the possession of Mr. Williams, Assist. Secry. Roy. Astronomical Socy.

Reprinted in reduced facsimile in Gunther, *Astrolabes of the World* [*q.v.*]. I, pp. iii and 1-50.

. . . . Description of an Arabic Quadrant. *Journ. Roy. Asiatic Society*, Vol. XVII, pp. 322-330, with 2 folding plates. 1860.

Dated 735 H. (1334). With several lines of Kufic inscriptions.

Nelthropp. A Catalogue chronologically arranged of the Collection of clocks, watches, chronometers, movements, sun-dials, seals, etc., etc., presented to the Worshipful Company of Clockmakers of the City of London by the Revd. H. L. Nelthropp, Master 1893 and 1894. Second edition, 8vo., pp. (iii) and 85, with 4 illustrations. Blades, East & Blades, London, 1900.

An Indian planispheric astrolabe, suitable for the latitude of Lahore, with Persian inscription :—

"The work of Hâmid, the son of Muhammad Mukîm, ... of Lahore, the Royal Astrolabe-maker ..." Dated 1099 H. (1688), pp. 75–8, with 2 illustrations. Not in the first edition published in 1895.

Padmākara Dube. Astrolabes in the State Library, Rampur. *Journal of the United Provinçes Historical Socy.*, IV, pp. 1–11, with 7 plates. 1928.

One dated 615H. (1218/19) and another dated 1074H. (1663/4), are described.

Pratt, Rev. J. S. Observations on the Herat Astrolabe, described in No. 118 of the Journal. *Journ. Asiatic Society of Bengal*, Vol. XI, pp. 720–22. 1842.

See Middleton (J.).

Prinsep, James. Note on the Nautical Instruments of the Arabs. *Journ. Asiatic Society of Bengal*, Vol. V, pp. 784–94, with 1 plate. 1836.

A description of the primitive instruments used by an Arab navigator of Prinsep's day, in working his way regularly from the Maldive Islands to Calcutta.

Rehatsek, E. The Labours of the Arab Astronomers, and their Instruments, with the Description of the Astrolabe in the Mulla Firuz Library. *Journ. Bombay Branch, Royal Asiatic Socitey*, Vol. XI, pp. 311–30, with 5 plates. 1875.

Dated 119 H. no doubt meant for 1119 (1707).

Remondini, Pier Constantino. Intorno all'Astrolabio arabico posseduto dalla Società Ligure di Storia Patria di Genova. *Atti del IV Congresso Internazionale degli Orientalisti, 1878*, Vol. I, pp. 403–31. Le Monnier, Firenze, 1880.

Made between A.D. 1632 and 1637 according to calculation

Rey-Pailhade. Sur un astrolabe arabe de l'an 613 de l'hégire. *Bull. de Géographie historique et descriptive*, année 1890, pp. 217–18. 1890.

Made by Abū Bakr ibn Yūsuf in Morocco 613 H. (1216). In the possession of the Société archéologique du Midi de la France.

Roberts-Austen, Prof. W. Chandler. Alloys. Cantor Lecture IV. *Journal of the Society of Arts*, Vol. XLI, pp. 1016–19 and 1022–30. 1893.

Astrolabe made at Damascus by ʿAbd ar-Rahmān son of Yūsuf, 598H. (1202), p. 1009 and fig. 1. In the South Kensington Museum.

Roncière, Charles de la. La découverte de l'Afrique au Moyen Âge. Tome premier: L'Intérieur du Continent. Large 4to., pp. viii and 175, with 19 plates. Le Caire, 1924.

Mémoires de la Société Royale de Géographie d'Égypte, tome V. "Astrolabe arabe construit par Ahmed ibn Khalaf pour Djafar ibn Moktafi Billah (905–987 de J.C.)", p. 21 and pl. III. In the Bibliothèque Nationale.

Rothman, R. W. On the Arabic Globe belonging to the Society. *Memoirs of the Royal Astronomical Society*, Vol. XII, pp. 381–3. 1842.

Saavedra, Eduardo. Astrolabios árabes que se conservan en el Museo Arqueológico Nacional, en la Biblioteca del Real Palacio y en colecciones particulares. *Museo Español de Antigüedades*, tome VI, pp. 395–414, with 1 plate. 1875.

. . . . Note sur un Astrolabe arabe. *Atti del IV Congresso Internazionale degli Orientalisti 1878*, Vol. I, pp. 455-6. Le Monnier, Firenze, 1880.

In the Tribuna Museum of Florence. Made for Pope Sylvester II, at the end of the Xth century, A.D., perhaps in Cairo.

Sauvaire, H. and J. de Rey Pailhade, Sur une *mère* d'astrolabe arabe du XIIIe siècle (609 de l'hégire) portant un calendrier perpétuel avec correspondance musulmane et chrétienne. Traduction et interprétation. *Journal asiatique*, IXe série, tome I, pp. 5-76. 1893.

Made in Seville 609 H. (1212).

Schio, Almerico da. Intorno a due strumenti astronomici antichi trovati in Valdagno. *Atti del Reale Instituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, serie 5, I, pp. 1399–1402. 1874–1875.

Schio, Almerico da. Di due astrolabj in caratteri cufici occidentali trovati in Valdagno. Communicazione seconda. *Atti del Reale Instituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, Serie 5, VI, pp. 259–68. 1879–80.

Dated 950H. (1543).

. . . . Sur deux Astrolabes arabes. *Atti di IV Congresso Internazionale degli Orientalisti 1878*, Vol. I, pp. 367-9. Le Monnier, Firenze, 1880.

One dated 950H. (1543), the other 613H. (1216). The property of M. François Cengia.

. . . . Di due astrolabi in caratteri cufici occidentali trovati in Valdagno (Veneto). Con sei tavole. Sm. 4to., pp. 1 and 71.

Ongania, Venezia, 1880.

Schier, Karl. Bericht über den arabischen Himmelsglobus im Königl. sächs. mathematischen Salon zu Dresden. *Zeitschr. für allgemeine Erdkunde*, neue Folge, Band XVI, pp. 494–500. Berlin, 1864.

Reprinted in his *Globus cœlestis arabicus*, (*q.v.*) pp. 65–71.

. . . . Globus cœlestis arabicus qui Dresdæ in Regio Museo Mathematico asservatur. 8vo., pp. viii and 71. Typis Teubnerianis, Lipsiæ, 1865.

Schuck, A. Der Jakobsstab bei den Arabern. *Die Natur*, Band XL, pp. 352-5, with 1 figure. Halle, 1891.

On the navigation instruments of the Arabs, especially in the Indian Ocean.

. . . . . Hat Europa den Kompass über Arabien oder hat ihn Arabien von Europa erhalten. Litterarischsachliche Studie. *Ausland*, Jahrg. LXV, pp. 122-7, 141-3, 153-7. 1892.

. . . . . Ein ältes indisches und arabisches Instrument zum Bestimmen der Polhöhe gewisser Orte. *Ausland*, Jahrg. LXV, "Geographische Mitteilungen", p. 814. 1892.

A "Jacob's Staff".

Sedillot, L. Am. Mémoire sur les instruments astronomiques des arabes. *Mémoires présentés par divers savants à l'Académie royale des Inscriptions et Belles-Lettres*, série I, tome I, pp. 1-229, with 36 plates. 1844.

Various kinds used, pp. 35-7.

Sédillot, A. Description d'un astrolabe construit par Abd-ul-Aïma. *Annales de l'Observatoire Impériale de Paris*, IX, pp. 164-71. 1868.

Date suggested : "pas plus haut que le XIIIe siècle".

Siddiqi, A. Construction of Clocks and Islamic Civilization. *Islamic Culture*, I, pp. 245-51. 1927.

To be continued.

Sottas, Jules. Description d'un astrolabe arabe construit à Lahore. *Acad. de Marine, Communications et Mémoires*, IX, pp. 153-85, with 12 figs. 1930.

Made by Mohammad Mukim ibn Mullā ʿĪsa ibn Sheykh al-Haddād. See Dorn (B), for another astrolabe by the same maker.

Sulaiman Nadvi. Some Indian Astrolabe-Makers. *Islamic Culture*, IX, pp. 621-31. 1935.

. . . . Indian Astrolabe-Makers. *Islamic Culture*, XI, pp. 537-9. 1937.

Suter, H. Zur Geschichte des Jacobs-Stabs. *Bibliotheca mathematica*, neue Folge, Band IX, pp. 13-18. 1895.

. . . . Nochmals der Jacobsstab. *Bibliotheca mathematica*, neue Folge, Band X, pp. 13-15, with 2 diagrams. 1896.

Wiet, Gaston. L'Exposition persane de 1931. 4to. Institut français, Cairo, 1933.

See pp. 59-60 and 139, for a globe dated 1074 H. (1663/4).

. . . . Une famille de fabricants d'astrolabes. *B.I.F.A.O.*, XXXVI, pp. 97-9. 1936.

Wittstein, Dr. Armin. Ueber das Wasserühr und das Astrolabium des Arzachel. *Zeitscher. f. Mathematik u. Physik, Jahrg. XXXIX, Historisch-lit. Abth.*, pp. 41-55 and 81-94, with 2 diagrams. 1894.

Arzachel was a Spanish Arab who lived in the XIth century.

Woepcke, F. Über ein in der Königlichen Bibliothek zu Berlin befindliches arabisches Astrolabium. *Mathematische Abh. der Kgl. Akad. der Wissenschaften*, pp. 1-31, with 3 plates. 1858.

Made by Muḥammad ibn as-Ṣāl in Toledo, 420 H. (1029).

. . . . . . Über ein in der Kaiserlichen Bibliothek zu Paris befindliches arabisches Astrolabium. *Bulletin de l'Acad. Imp. des Sciences de St. Pétersbourg*, tome VII, col. 220-27, with 1 plate. 1864.

Reprinted in *Mélanges Asiatiques*, tome V, pp. 98-108.
Made in Seville, 615 H .(1218).

. . . . . . Trois traités arabes sur le compas parfait, publiés et traduits. *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, tome XXII, pp. 1-175, with figures and diagrams. Imprimerie Nationale, Paris, 1874.

Description of a compass for drawing conic sections.

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER HEBRÄISCH—SAMARITANISCHEN SPRACHE

II

VON

Dr. FU'ÂD ḤASANEIN 'ALÎ

Šamsu 1—Ḥukamā verfasst seine Grammatik nach dem Muster der arabischen Grammatiker. Er teilt sein Buch in vierzehn Abschnitte ein. Der erste Abschnitt behandelt die drei verschiedenen Redeteile, Nomen, Verb und Partikel. اسم وفعل وحرف Er schildert wie die arabischen und die von ihnen beeinflussten hebräischen Autoren diese Redeteile behandelten und spricht über die Funktionen einiger Präpositionen, für die er das Wort حرف "Partikel" verwendet, genauer حروف المعانى "Partikel der Bedeutungen".

Die nächsten fünf Abschnitte 2–6 widmet er der Behandlung der Nomina. In dem 2. teilt er die Nomina in:

Substantiva أسماء ظاهرة z.B. איש oder סוס und Pronomina غير ظاهرة z.B. Gn. 20,5.

הלוא הוא אמר לי א[חתי] אחתי

P. *alû û amar li a'uti*

oder Gn. 20, 5.

והיא גם א[מרה] אחי הוא

P. wî gem amara a'i û.

Im 3. spricht er über die Substantiva im allgemeinen:

(*a*) Selbständige, صامتة d.h. "solche, die weder von einer Verbalform abgeleitet werden können, noch eine solche von sich ableiten lassen."

(*b*) Unselbständige, مشتقة d.h. "die, welche von einem Verb abgeleitet sind". Die selbständigen sind masculina z.B. Gn. 9, 27.

יפת אלהים ליפת וישכן ב [אהלי] ש [ם]

P. jefet eluwêm eljefet ujiškan ba'uli šem.
oder feminina z.B. Gn. 29,17.

ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה

P. ura'el ejata jefet taar ujefet mari.

Die masculina sind "determiniert" معرفة z.B. ראובן oder היום oder "indeterminiert" نكرة z.B. נפש oder נערה

Determiniert sind die Eigennamen الأعلام und die durch den Artikel ה determinierten Substantiva. Die Eigennamen können nicht durch ein ה determiniert werden. Die Feminina haben teils eine Femininendung, ה teils keine. Sie können als Eigennamen oder als determinierte Substantiva vorkommen. Die Eigennamen werden weder in den Dual noch in den Plural gesetzt. Aber die indeterminierten und die, die durch ein ה determiniert sind, werden in den Dual od. in den Pl. gesetzt. Das Pl. masc. wird durch ים gebildet. Der Dual wird durch das Wort שני (für das Masc.) שתי (für das Fem.) mit dem Pl. der Substantiva oder durch Einschiebung eines schwachen Kon. zwischen den י des Pl. und den vorangehenden Radikal gebildet z.B.

שני עבדים שתי נערות

Vgl. Leningrad Ms. Sam. V. 2. 3 b.

Es kann vorkommen, dass der Pl. masc. durch ות und der Pl. fem. durch ים gebildet worden ist. z.B.

דורות von דור und שנים von שנה

Die Dualform wird durch Voransetzung eines schwachen Konsonanten und grossen Fathas vor das י des Plurals gebildet z.B. אלׅיפׅים

Die Substantiva, die von Verben abgeleitet werden, sind: *Das Part. act.*, das *Part. pass.* und der *Infinitiv*.

PRONOMINA

Kap. IV.

(*a*) Demonstrativa. الأسماء التى يشار بها إلى الأشخاص

(*b*) Personalia. الأسماء التى يكنى بها عن الأشخاص

Die Pron. demon. أسماء الإشارة, beziehen sich teils auf das Nähere ما يشار به إلى الأشخاص القريبة, teils auf das Entferntere ما يشار به إلى أشخاص بعيدة

Sing. masc. זֶה od. זוּ z.B. Ex. 29, 1.

וזה הדבר אשר תעשה (תעשׂה) להם

fem. זאת z.B. Dt. 6,1

ואת (וזאת) ה [מצוה] (המצוה) הח [קים] וה [משפטים]

Bemerkenswert ist, dass die uns bekannten sam. Handschriften keine Beispiele liefern für זוּ als demon. Pron. m.s. Dagegen haben wir im Hebr. Ex. 15, 13, 16 זוּ und zwar steht nur poetisch für beide Numeri und Geschlechter.

(Vgl. Bauer-leander 261 e.) Ibid.: Die Demonstrativ Pron. זֶה, זוּ Ps. 132, 2 und זוּ dienen auch als Relativ Pron. Bei den letztgenannten ist diese Funktion sogar die gewöhnlichere.

Pl. comm. אלֶה z.B. Ex. 19, 6.

אלה (אלה) הדברים

oder Lev. 27, 34.

אלה המצות (המצות)

Die Pron. demon. stehen vor, oder mit Zufügung der Partikel ה nach dem Substantiv z.B.

Dt. 22, 26.

כן הדבר (הדבר) הזה:

Dt. 32, 46.

לשמר ול[עשות] את כל

Gn. 39, 19.

כדברים האלה ע[שה] עשה ל[י] עב[דך]

Lev. 26, 14.

ו[לא] תע[שו] את כל המצות (המצות) האלה

Diese drei Pron. demonstrativa können allein oder mit den Substantiven gebraucht werden, die sie bestimmen, z.B.:

Gn. 6, 15.

וזה (וזה) אשר תעשה

P. uze išar teši

oder Nu. 8, 24.

את זאת (זאת) אשר ללוים (ללוים)

oder Nu. 34, 29.

אלה (אלה אשר (צוה) ; יה[וה] לנ[חל] (לנחל) את
בני יש[ראל]

Die Demonstrativa, die auf etwas Entfernteres hindeuten, werden bloss gebraucht, wo die mit demonstr. Pron. versehenen Nomina الأسماء المشار إليها genannt sind. Sie stehen immer hinter dem Nomen und werden mit dem ה verbunden.

Die Pron. Demon., die auf etwas Entferntes hinweisen, sind:

הוא היא ההם ההן. Seiner Meinung nach brauchen nicht alle diese Demon. das ה, wie Š. behauptet Al-mugnijat S. 12.

Diese Nomina Demonstrativa lauten:

Masc. Sing. ההוא z.B. Ex. 34, 3.

ההר ההוא

Pl. ההם Nu. 14, 38.

ויה[ושע] בן נון ו[כלב] בן יפנה (יפנה) היו
(היו מן הא[נשים] ההם

Fem. Sing. ההיא z.B. Dt. 21, 6.

וכל זקני הע[יר] ההיא

Pl. ההן

In al-mugnijat S. 12 f. kommen folgende Pronomina als Relativa vor מה ; מי ; אשר. In Wirklichkeit sind die beiden Letzten מה ; מי Interro.

Die verborgenen Nomina أسماء المضمرات

Pronomina Personalia sind:

(*a*) Separata منفصل

(*b*) Affixa متصل

Die Separata deuten an:

(*a*) Nominativ يقع فى الكلام مبتدأ

(*b*) Accusativ يكون مفعولا يقع عليه فعل

Die Pron. Separata für den Nominativ sind 10.

1. P.s.c. אני oder אנכי

z.B. Dt. 32, 39.

אני אמית ואחיה

od. Gn. 18, 13.

דאף אמ [נם] ((הֿ) אמנם) א[לד] ואני זק[נתי] (זקנתי)

P. âf (aaf) amenimma êlad wâni zaqinti.

od. Ex. 20, 2

אנכי יהוה אלהיך

od. Gn. 30, 1.

ואם אין מתה אנכי

P. wem în meta anaki.

2. P.s.m. אתה z.B. Gn. 41, 40.

אתה (אתה) תהיה על ביתי

P. atta têji al biti.

2. P.s.f. אתי z.B. Gn. 12, 13.

אחתי (אחתי) אתי (אתי)

P. a'uti etti.

2. P.p.m. אתם z.B. Gn. 50, 20

אתם (אתם) חשבתם (חשבתם) עלי רעה (רעה)

P. wettimma ašševtimma ali ra'a.

2. P.p.f. אתין z.B. Gn. 31, 6.

ואתין ידעתין

P. wettên jadâtên.

3. P.s.m. הוא z.B. Ex. 4, 16.

הוא ; יה [יה] לך לפה

3. P.s.f. היא z.B. Gn. 24, 44.

היא האשה (האשה) אשר הו [כיח] ; יה [וה]

P.î. a'išša ešar ukî-šema elben adenni.

3. P.p.m. הם z.B. Ex. 5, 7.

הם ילכו (ילכו) ; יק [ששו] (ויקששו)

3. P.p.f. הנה z.B. Nu. 31, 16.

הנה (הנה) היו לב [ני] ; יש [ראל]

Die Pron. Separata für den Accusativ sind :

1. P.s.c. אתי z.B. Nu. 14, 22.

וינסו אתי (אתי) זה ע [שר] פ [עמים] (פעמים)

od. Gn. 30, 20.

זבדני אל (הים) אתי ז (בד) ט (וב)

P. zavadani eluwêm uti zavad ṭov.

1. P.p.c. אתנו z.B. Gn. 47, 19.

קנה (קנה) אתנו (אתנו)

P. qeni utanu.

2. P.s.m. אתך z.B. Dt. 28, 36.

יוליך (יוליך) ; יהוה אתך (אתך);

2. P.s.f. אתיך z.B. Gn. 12, 12.

והרגו (והֹרגו) אתי (אֹתי) ואתיך (ואֹת(י)ך) (ואתיך)
יחיו (:)

P. waaragu uti wutêk jâju.

2. P.p.m. אתכם z.B. Ex. 19, 4.

ואשת אתכם (אתכם) על כנ (פי) נשרים (נשרים)

2. P.p.f. אתכן

3. P.s.m. אתו z.B. Nu. 21, 35.

ויכו אתו (אֹתו) ואת כל עמו

3. P.s.f. אתה z.B. Gn. 34, 2.

וירא אתה (אתהֹ) שכם

P. ujere utâ eškem.

3. P.p.m. אתם z.B. Nu. 13, 3.

וישלח אתם (אֹתם) משה ממ (דבר) פ (ראן) ע (ל)

3. P.p.f. אתהן z.B. Ex. 35, 26.

וכל הנש(ים) (הנשים) אשר נשא (לבהן) לבהן
אתהן (אֹתהן)

Die Suffixa können angehängt werden an :

(*a*) Nomina (*b*) Verba

(*c*) Partikel (Präpositionen).

A.—Verbunden mit dem Nomen

1. P.s.c. י z.B. Gn. 29, 14

אך עצמי וב(שרי) אתה (אתה)

P. ek aṣami ubašari atta.

oder z.B. Gn. 30, 15.

המעט קחת (ך) (קחתך) את אישי

P. amaaṭ qâtek it iši.

1. P.p.c. נו z.B. Gn. 37, 27.

כי אחינו (אחינו) ובשרנו הוא

P. ki âjanu ubašernu û.

oder z.B. Nu. 27, 3.

אבינו מת ב (מדבר) (במדבר)

2. P.s.m. ך und Fatḥa vor dem Kâf. z.B. Gn. 40, 19.

ואכל העוף את בשרך מעליך

P. wâkal a'ûf it bašarak mi'alek.

2. P.S.f. ך und Kasra vor dem Kâf z.B. Gn. 21, 18.

קומי שאי (שאי) את ה נ (ער) וה (זקי) והזקי

והחזקי והחזקי את ידיך (ידיך) בו

P. qumi ša'i it annâr wêziqi it jedêk bu.

2. P.p.m. כם das ם ist verstärkt und mit Fatḥa vokalisiert. z.B. Gn. 9, 2.

בידכם נתתיו

P. avjedkimma natatti'u.

2. P.p.f. כן leichtes ן und Kasra unter dem Kâf. z.B. Gn. 31, 7.

ואביכין (ואביכן) התל בי

P. waaviken attâl bi.

3. P.s.m. ו oder ה oder ו ה z.B. Lev. 14, 9.

ורחץ את בשרו במים

oder Dt. 34, 7.

לא כהתה כדתה עי (נו) ולא נס לחה

oder Dt. 5, 12.

שמור את י (ום) ה (שבת) לקדשהו

P. führt bloss ו und dagegen Ṡ. führt ausser ו noch, ה und ו

3. P.s.f. ה z.B. Nu 19, 5.

את עורה ואת בשרה (בשרה) ו (את) ד (מה)
(דמה) על פר (שד)

3. P.p.m. ם verstärkt mit Fatha. z.B. Lev. 11, 8.

מבשרם מבשרם לא תאכ (לו) תאכלו
ובנבלתם ובנבלתם ל (א) תג (עו)

3. P.p.f. verstärktes נ plus ה oder leichtes נ z.B. Ex. 35, 26

וכל הנש (ים) (הנשים) אשר נ (שא) לבהן
(לבהן)

oder Nu. 27, 5.

ויקרב ויקריב (ויקרב) משה את משפטין
(משפטן)

P. führt הן inna und S. verstärktes נ + ה oder leichtes נ
z. B. לבהן oder משפטין

B.—Verbunden mit dem Verb

Auch hier werden zwei Arten unterschieden, solche die den Nominativ, und solche die den Accusativ andeuten.

Nominativ

1. P.s.c. ת mit einem Kasra, das durch י ausgedrückt wird. z. B. Nu. 24, 11.

אמרתי כבד (כבד) אכבדך (אכבדך)

oder Gn. 27, 46.

קצתי בחיי

P. qaṣti bejji.

1. P.p.c. נו z.B. Ex. 14, 12.

הלוא (הלה) הלוה זה הד (בר) א (שר) דברנו

2. P.s.m. ת mit Fatha z.B. Nu. 11, 21.

ואתה (ואתה) אמרת (אמרת) ב (שר) (בשר)

א (תן) (אתן) ל (הם)

2. P.s.f. ת mit Kasra ; aber zum Unterchied von der 1. P.s.c. hat man das י hier weggelassen. z.B. Gn. 16, 11.

וילדת (וילדת) (וילדת) בן וקראת

(וקראת) את שמו ישמעאל

P. ujaladti ben uqarâti it šemu jišma'êl.

2. P.p.m. ת und leichtes ם z.B. Nu. 14, 28.

כאשר דברתם בא (זני) (באזני)

2. P. p. f. תָ und leichtes נ die hier als תִין geschrieben ist. z.B. Ex. 2., 20.

לָמה זה עזבתין (עזבתֶן)

3. P. s. m. z.B. Gn. 37, 11.

ואביו שמר (שְמר) את הד(בר)

P. u'avi-u šamar it eddevar.

3. P. s. f. endet auf הָ. An einigen Stellen wird das הָ in ein Vokalloses תָ verwandelt. z.B. Gn. 20, 5.

והיא גם אמרה אחי הוה

P. wî gem amara a'i û.

oder Dt. 32, 36.

כי יראה (יראֹה) כי אזלת יד

P. führt bloss הָ

3. P. p.c. ךְ z.B. Dt. 32, 37.

ואמרו איה אלה (ימו) (אלהֵימו)

oder Nu. 31, 16.

הנה (הֵנָה) היו לב (ני) יש (ראל)

Accusativ

1. P. s. c. endet auf נִי z.B. Gn. 31, 40.

הייתי ביום (··) (בַיום) אכלני (אכלני)
הרף (הרף)

P. ajiti bejjôm akelani irref.

oder Gn. 30, 20.

ות (אמר) לאה זבדני אל (הים)

P. uta'umer li'a zavadani eluwêm.

1. P.p.c. נן Der Unterschied zwischen dem Acc. der 1. P.p. und dem Nom. der 1. P.p. liegt darin, dass der dritte Rad. im Nominativ unvokalisiert ist aber im Acc. mit einem Fatḥa vokalisiert wird. z.B. Dt. 5, 24.

הן הראנו יהוה אלהינו

oder Nu. 27, 3.

אבינו מת במדבר (במדבר)

2. P.s.m. ךָ Der dritte Rad. ist mit Fatḥa vokalisiert und das Pronominalsuffix bleibt unvokalisiert z.B. Dt. 23, 6.

כי אהבך (אהבך) יה (וה) אל (היך)

2. P.s.f. ךְ Zum Unterschied von dem Suffix der 2. P.m. ist der dritte Rad. hier mit Kasra vokalisiert.

2. P.p.m. ך und verstärktem ם z.B. Nu. 15, 3.

מועדיכם במועדיכם

2. P.p.f. ך und leichtes נ die hier mit ן geschrieben ist ךן. z.B.

מברכון

3. P.s.m. endet auf הו oder auf ו oder auf verstärktes נ mit ו. Der Verfasser ist der Ansicht, dass das Pronomen hier nur das ו ist und dass נ nur eine Andeutung des Emphaticus darstellt. z.B. Dt. 34, 11.

אשר שלחהו יהוה

oder Dt. 18, 22.

הוא הד (בר) אשר ל (א) דברו יהוה

P. führt ו, ו ה u, u, é'u

3. P.s.f. ה z.B. Dt. 14, 21.

ואכלה (או) ומכרה לנכרי

3. P. p. m. entweder verstärktes ם oder מו z. B. Dt. 7, 2.

ונתנם (ונתנם) יה (וה) אל (היך) ל (פניך)

oder Ex. 15, 7.

יאכלמו (יאכלמו) כקש

P. ם, me, ímma, émma

3. P. p. f. verstärktes נ plus ה z. B. Ex. 2, 17.

ויקם משה וישענה ויושען

(ויושען) (ווישיעין) (ווישיען)

C.—**Verbunden mit den Pronomina (Präpositionen)**

1. Ps. c. י z. B. Gn. 48, 9.

נתן (נתן) לי אלהים בזה (בזה)

P, natan li eluwêm evze.

oder Gn. 38, 16.

מה תתן לי כי תבוא אלי

P. ma titten li ki tabu ili.

1. P. p.c. נו z.B. Ex. 32, 1.

קום עשה (עשה) לנו אלה (ים) (אלהים)

oder Nu. 27, 4.

תנה (תנו) לנו אחזת (אחזת) נחלה
(נחלה)

2. P. s.m. ך mit vorangehendem Fatha z.B. Gn. 28, 4.

ויתן לך את ברכת אב (רהם) אביך

P. ujitten lak it barakt avraam avêk.

2. P. s.f. ך mit vorangehendem Kasra z.B. Nu. 5, 20.

ויתן (ויתן) איש בך (בך)

2. P. p.m. ך mit verstärktem ם z.B. Gn. 43, 23.

נתן (נתָן) לכם מטמון באמת (התיכם)

P. natan lakimma maṭmôn bamtâtikimma.

2. P. p.f. ך und leichtes נ z.B. לֹבן und ועליכן

3. P. s.m. ו z.B. Gn. 24, 36.

ויתן לו את כל אשר לו (לֹו:)

P. ujitten lu it kol eğar lu.

3. P. s.f. הּ z.B. Gn. 38, 18.

ויתן לה ויבא (ויבא) אליה (אליה: ¨)

P. ujitten lâ ujaba ili'a.

3. P. p.m. הּ und verstärktes ם oder מו z.B. Gn. 45, 21.

ויתן להם ; יו (סף) עג (לות)

P. ujitten lemma jusef agelôt
oder Dt. 33, 2.

וזרח משע (יר) למו

P. verstärktes ם z.B. אתם utémma oder utimma wo dagegen unser Text אֶתְהֶם hat.

3. P. p.f. הן z.B. Nu, 27, 7.

נתן (נתֻן) נתון תתן להן (לֹהן) אחזת

נח (לה) (נחלה)

Die Pron. personalia und die Pron. demon. sind an sich determiniert und sie brauchen zur Determination weder den Artikel noch die Constructus-Verbindung. Sie werden nicht in die *Dualform* gesetzt wie die Substantiva, z.B. wird das Pronomen אלה für *Dual und Plural im Masc. und Fem.* verwendet ; z.B. : Gn. 48, 8.

וירא ישר (אל) את בני יו (סף) ויא (מר) מי אלה לך (לך)

P. ujere jišra el it bani jusef uja' umer mi illa lak.

Die *Separata* werden auch genau so gebraucht wie die *Demonstrativa* und die *Personalia* wie etwa אנחנו für 1. P. p. c., für Dual masc. oder fem. (Nominativ) z. B. (Dual) Gn. 19, 13.

בי משחיתים (משחיתים) אנ (חנו) את המ (קום) ה (זה)

P. ki mašîtîm anânu it ammaqôm ezze.

את נ für 2. P. p. m. oder Dual z. B. Nu. 17, 6.

אתם המתם את עם יהוה

אתין für 2. P. p. f. oder Dual z. B. Gn. 31, 6.

ואתין ידעתין

P. wettên jadâtîn.

ה für 3. P. p. m. oder Dual z. B. Ex. 6, 27.

הם המדברים אל פרעה

הן, ההן für 3. P. p. f. oder Dual.

Accusativ

אתנו für 1. P. p. f. oder Dual
הנכם (אתכם) für 2. P. p. m. oder Dual
אתכן für 2. P. p. f. oder Dual
אתם für 3. P. p. m. oder Dual z. B. Gn. 40, 6.

וירא אתם (אתם) והנם (והנם) זעפים
(זעפים) (זעיפים)

P. ujere utimma wennimma zifêm.

אתהן für 3. P. p. f. oder Dual z. B. Gn. 19, 8.

הוציא (אוציא) נא (נא) אתהן (אתהן) אתיכם אליכם

P. usi nâ uti inno elikimma

Die Dual-und Pluralform ist immer dieselbe, auch bei den Pronomina, die mit dem Nomen verbunden sind.

נו für 2. P.p.c. oder Dual c. z.B. Gn. 24, 60.

אהותנו אחתנו (אחתנו) (אחתנו) אתי (אתי)

P. a utanu etti.

oder Gn. 31, 15.

ויאכל (ויאכל) גם אכל (אכל) את כספנו

P. uja ukel gem akal kesfanu

כם für 2. P.p.m. oder Dual z.B. Gn. 19, 2.

סורו [סורו] נא (נא) אל בית עבדכם

P. suru nâ el bêt avdakimma.

כן für 2. P.p.f. oder Dual z. B. Gn. 31, 7.

ואביכן (ואביכן) התל בי

P. waaviken attâl bi.

ם für 3. P.p.m. oder Dual z.B. Gn. 19, 10.

וישלחו האנשים (האנשים) את ידם

P. uješalla'ua' enušêm it jedimma.

ה und verstärkte נ für 3. P.p.f. oder Dual z.B. Gn. 19, 36.

ותהרנה (ותהרנה) שתי בנות ל (וט) מאביהן

P. uta' erinna šitti banôt lôt mi' avi'inna.

Auch die Form der Pronomina, die mit dem Verb verbunden sind und den Nominativ andeuten, ist *dieselbe im Dual oder Plural.*

נו für 1. P.p.c. oder Dual.

תם für 2. P.p.m. oder Dual. z.B. Gn. 19, 2.

והשכמתם (והשכמתם) והלכתם לדרככם
(לדרכ̄כם)

P. wâskemtimma wâlektimma eldirkakimma.

Ṭ. ים Das מ ist hier verstärkt.

ת und leichte נ für 2. P.p.f. oder Dual z.B. Ex. 1,18.

מדוע עשיתין (עשיתן) את הדבר הזה

ן für 3. P.p.c. oder Dual z.B. Ex. 11, 10.

ומשה ואהרן עשו את כל המ (פתים) (המופתים)
הא (לה) (האלה̄)

oder Ex. 1, 17.

ולא עשו כאשר ד (בר) א (ליהנ) מ (לך) מ (צרים)

Genau so sind auch diejenigen, die den Accusativ andeuten.

נו für 1. P.p.c. oder Dual z.B. Gn. 19, 13.

וישלחנו יה (וה) להשיח (תה) להשחיתה

P. uješallânu šema lâsîtâ

oder Gn. 31, 15.

כי מכרנו (מכרנו) ויאכל (ויאכל) גם אכל
(אכל) את כספנו

P. ki mekkeranu uja'ukel gem akal kesfanu.

ך und verst. ם für 2. P.p.m. oder Dual.

ך und leicht נ für 2. P.p.f. oder Dual.

Verst. ם für 3. P.p.m. oder Dual z.B. Ex. 6, 13.

וידבר יהוה את משה ואל אהרן ויצום
(ויצום)

Verst. נ plus ה für 3. P.p.f. oder Dual.

Auch die Form der Pronomina, die mit dem Partikel verbunden sind, ist dieselbe im Dual oder Plural.

נו für 1 P.p.c. oder Dual z.B. Ex. 16, 7.

ואנחנו מה כי תלנו עלינו

oder Gn. 19, 31.

ואיש אין בא(רץ) לבוא עלינו

P. wîš în baareṣ labû alînu.

כם für 2. P.p.m. oder Dual z.B.

שבו שבֹו לכם פה עם החמור

P. ševu lakimma fâ em a'emur.

ך und leicht נ für 2. P.p.f. oder Dual.

ה und verstärkt, נ 3. P.p.f. oder Dual z.B. Ex. 1, 18.

ויאמר להן מד (וע) עשיתין (עשיתן)

ה und verst. ם für 3. P.p.m. oder Dual z.B. Ex. 5, 4.

ויאמר אלידם מלך מצ (רים) למ(ה) משה ואהרן

DIE NOMINA, VON DENEN EIN GENITIV ABHÄNGT.

Kap. V.

Das Nomen, von dem ein Genitiv abhängt, ist :

(a) *Singular.* (b) *Plural.*

Der Singular ist :

(a) *Masculinum.* (b) *Femininum.*

Das *Femininum* kommt mit und ohne ה des Femininums vor. Der *Plural* ist *Masculinum* durch ים oder *Femininum* durch ות

P. führt ausser ות als Pl. fem. Endung noch die aram. Form תָן Vgl. P. 89.

T. הם

Das *abhängige Nomen* ist:

(a) *bezeichnet.* (b) *unbezeichnet.*

Das Letztere wird zusammen mit dem Nomen, zu dem es gehört, verbunden. Das Nomen kann weder mit einem Pronomen Separativum noch mit dem Pro. Demon. verbunden werden.

Das bezeichnete Nomen, dem ein Nomen masc. sing. beigefügt ist, bleibt unverändert. z.B. Gn. 24, 34.

ויאטר (-) עבד אברהם אנגי (אנכי:)

P. uja'umer aved avraam anaki.

Das Pronomen, dem ein Nomen masc. beigefügt ist, ist:

(*a*) unverändert, z.B.: Gn. 40, 19.

וא(כל) הע(וף) א(ת) בשרך מעל(יך)

P. wâkal a'ûf it bašarak mi'alêk.

(*b*) der mittlere Rad. verliert seinen Vokal z.B.: Gn. 44, 27.

ויא(מר) עבדך א(בי)

P. *uja'umer avdak avi.*

Das Nomen fem. ohne Femininbezeichnung wird wie das Nomen masc. behandelt, wenn von ihm ein Substantiv abhängt. Hängt von ihm ein Pronomen ab, so gilt auch hier: z.B. Lev. 18, 3.

כמע(שה) (כמעשה) אר(ץ) מצרים

oder :

(*a*) es bleibt unverändert z.B. Lev. 26, 5.

(וישבתם לבטח (לבטח) בארץ (כם)

(*b*) der mittlere Rad. wird vokallos z.B. Gn. 12, 1.

לך (לך) לך מארצך (מארצך)

P. lik lak mi'arṣak.

Das Nomen fem. mit dem ה verändert dieses ה im st. constr. in ת gleich ob Nomen oder Pronomen z.B. Ex. 14, 13.

התיצבי (ראי) (וראו) את ישועת יה (והו)

oder Gn. 49, 18.

לישועתך (לישועתך) קו י (תי) (קו יתי) יה (וה) (: :־)

P. elješu'atak qawwiti sema.

Anmerkungen

Dieses ה kann auch dann in ת verwandelt werden, wenn das Wort nicht im St. Constr. steht, und zwar :

(*a*) wenn die Bedeutung des Satzes es verlangt, z.B. Gn. 27, 5.

ורבקה שמעת שמעת בדבר יצחק

P. uruvqa šamaat evdevar jeṣâq.

(*b*) auch dann, wenn der Zusammenhang mit den anderen Wörtern des Satzes zum Verständnis nicht erforderlich ist z.B. Nu. 12, 10.

ויפן אה (רן) אל מר(ים) והנה (והנה) מצרעת (מצרעת)

Das Pl. masc. verliert sein ם vor dem abhängigen Nomen oder Pronomen z.B. Gn. 26,24.

עבדי אברהם עבדי

P. avraam avdi

oder Gn. 34, 7. ובני יעקב

P. ubani jaaqov

oder Gn. 26, 15.

אשר חפרו (חפרו) עבדי אביו ( )

P. esar afaru avadi avi'u avjami avraam avi'u

oder Dt. 12, 12.

עבדיכם ובניכם (ובניכם ובנתיכם עבדיכם
ובינתיכם ובנתיכם עבדיכם)

oder Dt. 11, 2.

כי לא את את בניכם בניכם

Das Pl. fem. verändert sich nicht wenn ein Nomen von ihm abhängt. z.B.

Gn. 9, 12.

ובין כל נפש החיה אשר אתכם
לדורות (לדרת) (לדרת) עולם

P. kel nafeš aajja ešar etkimma eldurôt ulam.

Hängt ein Substantiv von einem Pronomen suff. ab, so wird es:

(*a*) nicht verändert z.B. Gn. 44, 13.

ויקרעו (ויקרעו) שמלותם (שמלתם)

P. ujeqarra u šamalutimma.

(*b*) ein Dehnungs Jôd ـيـ ָי wird zwischen das ת des Pl. und das von ihm abhängige Nomen gesetzt, z.B. Lev. 23, 43.

למען ידעה דדתיכם (דרתיכם)

(*a*) Durch das Iḍafat (Annexion) wird das regierende Nomen determiniert. Und zwar durch den Anschluss eines determinierten Nomens mit einem indeterminierten.

(*b*) ein determiniertes Nomen darf kein Iḍafat haben.

(*c*) ein indeterminiertes Nomen wird durch ein nicht abhängiges indeterminiertes Nomen nicht determiniert. z.B. Lev. 25, 47.

וכי תשיג יד גר (גר) או (או) תושב (ותושב) עמך

oder Ex. 12, 44.

כל (ו) כל עבד (עבד) איש מקנת כספו

(*d*) falls ein determiniertes Nomen mit einem indeterminierten annektiert ist, dann wird das Determinierte wie ein Indeterminiertes betrachtet. z.B. Ex. 34, 23.

את (את) פני הארון יהוה

oder Lev. 25, 22.

ואכלתם מן התבואה דתבואתה התבוא (ת) ה
(התבואבה) ישן (ישן)

Die determinierten Nomen sind wie die Indeterminierten, das ה hat in solchem Falle keinen Sinn mehr ملغاة z.B. Ex. 22, 6 (5).

ונאכל (ונאכל) גדיש (גדיש) או הקאמה
(הקמה) (הקמה) (הקמה) או השדה (השדה)
(שדה)

oder Ex. 34, 23.

הארון יהוה

oder Lev. 25, 22.

התבואה (התבואתה) (התבואבה) ישן (ישן)

Das indeterminierte Nomen wird durch das Iḍafat wie ein Determiniertes betrachtet. z.B. Gn. 2, 3.

ויברך אלהים את יום השביעי

P. ujeberrek eluwêm it jôm ašševi'i.

oder Dt. 32, 18.

צור ילדך תשא

NOMINALVERBALIS

Kap. VI.

Dieses Nomen ist:

(*a*) Munṣarif منصرف d.h. "unbedingt nötig für das Verb" wie der Infinitif das Part. act. und das Part. pass.

(*b*) ġaèru munṣarif غير منصرف d.h. "nicht nötig".

Die drei Sorten des Munṣarif folgen den Verben in ihren verschiedenen Formen. Dann erklärt der Verfasser den Unterschied zwischen dem. Fā'il فاعل und dem Part. act. اسم الفاعل.

Das Subjekt فاعل ist das Nomen, auf das sich das Verb stützt z.B. Dt. 32, 50.

כאשר מת אהרן אחיך

Es kann:

(*a*) selbständig جامد

(*b*) unselbständig مشتق

z.B. ist in קץ השכב das Wort השוכב vom Verb abgeleitet.

Es ist aber besser, dass sich das Verb auf das selbständige Nomen stützt, da sich gewöhnlich die Verben auf die nomenartige Form stützen. Was aber das Part. act. belangt, so ist das von Verben abgeleitete Nomen, dessen Form die Form seines Fâ'il ist, entsprechend unseren Worten שכב התנפל denn שכב ist ein Nomen, das von שכב abgeleitet ist. Seine Form ist die Form seines Part act. Der Hörer kann unter שכב nichts anderes als eine schlafende Person verstehen.

Der Unterschied zwischen dem المفعول und dem Part. pass. liegt darin, dass der Genus مفعول pass. das Objekt ist, z.B. Dt. 7, 12.

ושמר (ושׁמר) יהוה אלהיך לך את הבר (יה)

Das Objekt ist dasselbe wie das Subject d.h.

(*a*) s e l b s t ä n d i g.

(*b*) u n s e l b s t ä n d i g.

Aber das Part. pass. ist das Nomen, welches von einem Verb abgeleitet ist, und dessen Form zeigt, dass es Part. pass. sein muss. z.B. Dt. 28, 61.

אשר לא כתוב (כתוב) בספר התורה

Das Part. act. ist:

(*a*) Q a l	خفيف	ḫafîf (dreiradikalig).
(*b*) Mehrradikalig	ثقيل	taqîl
(*c*) N i f ᶜ al	الانفعال	al-infi ᶜâl
(*d*) Hithpa ᶜ el	الافتعال	al-iftiᶜâl

Das Part. act.

Stark Qal.

St. Qal ist das Verb, dessen mittlerer Radikal weder ח noch ע ist. Das Part. act. wird wie folgt in 6 Formen gebildet:

(*a*) das Fatha des mittleren Rad. wird verkürzt. z.B. Dt. 7, 9.

שמר (שמר) הברית והחסד (והחסד) לאהביו

(*b*) das Fatha des ersten Rad. wird verkürzt und das des mittleren Rad. wird mit Kasra vokalisiert, z.B. Ex. 12, 42.

שמירים (שמרים) הוא ליה (וה)

(*c*) durch die Einschiebung eines ו zwischen den ersten und zweiten Rad. Der Mittlere Rad. wird durch ein Kasra vokalisiert. z.B. Gn. 4, 9.

השומיר (השמר) אחי אנכי (<:)

P. ašomer a'i anaki.

(*d*) durch die Einschiebung und *Vokalisation* des mittleren Rad. z.B. Nu. 31,30.

שומרי (שמרי) משמרת משכן יהוה

(*e*) durch Einschiebung des ו. Das Fatha des mittleren Rad. wird verlängert. z.B. Ex. 2, 14.

מי שמך (שמך) לאיש שר ולשפט ולשפט
עלינו

Es ist richtig wie Nöldeke glaubt, dass das اشباع hier nichts anderes als bloss den Gegensatz zum تصغير darstellt.

(*f*) durch die Einschiebung des ו zwischen den zweiten und dritten Rad. und nicht zwischen dem ersten und zweiten. z. B. Ex. 34, 6.

יהוה אל (אל) רחום וחנון

Vgl. Derenbourg : Opuscules et Traités p. 15 f. wo פעול auch in der Form פועל vorkommt.

Diese Form ist gewöhnlich die Form des Part. pass. ; aber als Part. act. wird sie zur Bezeichnung der "Intensivform" gebraucht.

Das Part. act. von dem Verb, dessen mittlerer Rad. ein Guttural ist, ist dasselbe wie bei den Verben ע״א oder ע״ה. Und diese Formen sind wie die der Verben פ״א, פ״ה, פ״י, פ״נ und פ״ל.

Das Part. act. von dem Verb פ״א wird wie folgt gebildet :

(*a*) durch die Vokalisation des mittl. Rad. mit einem kleinem Fatha. z.B. אמר.

(*b*) durch die Vokali. des ersten Rad. mit einem kl. Fatha und des mittl. mit einem Kasra. z.B. ואמור.

(*c*) durch die Vokali. des mittl. Rad. mit einem kl. Fatha. z.B. ואומר.

(*d*) durch die Verlängerung des Fatha des mittl. Rad. z.B. ואומר.

(*e*) durch die Verschiebung des ו hinter den mittl. Rad. z.B. ואמור.

So ist auch das Part. act. der Verben פ״י, פ״נ und פ״ל z.B. Gn. 28, 12.

עלים וירדים (וירדים) בו (:)

P. alîm ujaredêm bu.

oder Dt. 9, 21.

ואל הנחל (הנחל) ויורד (הנרד) מן ההר

oder Dt. 11, 30.

והישב (הישׁב) (היושב) בערבה (בערבה) מול הגלגל

oder Ex. 15, 15.

ונמגו (נמגו) כל יושבי (ישבי) כנען

oder Gn. 50, 11.

וירא יושב (יושב) ארץ (הארץ) ארץ הכנעני (הכנען)

P. ujere jušêv areṣ ekkanâni.

Das Part. act. der Verben ע״ו oder ע״י hat dieselbe Form wie die der Vergangenheit. z.B. Dt. 17, 6.

או על פי שלשה עדים יומת המת

oder שם vom שם und שת vom שת

Manchmal behalten die Verben ע״ו ihre ו (unregelmässig) im Part. act. z.B. Lev. 15, 19.

ואשה כי תהיה זבה זובה (זבה) (יזבה)

Diese Media können auch manchmal zu einem י oder א verwandelt werden. z.B. (für das י) Nu. 17, 13

ויעמד (ויעמד) בין המיתים (המתים) ובין החיים (ה ח י ים:)

oder (für das א) Dt. 16, 9.

חרמש (חרמש) בקמה (בקמה) תחל (תחל) לספר

Das Part. act. der Verben ע״א und ע״ה hat genau dieselbe Form wie in der Vergangenheit. z.B. Dt. 13, 3.

היֶשְׁכֶם אֹהֲבִים אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם

oder Gn. 48,16.

המלך (המלך) הגאל (הגֹאֵל) אתי (אֹתִי) מכל רע (רָע׃)

P. ammalek agga'êl uti mikkel ra.

Es kann vorkommen, dass ein ו zwischen den ersten und mittl. Rad. des Part. act. eingeschoben wird. z.B. אוהב גואל

Manchmal wird das ו auch in der Form des Part. pass. اسم (صيغة) المفعول gebraucht zur Bezeichnung der "Intensivform المبالغة" z.B. גאיל oder אהוב

Das Part. act. von dem Verb ע ״ ה z.B. נחב ist entweder נחב oder נוחב

So werden auch die Verben mediæ ע· behandelt z.B. מעך wird im Part. act. מעך oder מעוך

Das Part. act. der Verben ל ״ א wird wie folgt gebildet:

(*a*) wie die Vergangenheit der Verben. z.B. טמה

(*b*) durch Einschiebung eines ו zwischen seinen ersten und zweiten Rad. z.B. יוצא von יצא

(*c*) der dritte Rad. wird wie ein י ausgesprochen z.B. מלי von מלא

(*d*) durch Einschiebung eines ו zwischen seinen zweiten und dritten Rad. ישוא von ישא

Das Part. act. der Verben ל ״ ה wird wie folgt gebildet:

(*a*) wie die Vergangenheit der Verben z.B. בנה von בנה

(*b*) durch Verwandlung des dritten Rad. منقلب اللام z. B. עשה von עשי

(*c*) durch Einschiebung des ו zwischen den ersten und mittl. Rad. des Verb z. B. בונה von בנה

(*d*) durch Einschiebung des ו zwischen den ersten und Rad. des Verb, um die Intensivform aus zu drücken z. B. בונה von בנה oder Gn. 4, 17.

ויהי בנה (בנה̄) ע ר

P. uja'i bana îr

oder Gn. 21, 22.

אשר אתה (אתה̄) עשה (עשה̄)

P. ešar atta aši

DIE MEHRRADIKALIGEN VERBEN

Das Part. act. von diesen Verben, mit Ausnahme die Piᶜel Form, wird immer mit einem מ gebildet. Die mehrradikaligen Verben sind:

1. Die Verben mit dem verstärkten Mittelradikal (Piᶜel)
2. Die Verben mit dem einfachen Mittelradikal
3. Die vierradikaligen Verben
4. Die Verben mit dem zugefügten ה

S. meint hier die Form Fâil فاعل. Diese Form bedeutet genau auch die "Intensivität" wie "Pi 'il".

(Vgl. arab. ضاعف in dem Sinne von ضَعَّفَ zweite Form von ضَعَفَ Mufassal S. 129 und Lane Artikel ضعف)

(Vgl. auch: Bauer-Leander S. 281, ff.)

Diese Form فاعل wird aber bei den heb. Gramm. als Qal betrachtet. (Vgl. Ibn Ganāḥ 140 f.)

Als Beispiele für Piʿel führt der Verfasser an :

דבר קלל נשק למד אבד הרם נאץ מהר צוה
צין טמא כסה

Das Part. act ist :

מדבר מקלל מלמד מנשק מאבד מהרם מנאץ
ממהר מצוה מצין מטמה מכסה

z. B. Ex. 6, 27.

הם המדברים אל פרעה

oder Lev. 24, 14.

הוציא (הוציא) את המקלל

oder Dt. 4, 1.

אשר אנכי מלמד (מלמד) אתכם (אתכם)

oder Dt. 8, 20.

כגוים אשר יהוה מאבד (מאבד)

oder Nu. 14, 23.

וכל מנאצי (מנאצי) לא יראוה (יראוה)

oder Gn. 41, 32.

וממהר (וממדר) האלהים לעשותו (ולעשותו)

P. umama' êr a' eluwêm lâŝutu.

oder Dt. 4, 2.

אשר אנכי מצוה (מצוה) אתכם (אתכם) היום (:)

oder Ex. 29, 13.

המכסה את הקרב היקרב

Man kann auch das Part. act. von Piʿel ohne מ bilden, man sagt z. B. von שלח

שלח (wie die Vergangenheit). z.B.Dt. 5, 1.

אשר אנכי דבר (דבר (דבּר) באזניכם (באזניכם)
יז

Aber das Part. act. von dem Verb, dessen mittlerer Rad. einfach ist, behält immer ein מ z.B.Nu. 10, 25.

מאסף לכל המחנות לצבאותם (לצבאתם)

Und das Part. act. des Verbs mit dem angefügten ה wird durch den Wegfall des ה und durch die Fügung eines מ gebildet. Man sagt z.B. von הקריב הקריב

Die vierte Sorte des mehrradikalgen Verbs الفعل الثقيل ist das Vierradikalige. Das Part. act. wird auch durch ein gebildet. z.B. von כלכל sagt man מכלכל

DAS VERB

Kap. VII.

Er schildert es wie folgt:

(*a*) Vergangenheit.

(*b*) Gegenwart.

(*c*) Zukunft.

Die Verben, die die Vergangenheit bedeuten, sind diejenigen, bei welchen man auch das Wort תמול oder אמש tatsächlich oder virtuell setzen kann z.B. Gn. 31,29.

ואלהי אביך אמש (אמש) אמר (אמר) אלי

Die Merkworte פעם, אמש fehlen in al-mugnijat S. 16 als Zeichen der Vergangenheitsform und Gegenwart.

P. wêluwi avêk ameš amar ili.

Die Verben die die Gegenwart ausdrücken הַפַּעַם oder עתה z.B. Gn. 29, 35.

הפעם אודיה אודי אודה את יהוה

P. eppaam udi it šema.

Die Verben der Zukunft מָחָר z.B. Ex. 9,5.

מחר יעשה יה (וה) את הדבר הזה בארץ

Zum Unterschied von der Form der Verben, die die Zukunft bedeuten, kann man an die Form der Vergangenheit einen der vier Buchstaben י, נ, ת, א präfigieren.

Von der folgende Tabelle sehen wir den Gebrauch dieser präfigierten Buchstaben :

א für den 1. P.s.c. z.B. Gn. 47, 30.

ויאמר אנכי אעשה (אעשה) כדבריך (כדבריך)

P. uja'umer anaki êši kadevarek.

oder Gn. 24, 58.

P. uta'umer êlak.

ותאמר אלך

ת für die 3. P.f.s. und p. und auch die 2. P.c.s. und p. z.B. Gn. 24, 55.

תשב (תשב) הנערה אתנו (אתנו) וימים

או חדש

P. tiššav ennaâra ettanu jamêm u adeš.

oder Gn. 24, 61.

ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה על הגמלים

P. utaqam ruvqa unaaruti'a utirkavinna al eggamalêm.

oder Ex. 4, 16.

ואתה (ואתה) תהיה לו לאלהים

oder Gn. 24, 58.

התלכי (התלכי) עם האיש הזה

P. atêlaki im a'îš ezze.

oder Ex. 1, 18.

מדוע עשיתין (עשיתן) את הדבר הזה ותחינה

(ותחינה) את הילדים

י für die 3. P.m.s. und p. z.B. Ex. 4, 16.

הוה יהיה לך לפה

oder Ex. 5, 7.

הם ילכו (ילכו) ויקששו (יקששו) (ויקששו) להם תבן

נ für die 1. P. p. oder s.

z. B. Dt. 1, 41.

אנחנו (אנחנו) נחלה (נעלה) (נעלה) ונלחמנו

(ונלחמנו)

oder Gn. 1, 26.

נעשה אדם בצלמנו וכדמתנו

P. neši adam evṣalamanu ukademutanu.

Die Form der Gegenwart ist wie die der Zukunft und kann nur durch das Merkwort עתה für die Gegenwart und מר für die Zukunft unterschieden werden.

Ausser der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft haben wir noch den Imperativ z.B.

אכל עשה Diese Befehlsform gehört der Form der Zukunft an weil das was befohlen wird in der Zukunft geschehen möge z.B. Gn. 6, 14.

עשה עשי לך תבת (תֿבת) עצי (עֿצי)

P. eši lak tivat isi.

Einen anderen Modus, dessen Form auch der Zukunft gehört, besitzt die *samaritanische Sprache* und zwar den Modus der Dauerhaftigkeit الدائم d.h.

" Die Verben, die den Modus der Zukunft besitzen, und die drei Tempora ausdrücken können. z.B. Ex. 33, 7.

ומשה יקח את האהל

wo das Verb hinweist auf die Fähigkeit und die Möglichkeit des Betreffenden, diese Tätigkeit zu jeder Zeit auszuüben.

Von dieser Teilung wissen wir, dass die Verben 5 Tempora haben können nämlich:

(*a*) Vergangenheit. (*b*) Gegenwart.
(*c*) Zukunft. (*d*) Dauerhaftigkeit.
(*e*) Imperativ.

Anmerkungen

Zukunft-und Imperativform sind ähnlich in Bezug auf die Zeit, da eine Tätigkeit, die durch Befehl ausgeübt wird, stets in der Zukunft geschehen muss. Gegenwart, Zukunft und Dauerhaftigkeit haben auch dieselbe Form.

Die Verben werden manchmal mit einem ו Consequtivum gebraucht. Kommt ein Verb in der Vergan genheits-Form vor, jedoch ohne dieses ו , so drückt das Verb meistens die Vergangenheit und nur manchmal die Zukunft aus, z.B. Ex. 19, 3.

ומשה עלה אל האלהים

oder die Zukunft z.B. Gn. 32, 27.

ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני

P. uja'umer lâ eśellâk ki em berriktani.

Hier ברכתני bedeutet soviel wie תברכני. Aber wenn das Verb in der Vergangenheits Form vorkommt, jedoch mit diesem ו verbunden, so bedeutet das Verb meistens die Zukunft und nur in seltenen Fällen die Vergangenheit, z.B. (Zukunft) Dt. 29, 21.

ואמר הדור האחרון

und (Vergangenheit). אמר ראובן

So ist auch das Verb, welches in der Zukunftsform vorkommt, in Bezug auf seiner Gebrauch mit diesem ו z.B. (Zukunft) Ex. 4, 16.

הוא יהיה לך לכה ואתה (ואֿתה) תהיה לו לאלהים

oder (Vergangenheit) z.B. Ex. 15, 5.

תהומות (תהומׄת) יכסימו (יכסֿמו) (יכסׄימו)

wo das Wort יכסימו soviel bedeutet wie כסמו oder Ex. 12, 27.

ויקדו (ויקׄדו) העם וישתחוו (וישתחֿוו) וילכו ויעשו בני ישראל

oder es bleibt unverändert und bedeutet dann nicht die Vergangenheit, z.B. Gn. 12, 2.

ואגדילה (ואגדלה) שמך והוי (והוי) ברכה

P. wagdila šemak wêwi baraka.

Da die Form der Verben, die die Dauerhaftigkeit und die der Verben, die die Zukunft ausdrücken, dieselbe ist, werden die Vergangenheitsformen mit dem ו Consequtivum genau gebraucht wie die Verben, die die Dauerhaftigkeit ausdrücken. z.B. Ex. 33, 7.

ומשה יקח את האהל

Anmerkungen

Das Wort עתה "jetzt" wird entweder geschrieben حقيقة für die Bedeutung der Gegenwart oder "virtuel" مجاز gebraucht in der Bedeutung eine Zeit um die Gegenwart (kurz vor oder nach) z.B. Nu. 22, 38.

הנה (הנה) באתי אליך עתה (עתה)

Aber wenn das Wort nur für die "Gegenwart" gebraucht wird, so wird es nur mit der Form der Zukunft صيغة المستقبل angewandt.

DAS DREIRADIKALIGE VERB

Kap. VIII.

QAL

ist:

(*a*) Stark. (*b*) Schwach.

Ein Verb ist schwach, wenn es einen oder mehrere schwache Rad. hat.

Der Rad. ist schwach wenn er:

(*a*) weggelassen werden kann z.B. ירד in der Zukunft ירד

(*b*) sich durch einen anderen ersetzen يبدل lässt z.B. יכל in Zukunft יוכל

(*c*) wenn er eine Verweichung erhalten kann يلين z.B. אמר in der Zukunft יאמר

(*d*) wenn er sich assimilieren kann ادغام z.B. נשא in der Zukunft ישא

Anmerkungen

Durch Ausfallen des Rad. wird der voran-oder nachfolgende Rad. verstärkt. Ein Beispiel für das letztere ist ישא von נשא und für das erstere ist בזז wird יבז. Dies wird als "Ersatz" تعويض genannt, jenes als "Assimilation" ادغام.

Die schwachen konsonannten sind: א, ה, ו, י,

Das Perfekt des *st. Verbs* Q A L ist wie z.B. Dt. 4, 23.

פן תשכחו (תשכּחו) את ברית יהוה אלהיכם אשר כרת (כּרת) עמכם (עמּכם)

Das Imperfekt wird folgendermassen gebildet:

(*a*) indem beim Antreten des Präfixes der Vokal (حركة) bleibt z.B. Gn. 30, 22.

ויזכר אלהים את רחל

P. ujezakar eluwêm it ra'el.

(*b*) indem der erste Rad. Vokallos wird z.B. Dt. 7, 2.

לא תכר (ת) להם ברית

Eine Ausnahme bilden die Verben mediae Gutturale, wo der erste Rad. vokalisiert bleibt. z.B. Nu. 11, 2.

ויצעק (ויצעק) העם אל משה

oder Nu. 24, 8.

וחציו (וחציו) ימחץ (ימחץ)

Der erste Rad. des Imperativums vom st. Qal wird mit einem anderen Vokal als im Perfektum versehen. Das grosse Fatḥa الفتحة الكبرى des Perf. wird zum kl. Fatḥa الفتحة الصغرى z.B. Gn. 27, 8.

ועתה (ועתה) בני שמע (שמע) בקולי

P. wâta beni šema avquli.

Die Verben mediae Gutturalae bilden eine Ausnahme z.B. Ex. 22, 22.

כי אם צעק (צעק) יצעק (יצעק)

Dt. 33, 11.

מחץ מתני קמיו

פ״א

Das Perfekt wie z.B. Nu. 10, 29.

אמר אמר יה (וה) אתו (אתו) אתן (אתן) לכם

Das Imperfekt des schwachen Verbs *Qal* wird wie folgt gebildet:

(*a*) Das א erschwächt يلين und wird mit dem präfigierten Partikel addiert. z.B. Gn. 1, 3.

ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור

P. uja'umer eluwêm ja'i ôr uja'i ôr.

(*b*) Das א verliert seinen Vokal ohne Schwächung z.B. Lev. 8, 7.

ויאפד לו בו

Der Imperativ wird wie bei dem st. Verb gebildet d.h. der Vokal des א wird statt des "grossess Fatha" فتحة عظمى mit kleinem Fatha فتحة صغرى versehen. z.B. Nu. 25, 4

אמר (אמר) ויהרגו (ויהרגו) את האנשים הנצמדים

(הנצמדים) לבעל פעור

פ״ה

Das Perfekt wie z.B. Dt. 29, 22

אשר הפך (הפך) יהוה באפו (באפו) ובחמתו

(ובחמתו)

Das Imperfekt

(*a*) Der erste Rad. wird Vokallos ohne Schwächung z.B. Ex. 10, 19.

ויהפך (ויהפך) יהוה רוח ים חזק (חזק) מאד (מאד ¨)

(*b*) Der erste Rad. verschwindet durch seine Vokallosigkeit und Schwächung. z.B. Ex. 10, 24.

גם טפכם ילך עמכם (עמכם)

Das Imperativum wird folgendermassen gebildet

(*a*) Der erste Rad. fällt weg. z.B. Ex. 4, 27.

לך (לך) לקראת משה המדברה

(*b*) Der erste Rad. behält den Vokal wie bei dem st. Verb. z.B. Nu. 25, 5.

ויאמר משה אל שופטי (שפטי) ישראל הרגו (הרגו)

אי (ש) את אנשיו (אנשיו)

Das Perfekt wie z.B. Ex. 19, 18.

מפני אשר ירד (ירד) יה (וה) עליו באש (באש)

Das Imperfekt wird wie folgt gebildet:

(*a*) Der erste Rad. verschwindet durch seine Vokallosigkeit und Schwächung z.B. Ex. 19, 11.

כי ביום השלישי ירד (ירד) יהוה לעיני כל העם אל

על הר סיני

(*b*) Der erste Rad. wird Vokallos ohne Schwächung z.B. Gn. 24, 60.

ויירש זרעך זרעיך (זרעך) את שער איביו

P. ujiraš zerîk it šaar ijjavô.

(*c*) Der erste Rad. verwandelt zum ו z.B. Dt. 22, 3.

לא תוכל להתעלם

(*d*) Der erste Rad. assimiliert mit dem zweiten z.B. Nu. 31, 13.

ויצא (ויצא) משה ואלעזר הכהן

weil das י nicht nur ein schwacher Konsonant ist sondern auch ein Konsonant der Assimilation.

Das Imperativum wird:

(*a*) Durch Wegfall des ersten Rad. z.B. Ex. 19, 21.

רד העד בעם

(*b*) Der erste Rad. fällt nicht weg sondern wird wie der erste Rad. des st. Verbs vokalisiert z.B. ירא oder ירש.

ע״א

Das Perfekt ist wie z.B. Gn. 43, 7.

ויאמרו שאל (שאל) שאל (שאל) האיש לנו ולמלדתנו (ולמולדתנו)

P. uja'umeru ša'al ša'êl a'iš lanu welmuledetanu.

Das Imperfekt: Der erste Rad. bleibt vokalisiert wie bei dem st. Verb Qal mediae Gutturale z.B. Gn. 37, 35.

וימאן (וימאן) להתנחם (להתנחם)

P. ujumma'ên lêtnâm.

Der Imperativ ist wie das Perf. z.B. שאל ist das Imp. von שאל

oder Dt. 32, 7

שאל אביך ויגידך

ע״ה

Ein Beispiel für das Perf.: Lev. 22, 6, 7.

כי אם רחץ בשרו במים ובא (ובא) השמש וטהר (וטהר)

Im Imperfekt bleibt sein erster Rad. vokalisiert genau wie die Verben ע״א z. B. Nu. 19, 12.

ואם לא יתה (טא) (יתחטא) ביום (ביום) השלישי וביום (וביום) (הב) השביעי לא יטהר (יטהר)

Die Form des Imperatixs ist dieselbe wie die des Perf.

ע״ו

Der mittlere Rad. fällt im Perfekt weg und bleibt im Imperativ und Imperfekt. z.B. (Perf.) Dt. 22, 25.

ומת (ומת) האיש אשר שכב (שכב) עמה (עמה)
לבדו (..)

(Imperf.) Dt. 19, 15.

לא יקום עד (עד) אחד באיש

(Imperativ) Dt. 32, 50.

ומות בהר אשר אתה עלה שמה

ע״י

Wird genau wie die Verben ע״ו gebildet z.B. (Perf.) Gn. 4,25.

כי שת לי אלהים זרע אחר תחת (תחת) הבל

P. ki šat li eluwem zera a'er taat evel.

(Imperf.) Gn. 46, 4.

ויוסף ישית ידו (ידיו) (ידו) על עיניך

P. ujusef jašêt jedu al înek.

(Imperativ) Gn. 24, 2.

שים נא (נא) ידך תחת (תחת) ירכי

P. šîm nâ jedak têt jirki.

ל״א

(Perf.) Gn. 1, 10.

ולמקוה המים קרא ימים

P. walmaqua emmêm qara jemmêm.

Im Imperf. wird sein erster Rad. genau wie der das starken Verbs im Imperf. behandelt. Sein dritter Rad. wird meistens nicht verwandelt und ist:

(*a*) Vokallos z.B. Gn. 1, 27.

ויברא אלהים את האדם

P. ujibra eluwêm it aadam.

(*b*) Vokalisiert z.B. Gn. 1,10.

ויקרא אלהים ליבשה (ליבשה) ארץ

P. ujiqra eluwêm el jabbaša (lijjabbaša) areṣ.

Anmerkung

Dieses א kann manchmal in der Aussprache zum י verwandelt werden. z.B. Lev. 5, 1.

ונפש בי תחטא (תחטא) ושמעה (ושמעה) קול אלה
(אלה)

Der Imperativ wird genau wie der Imperativ von dem "Qal" gebildet d.h. mit dem kl. Fatḥa vokalisiert. Sein dritter Rad. ist:

(*a*) unverändert, z.B. Nu. 12, 13.

אל (אל) נא (נא) רפא (רפא) נא (נא) לה (לה)

(*b*) zum י in der Aussprache verwandellt, z.B. Dt. 31, 14.

קרא (קרא) את יהו (שע) והתיצבו (והתיצבו) (ואתיצבו)
באהל מועד ואצונו (:·)

ל״ה

(Perf.) z.B. Dt. 31, 20.

ופנה (ופנה) אל אלהים אחרים (אחרים)

Im Imperf. wird der erste Rad. wie beim st. Verb behandelt.

(*a*) Vokallos. z.B. Dt. 17, 17.

ולא ירבה (ידבה) לו נשים (נשים) ולא יסור
לבבו

(*b*) vokalisiert z. B. Ex. 13, 13.

ופטר (פטר) המיר תפדה (תפדה) בשה (בשה)

Der dritte Rad. wird oft in der Aussprache verwandelt. z.B. Lev. 19, 31.

אל תפנו אל (האובו) האבות (האובות) ואל וידעונים
(הידענים) (הידעונים)

oder bleibt unverändert z.B. Ex. 21, 2.

כי תקנה (תקנה) עבד עברי (עברי) שש שנים יעבדך
(יעבדך)

Im Imperativ wird der erste Rad. genau wie bei dem st. Verb mit einem kl. Fatha vokalisiert. Der dritte Rad. wird meistens zum י in der Aussprache verwandelt z.B. Gn. 35, 11.

פרה (פרה) ורבה (ורבה) גוי וקהל (וקהל) גוים
יהיה ממך

P. feri urebi (urevi) gui uqaal gujêm jêji mimmak.

oder bleibt unverändert z.B. Ex. 9, 22.

נטה את ידך על השמים

Ausser diesen Verben haben wir noch die Verben der Assimilation ادغام und die mediae geminatae ذوات المثلين, welche auch als schwache Verben betrachtet sind.

Die Verben der Assimilation sind: פ״נ, פ״ל, פ״י

פ״נ

(Perf.) Ex. 24, 2.

ונגש (ונגשׁ) משה לבדו ליה (וה) (אל יהוה)

Im Imperf. fällt der erste Rad. weg und wird mit dem mittlerem Rad. assimiliert. z.B. Ex. 24, 2.

והם לא יגשו (יגשׁ) והעם לא יעלה (יעלה) עמו (עמו)

Anmerkung

Der erste Rad. kann manchmal in Imperf. bestehen bleiben (unregelmässig) z.B. Dt. 33, 9.

ובריתך ינצרו

Der Imperativ wird durch den Wegfall des ersten Rad. gebildet. z.B. **שא** von **נשא**

פ״ל

(Perf) z.B. Lev. 14, 15.

ולקח הכהן מלג

Das Imperf. wird wie folgt gebildet:

(*a*) der erste Rad. fällt weg und wird mit dem mittl. Rad. assimiliert. z.B. Lev. 8, 29.

ויקח משה את החזה (החזה)

(*b*) bleibt und wird wie der erste Rad. des st. Verbs behandelt.

DAS MEHRRADIKALIGE VERB

Kap. IX.

Der Verfasser meint mit dem Wort "taqîl" ثقيل das Verb, welches mehr als drei Rad. hat. Dieses Verb ist:

(*a*) dreiradikalig (mit einem Ersatz für den vierten).

(*b*) mehrradikalig.

Das dreirad. wird wie folgt gebildet:

(*a*) zwischen den ersten und mittl. Rad. tritt ein schwacher Konsonant. In diesem Fall wird der erste Rad. durch ein grosses Fatha und der mittl. Rad. durch ein kl. Fatha vokalisiert. z.B. כפר , אסף

Anmerkung

Diese Art von Verben bezeichnet man als die, deren mittl. Rad. leicht ist.

(*b*) mit dem verstärkten mittl. Rad z.B. דבר

Anmerkung

Diese Art als solche Verben, mit dem verstärktem mittl. Rad. الشديد العين

Das mehrradikalige ist:

(*a*) Vierradikalig z.B. כלכל .

(*b*) Ein dreiradikaliges mit einem beigefügten ה المزيد الهاء und es wird mit dem י zwischen seinem mittl. und dritten Rad. verbunden يقرّن z.B. הקריב

Es wird auch als "das Verb mit dem beigefügten ה مزيد الهاء" genannt.

Das mehrradikalige Verb ist:

(*a*) das Verb, dessen mittl. Rad. leicht ist.

(*b*) .... mit dem verstärkten mittl. Rad.

(*c*) das vierradikalige.

(*d*) das Verb mit dem beigefügten ה.

Das Verb mit dem verstärkten mittl. Rad. hat dieselben Formen wie des dreiradikalige.

Der einzige Unterschied zwischen diesen beiden Formen ist bloss die Verstärkung des mittl. Rad.

Deswegen sind die Formen dieses Verbs wie folgt: (wie Qal)

Stark, med. Geminatae, פ״א, פ״ל, פ״נ, ע״ו, ע״ה, ע״ה, פ״א, פ״י, ל״ה, ל״א, und ע״י

Diese Verben haben genau dieselben Formen wie die des dreirad. (Qal) bloss der mittl. Rad. wird verstärkt.

Ausgenommen sind die Verben med. Gutturalae, stark oder schwach, und die Verben med. ו oder י

Der mittl. Rad. wird nicht verdoppelt, und der einzige Unterschied vom dreirad. ist im Part. act., wo an das mehrrad. Verb ein מ zugefügt werden muss. Die Verben med. י oder ו unterscheiden sich auch vom dreirad. durch die Nennung ל׳ נ׳ ihres Mediums und sogar auch im Perfektum.

Die Verben med. Gutturalae sind :

(*a*) med. ח z.B. Gn. 30, 27.

נחשתי (ויברכני) יה (וה) בגללך

P. ne'išti ujeberrekani šema evgelalak.

(*b*) med. ע z.B. בעת

פ״ל

z.B. Ex. Dt. 11, 19

ולמדתם (ולמדתם) את אתם (אתם) את בניכם
לדבר בם

פ״נ

z.B. Ex. 15, 10.

נשבת (נשבת̄) ברוחך כסמו

Das Verb med. Geminatae. z.B. Ex. 32, 1.

ויךא העם כי בשש (בשש) משה לרדת מן ההר

פ״א

z.B. Dt. 20, 7.

מי ומי האיש אשר ארש (ארש) אשה ולא

לקחה לקחה

פ״ה

z.B. Gn. 31, 7.

ואביבן (ואביבן̄) התל בי

פ״י

z.B. Gn. 10, 21.

ולשם ילד

ע״א

z.B. נאין

ע״ה

z.B. Ex. 15, 13.

נהלת (נהלת̄) נהלת̄ בעיך (בעיך) אל נוה (נוה)

קדשך

ע״ו

z.B. Lev. 27, 34.

אלה המצות (המצות) אשר צוה (צוה) יהוה את

משה

ע״ו

z.B. Ex. 23, 22.

ואיבתי את איביך וצ (רתי) את צרריך (צֹרריך)

ל״א

z.B. Nu. 25,13.

תחת תחת אשר קנא (קנא) לאלהיו (:)

ל״ה

z.B. Nu. 9,15.

כסה הענן את המשכן לאהל (לאֹהל) העדות

Diese sind die Formen des Perf. von dem Verb mit dem verstärkten mittl. Rad. Das Imperf. ist dasselbe wie das Perf. Ausgenommen ist das Verb tertia ה. Entweder bleibt es unverändert wie es ist, oder das ה wird in der Aussprache wie י ausgesprochen.

Ein Beispiel für die Pi'el Form des st. Verbs, dessen mittl. Rad. kein Guttural ist, führt der Verfasser an in Ex. 11, 1.

גרש (גרש) יגרש (יגרש) אתכם (אתכם) מזה

ע״ח

z.B. Dt. 32, 11.

ועל גוזליו ירחף (ירעף)

ע״ע

z.B. Dt. 23, 8.

לא תתעב (תתעב) אדומי (ארמי) כי אחיך (אחיך) הוא

פ״ג

z.B. Gn. 32, 1.

וינשק (וינשׁק) לבניו (לבניו) ולבנתיו (ולבנתיו)

ויברך אתם (אתם::)

פ״ל

z.B. Dt. 20, 18.

למען אשד לא ילמדו (ילמד(ו) אתכם (אתכם)

לעשות ככל (ככל) תועבותם (תועבתם) (תועבתם)

Mediae Geminatae. z.B. Lev. 19, 14.

לא תקלל חרש (חרש)

פ״א

z.B. Dt. 12, 2.

אבד (אבד) תאבדון (תאבדון) את כל המקומות

(המקומת)

פ״ה

z.B. Ex. 19, 21.

פן יהרסו (יהרסו) לידוה (אל ידוה)

פ״י

z.B. Dt. 8, 5.

כי כאשר ייסר (ייסר) איש את בנו (בנו) יה (וה)

אלהיך מיסרך (מיסרך)

ע״א

z.B. Nu. 14, 11.

עד הנה (אנה) ינאצני (ינאצני) העם הזה

ע״ה

z.B. Gn. 18, 6.

וימהר (וומהר) אברהם האהלה (האהלה) אל שרה

ע״ו

z.B. Dt. 31, 25.

ויצו (ויצו) משה את הלוים (הלוים) נשאי (נשאי) ארון כרית יה (וה)

ע״י

יצין

ל״א

z.B. Nu. 5, 3.

ולא יטמאו (יטמאו) את מחניהם (מחנידם) אשר אני שכן (שכן) בתוכם (בתוכם)

ל״ה

(*a*) sein ה bleibt unverändert z.B. Ex. 40, 34.

ויכס (ויכס) הענן את אהל (אהל) מועד

(*b*) das ה wird wie י ausgesprochen. z.B. Lev. 19, 9.

לא תכלה (תכלה) פאת שדך לקצר

Der Imperativ hat dieselbe Form wie das Perf. Ausgenommen sind die Verben tertiae ה. Das ה wird im Imperativ wie י ausgesprochen.

Der Imperativ des st. Verbs, dessen mittl. Rad. kein Guttural ist, hat dieselbe Form wie die des Perf. z.B. Gn. 21, 10.

גרש (גרֵּש) את האמה (האמָה) הזאת ואת בנה (:)

P. gerreš it aama ezze'ôt wit bessâ.

So sind auch die Verben med. ח oder ע z.B. נחש und תעב, med. Gem. z.B. קלל primae נ z.B. נשב, primae ל Perf. למד und Imperf. z.B. Dt. 31, 19.

ולמדה את בני ישראל (ישראל:) שימה (שימה)
(ושימה) בפים (בפידהם)

Primae א, ה und י z.B. אבד, und das Imperf. von הלך ist auch הלך z.B. Nu. 16, 46.

והלך (והלך) מהר (מהר) אל העדה

Und ישר von ישר

Genau so sind auch die Verben med. א, ה, ו und י z.B. נאץ (Perf. und Imperf.) und von מהר auch מהר z.B. Gn. 45, 9.

מהרו ועלו (ועלו) אל אבי

P. ma'eru wêlu al avi.

Und von צוה auch צוה z.B. Nu. 5, 2.

צוה (צוי) את בני ישראל

Und von צין, צין

Nicht anders sind auch die Verben tertiae א oder ה z.B. קנא und כסה

(*a*) Verben, deren mediae von Haus aus schwer (ṭaqil) sind أصلي sind الثقل فيها z.B. קדש

(*b*) Verben, welche QAL waren und dann zum mehrradik. verwandelt wurden z.B. לִמֵּד

Von einem zweiten Teil des mehrradikaligen Verbs, dessen med. leicht ist, haben wir in der hl. Schrift kein Beispiel, bloss von "stark", med. Gem., primae נ und primae א z.B. Lev. 16, 6.

וכפר בעדו ובעד (ובעׄד) ביתו

Med. Gem. z.B: סִבֵּב und im Imperf. z.B. Dt. 32, 10.

יסבבנהו (יסבבֿנהו) ויבננהו [ויבננהו] ויצרנהו (ויצרנהו)

Prima נ z.B. נִפֵּשׁ. Im Imperf. z.B. Ex. 16, 26.

וביום השבעי (השביעי) שבת וינפש

Prima א z.B. Nu. 19, 9.

ואסף (ואסף) איש טהור את אפר (אפר) הפרה (הפרה)

Für die anderen Verben haben wir in der hl. Schrift keine Beispiele, aber es ist möglich, in der Sprache andere Formen für die übrigen Verben zu bilden mit Ausnahme der Verben med. oder tert. Gutturalae.

Die anderen Verben, prim. ה und י, med. ו und י können auch alle die Vokale dieser Art des mehrrad. Verbs haben z.B. למד kann auch wie das mehrrad. Verb vokalisiert werden ; man sagt למד

So sind auch die Verben med. י and ו z.B. ישם and קום. Dies sind die Formen des Perf. von dieser Art des mehrrad. Verbs. Im Imperf. wird nichts geändert z.B. Nu. 22, 17.

כי כבד (כבד) אכבדך (אכבדך) מאד (מאד :/)

Med. Gem. z.B. יסֹבב in יְסֹבבֻנהו. Prim. נ z.B. ינפש

Prim. א z.B. Nu. 11, 32.

ויאספו (ויֹּאסְפוּ) את השלוי

Von den anderen Verben, von denen wir kein Beispiel in der hl. Schrift haben, hat der Verfasser folgendes angeführt:

ילמד יהלך ייקד יקום ישים

Der Imperativ z.B. Nu. 11, 16.

אספה (אֶסְפָה) לי שבעים איש מזקיני (מִזקני) (מִזְּקְנֵי)
ישראל

Oder wie im Q A L d.h. das "kl. Fatha" wird für den ersten Rad. und das grosse für den mittl. gebraucht, z. B. Dt. 21, 8.

כפר לעמך ישראל

Und so ist auch der Imperativ in den übrigen Arten dieses Verbs.

Die dritte Art des mehrrad. Verbs, d.h. das Verb mit dem hinzugefügtem ה, wird in allen Formen des Verbs Q A L, stark oder schwach gebraucht. Es braucht aber verschiedene Regeln أحكام und alles, was wir überhaupt über seinen Gebrauch beim starken des QAL السالم من الخفيف wissen, ist die Hinzufügung des ה und י der Verlängerung ياء المد z.B. Lev. 3, 5.

והקריבו (והקטירו) אתו (אֹתוֹ) בני אהרן המזבחה

Auch im prim. ל z.B. הלביש von לבש und Nu. 20, 26.

והלבשתם את אלעזר בנו (בְּנוֹ)

Bei dem Verb prim. נ, das נ wird wegfallen und in dem mittl. Rad. assimiliert z.B. Gn. 21, 29.

מה הנה שבע הכבשות האלה אשר הצבת (הצבת̄)
לבדנה (לבדהן)

Das נ kann auch bleiben. Die Verben med. Gem. werden

(*a*) wie das st. Verb z.B. **המים** von **שמם** nicht verändert.

(*b*) der mittl. fällt weg und der erste wird verstärkt z.B. Lev. 26, 31.

והשמתי (והשמתי) את מקדשכם

Das Verb prim. א, wie das st. Verb z.B. Ex. 16, 32.

למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם (אתכם)
במדבר (במדבר)

Das Verb prim. ה wird sein ה im mehrrad. Verb zum ו verwandeln. z.B. Dt. 29, 4.

והוליך (ואולך) אתכם (אתכם) ארבעים שנה במדבר
(במדבר)

Auch das Verb prim. י z.B. Gn. 44, 29.

והורידתם (והורידתם) את שיבתי (שיבתי) ברעה שאולה
(שאלה)

P. u'ured timma it šivati evraa ši'ula.

Manchmal bleibt das י unverändert z.B. Dt. 5, 25.

הטיבו (הטיבו) כל אשר דברו

Das Verb med. א. Das א wird abgeschwächt تلين und wie das י vokalisiert z.B. Ex. 3, 21.

ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים

Das Verb med. ה bekommt kein י der Verlängerung in dem mehrrad. Verb. Sein ה wird.

(*a*) Unverändert bleiben z.B. Lev. 15, 31.

והזהרתם (והִזהרתב) את בני ישראל מטמאתם (מִטמאתם)

(*b*) in der Aussprache wie י z.B. הקהל

Das Verb med. ו. Das ו fällt weg und das י der Verlängerung bleibt. z.B. Gn. 48, 21.

והשיב (והשִׁיב) אתכם (אתְּכב) אל ארץ אבותיכם (אבֹותיכם)

So auch das Verb med. י entweder wird das י des Rad. bleiben oder das der Verlängerung z.B היין von ין

NIF'AL الانفعال

Kap. X.

Nif'al Form vom st. Verb verlangt keine Veränderung ausser der, die Nif'al braucht z.B. נכרת von כרת. Aber bei den Verben med. Gem. wird:

(*a*) einer der Gem. wegfallen und der erste Rad. wird verstärkt z.B. תשם von שמם

(*b*) die Gem. bleiben unverändert z.B. תשמם von שמם

Die Verben prim. ל sind genau wie die st. Verben z.B. נלבש von לבש

Die Verben prim. נ verlieren ihre נ im Nif'al und werden in ihren med. assimiliert z.B. נשא von ישא. Bei den Verben prim. א oder ה wird der erste Rad. (א oder ה) abgeschwächt تلين und sein Vokal wird verlängert z.B. ויאסף von אסף

Bei den Verben prim. י, wird das י in ו verwandelt. z.B. נודע von ידע

Die Verben med. א oder ה sind wie die st. Verben und verlangen keine Veränderung ausser der, die Nif'al braucht, z. B. נשאל von שאל

Aber die Verben med. ו oder י werden im Nif'al durch ה und ו vor ihrem ersten Rad. gebildet und das ו wird verstärkt z. B. הוקם von קם. Dies ist wie das Passivum.

من قبيل ما لم يسم فاعله

Eine Nif'al Form kann auch in einer unregelmässiger Weise vorkommen. z.B. נכון von כן

Die Verben, deren tert. ein schwacher Rad. ist, sind wie die starken Verben z.B. נקרא von קרא Nif'al von den Verben mit der verstärkten med. الشدة العين ist genau dieselbe in allen Formen der Verben. Ausgenommen sind die Verben, deren prim. ein schwacher Rad. ist. Die starke Verbalform von dem Verb mit dem verstärkten med. und die übrigen Formen seiner schwachen Bildungen werden im Nif'al weder einen Rad. verlieren noch umtauschen يبدل

Bei dem Verb, dessen Prim. א oder ה ist, wird der erste Rad. abgeschwächt يلين und sein Vokal verlängert. Und bei dem Verb prim. י wird das י in ו verwandelt. Und prim. א z.B. נאלם, prim. ה z.B. נהדרש, prim י z.B. ניסר, med. א, ה, ו und י z.B. נקוה נשהר נגאץ und נקים. Tertiae א und ה z.B. נטמא und נכלה

HITHPA'EL الافتعال

KAP. XI.

Im Hithpa'el kann man statt der Verstärkung des mittl. Rad. den langen Vokal ـا zwischen dem ersten und mittl. Rad. wegfallen lassen z.B. התכונן. Das ה des Hithpa'el kommt immer vor das ת und das ת vor den ersten Rad. Ausgenommen sind die folgenden vier Buchstaben: ז, ס, צ und ש. Wenn das Verb mit einem dieser Konsonanten anfängt, kommt der Konsonant vor das ת des Hithpa'el und das ת folgt wo ס oder ש als prim. stehen. Aber wenn die Prima ז ist, so wird

das ת des Hithpaʿel in ד verwandelt z.B. הזדכר von זכר.
Wenn die Prima. צ ist, das ת wird zum ט z.B. הצטדק von צדק Beispiele für prim. ס oder ש sind הסתגר von סגר und השתמר von שמר

DER IMPERATIV

Kap. XII.

Imperativ des:

(*a*) abwesenden الغائب, und das kommt immer im Imperf. vor z.B. Nu. 25, 4.

וידרגו (וידרגו) את האנשים

(*b*) anwesenden المواجهة, und das kommt auch im:

1.—Imperf. vor z.B. Dt. 12, 32.

אתו תשמרו לעשות

2.—Imperativform. Diese kommt in QAL, Mehrrad., Nifʿal und Hithpaʿel. Der Imperativ von dem st. Qal wird wie folgt gebildet. Sein erster Rad. wird durch ein kl. Fatha vokalisiert z.B. שמר

(Vgl. Ibn al-anbari, Die grammatischen Streifragen der Basrer und Kufer S. 214. hrsg. Weil) أمر المواجهة

So sind auch die Verben med. Geminatae z.B. חנן Bei. den Verben prim. נ fällt der erste Rad. im Imperativ weg z.B. גם

Die Verben prim. ל werden folgendermassen gebildet:

(*a*) der erste Rad. fällt weg z.B. קח

(*b*) bleibt und wird wie das st. Verb gebildet z.B. לבש

Die Verben prim. werden genau wie die prim. נ behandelt z.B. שב. Und die prim. א wie das st. Verb z.B. אכל

Der Imperativ der Verben prim. ה wird wie folgt gebildet:

(*a*) der erste Rad. fällt weg z.B. לך

(*b*) bleibt und wird wie beim st. Verb vokalisiert. z.B. הפך

Und die Verben med. א oder ה wie das Perf. z.B. מהר, מאן. Die Verben med. ו oder י behalten den mittl. Rad. im Imperativ. z.B. קום, שים

Der Imperativ des Verben tertiae א wird folgendermassen gebildet:

(*a*) Das א wird wie י ausgesprochen z.B. פרא

(*b*) Das א bleibt unverändert z.B. נשא und der Vokal des ersten Rad. ist genau wie beim st. Verb. Bei den Verben tertiae ה wird der Vokal des ersten Rad. wie beim st. Verb bleiben. Das ה wird wie י ausgesprochen. z.B. פזה

Dies sind die Formen des Imperativs des Q A L.

DAS MEHRRADIKALIGE VERB الفعل الثقيل

Die Form des Imperativs des mehrrad. Verbs ist wie die des Perfekts. Ausgenommen sind die Verben deren mittl. Rad. leicht ist.

Der Imperativ solcher Verben (leicht. mittl. Rad.) wird auf nachstehende Weise gebildet:

(*a*) Er hat dieselbe Form wie die des Perfekts.

(*b*) Wie beim dreirad. Verb (Q A L).

Beispiele für die Verben, deren mittl. Rad. verstärkt sind (Pi'el):

דבר קלל נשק למד יסר אבד הרש מהר נאץ צוה
קים קנה כלה

Beispiele für die Verben mit eingehängtem הָ

הקריב השים השמים הלביש הגיש הוריד האביל
הוליך השאיל הקהיל הוציא השקה

Das vierradikalige z.B. כלכל

Das Verb, dessen mittl. Rad leicht ist אסף

Der Imperativ der Nif'al Form wird wie folgt gebildet. Das Nûn נ des Nif'al wird zu הָ und der erste Rad. bleibt immer verstärkt, gleich ob das Verb drei-oder mehrradikalig ist. Beispiele für den Imperativ von dem dreirad. sind:

הכרת השם השמם הנתן הלבש הודע האכל ההפך
הבהל הוקם הושם הקרא העשה המכר הקלל הלמד

Und für das mehrradikalige sind:

המכר הקלל הלמד הישב הורם הארש ההרם הנאץ
המהר הקוה הקים הכלה הטמא

Der Imperativ von Hithpa'el hat dieselbe Form wie die des Perfekts z.B.

התפלל התנפל התלבש התודע התנצב התאנן התאלך
התפאר התמאן התנשא התכלה התכונן התכלכל התכפר

TRANSITIVA UND INTRANSITIVA

لزوم الأفعال وتعديها

KAP. XIII.

Das Transitiv braucht ein oder zwei Objekte im Accusativ z.B. Gn. 37, 11.

ואבין שמר (שׁמר) את הדבר

oder

השמיע ראובן שמעון דבר האביל יעקב
יוסף לחם

Kein Verb im hb. braucht mehr als zwei Objekte im Accusativ. Man findet aber unregelmässige z.B.:

הראה יהוה יעקב את יוסף מלך על מצרים

QAL

(*a*) Transitiv (ein Objekt im Acc.) z.B. אכל

(*b*) Intransitiv z.B. קם

Das Nif'al kommt bloss im Intr. vor z.B. Ex. 2, 14.

אבן (אבן) נודע הדבר

Das Hithpa'el kommt auch bloss wie das Nif'al im Intransitiv vor, z.B. Lev. 11, 44.

והתקדשתם (והתקדשתם) והייתם קדישים (קדשים) (קדישים)

Der einzige Unterschied ist: beim Hithpa'el bedeutet das Intr. noch die Übertreibung z.B.

ראובן beide נקדש ראובן התקדש שמעון

und שמעין sind fromm aber שמעון (Hithpa'el) ist frommer.

Das mehrrad. kommt meistens Transitiv und selten Intr. vor. Das Transitiv braucht ein oder zwei Objekte im Acc. z.B. Nu. 8, 9.

והקרבת (והקרבת) את הלוים (הלוים) לפני א (הל) (אהל) מועד

oder Dt. 32, 13.

יאכלהו (יאכילהו) (יאכלהו) תנופת שדה (שדי) (שדי)

Und für das Intr. Gn. 34, 5.

והחריש (ודריש) יעקב עד באם

Dann schilderte der Verfasser, dass man das Trans. von dem Intr. ableiten kann und das Gegenteil. Um aus dem Intr. (Qal)

einen Trans. zu bilden, muss man das dreirad. in ein mehrrad. Verb verwandeln und zwar :

(*a*) durch ein zugefügtes ה z.B. Lev. 16, 6.

והקריב אהרן את פר החטאת (ההטאת) א(שר) לו

wo das Wort הקריב von קרב ist.

(*b*) durch die Verstärkung des mittl. Rad. z.B. Nu. 25, 6.

ויקרב (וַיְּקָרֵב) אל א(חיו) (אֶחָיו) את המ(דינית)

Und um aus dem Trans. (Qal) einen Intra. zu bilden gebraucht man :

(*a*) die Nif'al Form z.B. Nu. 31, 49.

ולא נפקד (נִפְקַד) ממנו (מִמֶּנּוּ) אי(ש)

(*b*) Hithpa'el Form z.B.

כי לא התפקדו

Das mehrradikalige Verb folgt demselben System, um sein eigenes Intr. zu bilden. Und das Intr. des vierrad. wird durch Hithpa'el Form gebildet. z.B. Nu. 21, 27.

תב(נה) (תִּבָּנֶה) ותתכונן (וְתִתְכּוֹנֵן) עיר סיח(ון)

Anmerkung

כונן ist Tran. z.B. Dt. 32, 6.

הוה עשך (עָשְׂךָ) ויכוננך

Der Intr. des Verbs, dessen mittl. Rad. leicht ist, wird :

(*a*) durch Nif'al Form z.B. Lev. 26, 25.

ונאספתם (וְנֶאֱסַפְתֶּם) אל (אֶל) עריכם

(*b*) durch Hithpa'el gebildet z.B.

האספו ראשי העם

Das verb mit dem verstärkten mittl. Rad. (Pi'el) wird folgenderweise behandelt : Um aus dem Trans. ein Intr.

zu bilden, braucht man dieselbe Methode wie bei dem Verb, dessen mittl. Rad. leicht ist. z.B. Ex. 29, 43.

ונקדשו (ונקדשו) בכבודי (בכבודי) (ונקדש)

oder Lev. 11, 44.

והתקדשתם (והתקדשתם) והיי (תם) קדי (שים) (קדשים)
(קדישים)

Man wird auch den Intr. von Pi'el, welche seine Original Form Q A L ist, wie folgt bilden :

(*a*) durch Nif'al Form z.B. Ex. 22, 7.

ונקרב (ונקרב) בעל הבית אל הא (לדים)

(*b*) durch Hithpa'el Form z.B. התקרב

(*c*) bringt man es auf seine Originalform Q A L z.B. קרב

Um das Trans. des mehrradik. Verbs mit dem zugefügten ה intr. zu machen, bringt man es auf seine Originalform d.h. dreiradikalige, z.B. Gn. 44, 29.

והורדתם את שי (בתי) (שיבתי) ברעה שאלה (שאלה)
(שאולה)

P. u'ured timma it šivati evraa ši'ula

und Intr. z.B. Gn. 381.

וירד יהודה (יהודה) מאת (מאת) אחיו (אחיו)

P. ujarad je'uda mi'et â'ô

Die Intr. der mehrrad. Verben werden trans. gemacht auf dieselbe Art und Weise wie die Intr. im allgemeinen. In der Regel macht man Verben mehrrad., um dadurch Transitiva zu bilden. Wenn das int. Verb mehrrad. ist können wir es nie

Trans. machen und deshalb haben hier Trans. und Intr. dieselbe Form. z.B. Gn. 12, 11.

ויהי כ (אשר) הקריב לב (וא) מצר (ימה)

Anmerkung

Die Form הקריב ist Trans. und Intr. Für den Tran. führt der Verfasser das folgende Beisiel an:

הקריב את הלוים

Bezüglich der Intr. Nif'al und Hithpa'el führt der Verfasser folgendes an. Um den Trans. von Nif'al und Hithpa'el zu bilden, bringt man Nif'al oder Hithpa'el nur auf ihre Originalform Q A L zurück, ganz gleich, ob Nif'al oder Hithpa el drei oder mehrradikalig sind. Auf dieselbe Art und Weise werden die Inr. trans. oder die Trans. intr. gemacht. Man bildet aus dem Intransitiv Qal ein mehrrad. Verb, um es dadurch trans. zu machen und auf dieselbe Art den Trans. mit einem Obj. in Trans. mit zwei Obj. zu verwandeln. z.B. Dt. 20, 14. (1. Obj.)

ואכלת (ואכלת) את שלל איבך (איביך)

und Dt. 32, 13 (2. Obj.)

יאכלהו (יאכילהו) (יאכלהו) תנופת שדה (שדי) שדה

Anmerkung

Die dreiradikaligen Verben brauchen keine zwei Obj. Das Verb, welches zwei Obj. hat, kann auch drei haben, dieses ist aber in der hb. Sprache unmöglich.

Um ein dreirad. trans. Verb, welches ein Obj. hat, intr. zu machen, braucht man dieselbe Form, die ein trans. Verb mit zwei Obj. in ein trans. Verb mit einem Obj. verwandelt.

Das Hithpa'el nur Intr. und Übertreibung bedeutet, wird es bloss mit dem Trans. gebraucht z.B. התקדש von קדש und mit dem Intr., um die Übertreibung auszudrücken z.B. התנפל von נפל

Nif'al bedeutet dagegen nur Intr. und wird auch bloss mit den trans. Verben gebraucht. Falls Nif'al Intr. (Qal) ist, dann ist ihr trans. Form mehrradikalig z.B. שחת

Intr. wie z.B. Gn. 6, 12.

וירא אלהים את הארץ והנה נשח (תה)

P. ujere eluwem it aareṣ wenna niššâta.

und das Trans. davon ist השחית z.B. Gn. 6, 12.

כי השחית כל בשר את דר (כו) ע(ל) הארץ

P. ki ašît kel bašar it dirku al aareṣ.

Es kann auch vorkommen, dass das Trans. der dreiradikalgen wie das von ihm gebildete mehrradikalige gebraucht wird, dann steht sein Intr. in Nif' alform z.B. כרת ist trans. mit einem Obj. wie in Gn. 21, 32.

ויכרתו בר (ית) בב (אר) (בבאר) שבע (שבע)

Das Intr. ist נכרת wie z.B. Lev. 20, 17.

ונכרתו לעין (לעיני) בני עמם

Weder ein dreirad. Verb noch seine Nif'alform werden trans. gebraucht.

Ein dreiradikaliges und von ihm auch mehrrad. gebildetes Verb kommt selten intr. vor.

Es kommt auch vor, dass das Intr. von einem dreiradik. Verb bloss in Nif' alform vorhanden ist, dagegen ist die dreiradikalige Form nicht zu finden. z.B. Gn. 50, 24.

אל הארץ אשר נשבע לא (ברהם) ל (יצחק)
ולי (עקב)

P. el aareṣ eŝar niŝŝava lavraam eljeṣâq weljaaqov.
Sein Trans. ist mehrradikalig z.B. Nu. 5, 19.

והשביע (והִשׁבִּיעַ) אתה (האֹתָה) הכהן

DIE PARTIKEL

Kap. XIV.

Die Partikel sind die Diener der Substantiva und Verben. Sie sind "Partikel der Bedeutungen und Diener der Konsonanten".

Die Partikel sind entweder:

(*a*) einbuchstäbig مفردة wie ב, א

(*b*) composita von zwei oder mehr Buchstaben.

אם אל

Die Partikel der "Bedeutung" und die "Diener-Buchstaben" werden entweder mit den Substantiven den Verben oder mit beiden gebraucht. Beispiele für die Partikel, die bloss mit den Substantiven gebraucht werden, sind folgende, z.B. ל, ב, א, für die Partikel der Bedeutungen führt er als Beispiel אל an, und für die Verben י vom Alfabet ב, א und כן von den Partikeln der Bedeutungen. Für beide gemeinsam werden als Beispiele aufgeführt ו vom Alfabet ב, א und אם von den Partikeln der Bedeutungen.

Dann schilderte er die Aussprache der Konsonanten im Allgemeinen Er behauptet, dass es Kon. gibt, die zwei oder mehrere Aussprachen haben und zwar die fünf Kon. ב, ד, ו, פ, ת. Das ד wird manchmal wie das arabische Dâl د und wird von dem heb. Grammatiker "Madguŝa (*mit Dagêŝ*) genannt. Manchmal wird es auch wie das arabische Dâl ذ und "Marfûh (רפה)" genannt. Ebenso kommt das בּ mit Dageŝ oder Rafeh vor z.B. Ex. 28, 43.

בבאם אל אהל מועד

Das erste ב wird durch Dageš und das zweite durch Rafeh vokalisiert. Ebenso wird auch das ד vokalisiert z.B. Lev. 10, 4.

דדׄ אהרן

Dann spricht er über die verschiedenen Sorten der Partikel, die als:

(*a*) Präformativa (Präfigierte)

(*b*) Adverbien

(*c*) Präpositionen

(*d*) Konjunctionen

(*e*) Interjectionen

vorkommen.

A REPORT ON THE GREEK PAPYRI IN THE FUAD I UNIVERSITY LIBRARY

BY

D. S. CRAWFORD

In 1938 the University bought, in Berlin, a collection of ancient papyri which had belonged to the late Professor O. Gradenwitz. They are now housed in the Coins Room in the Library, and three Greek papyri locally acquired have been added to the collection. I began the study of the collection, in association with the late Professor W. G. Waddell and Mr. G. H. Whitehead, in 1938, but the war interrupted the work, which I resumed alone on my return to Egypt in January 1946. I have now prepared for publication an annotated edition of those Greek documents that seemed most worthy of publication, together with a complete catalogue of all the Greek papyri in the collection. It would therefore be pointless to publish in full any of the documents here, but a short description of the collection and of the more interesting of its contents may be of interest to readers of the Bulletin.

Besides the Greek papyri there are a large number of Arabic papyrus and paper fragments, some Demotic, and one or two Coptic. The Demotic pieces have been examined by Dr. Matta, who reports that they are all very fragmentary, and of little interest. One of the Coptic pieces is of fair size, and Mr. J. Drescher, who has examined it, states that it appears to be part of a will. There are also a few documents folded, bound and sealed, which have not been opened.

The Greek collection, with which I am concerned in this article, consists of upwards of 350 separate documents or

fragments, of dates varying from the 3rd Century B. C. to the 7th A.D. The majority are small, contain little that is legible, and are of no interest; but there are also a number of important and interesting documents.

First there is a fragment (No. 1), consisting of two columns from a medical treatise, about operations on the head called "periskythismos" and "hypospathismos". This was published in 1908 by Jules Nicole in "Archiv für Papyrusforschung", Vol. IV. It was not part of the Gradenwitz collection, but belonged formerly to Mr. Cattaui.

Most of the Ptolemaic papyri of any interest have already been published, mostly by Gerhard Plaumann ("Griechische Papyri der Sammlung Gradenwitz"), but a few in other publications. They consist chiefly of contracts of the sale or lease of land, and of the correspondence (Nos. 15 to 18 and No. 20) of a certain Kleitarchos, who was a financial official at Phebichis in the Koite Nome in the reign of Ptolemy III Euergetes. There are also two copies (Nos. 3 and 4) of an oath taken by a subordinate of Kleitarchos. Of these copies one (No. 3) was published by Plaumann, but the other, which was probably acquired by Gradenwitz later, seems never to have been published. A collation of the two gives us an almost complete and certain text of the whole document, which is of considerable length, and makes possible several corrections in the version published by Plaumann. Equally interesting is No. 2, a royal administrative instruction, dated 184 B.C., designed to cheque injustice and oppression by the police. It has been published by Preisigke in the "Sammelbuch" (No. 5675).

Of the papyri of Roman date only a few have been published. Among these are No. 25, a stray from the correspondence a landowner called Alypios and his agent Heroneinos, published with the rest of Alypios' letters by Comparetti in "Papiri Greco-Egizii, Florentini"; and a number of contracts and letters concerning the sale or lease of land.

Of the documents of Roman date that have not hitherto been published, I have selected thirty-eight for detailed publication. Among them are private and official letters, documents concerning sales and leases, private accounts, public accounts, tax-lists and land-registers, as well as sundry other documents.

Among the private letters are:—

No. 23, from a man called Troilos to his sister (or wife) Mazatis (or Mazas), which is interesting in itself, and for comparison with another letter between the same two, published by Hunt among the Oxyrhynchus Papyri (No. 1069). It is not quite complete.

No. 24, an invitation to a wedding dinner, probably of the 2nd Century; not quite complete.

No. 27, which mentions a number of objects which the owner wishes to sell, among them a silver δακτυλοκλείδιον. This word is hitherto unknown, but should presumably be translated "finger-key" or "finger-ring-key"; if so, it fits a number of small keys attached to rings in the Egyptian Museum.

Among the official correspondence are No. 32, the registration of a son (complete, 297/8 A.D.); and No. 34 (probably 2nd Century) to the Governor of the Memphite Nome from a man who describes himself as the former overseer (ἐπιμελητής) of the theatre of Memphis. This is of interest, both for the mention of the theatre, and for the use of the word θυρῶνες in an unknown sense. This word seems usually to have meant "ante-chambers" or "doorways"; but here the writer states that, when on a former occasion he had been asked by the Governor whether any θυρῶνες had been stored away (ἀπετέθησαν) in the theatre, he had replied that he had not taken over any from his predecessor as overseer. Unfortunately the letter is broken off at this point, and there is no further clue to the meaning of the word θυρῶνες, which clearly cannot mean "ante-chambers" or "doorways", though it might just possibly mean "doors", which could conceivably be taken off their hinges

and kept in store (but why should they be? Can it refer to some sort of scenery for the theatre?). The problem is not elucidated by the occurrence in the letter of the phrase επιξει θυρωνων, which Professor Waddell conjectured to mean ἐπ' οἴξει θ. ("for the opening of the thyrons"), an interpretation which involves an otherwise unknown word.

Of the documents concerning sales and leases, hitherto unpublished, none are complete or add much to our knowledge; but, with the few already published, they form a good representative collection of this common type of papyrus document. A number of them are dated, and therefore of interest paleographically. One (No. 89) gives a new title for the Second Legion, Οὐολουσιανή, *i.e.* Volusiana.

One of the private accounts, No. 55, of the 2nd or 3rd Century, shows that five men, meeting for a drinking party (συμπόσιον), spent 42 drachmae on three jars of wine, and 21 dr. 2 obols on meat, and shared the cost among them at 12 dr. 4 obols a head.

Some of the public accounts, tax-lists and land-registers are of interest for the lists of villages they contain. No. 52 is a fragment giving areas of land followed apparently by the half of the area: this was commonly done in Demotic documents as a check to prevent mistake or fraud, but is not as far as I know attested elsewhere for Greek, except in an unpublished fragment in the Egyptian Museum. Nos. 53 and 114 and 115 (the last two being separate fragments of the same document) contain an unusual symbol, which in 53 seems to mean "talent", though there is some doubt as to its meaning in the others. No. 53 is also interesting for some rather puzzling entries. No. 125 provides evidence for a hitherto unknown tax indicated by the word στελεχων. I suggest, on the evidence of the only other occurrence of the word that I can trace in papyri, that στελέχη were either the trunks or the fronds of the date-palm, and that the tax was a tax on palm-groves; but it may refer to some other kind of tree or even plant.

Of literary papyri, except for No. 1 mentioned above, the collection contains only three small fragments of Homer, of little interest, and a fragment of an unidentified theological work, of many lines but too narrow to provide any connected sense.

The student of paleography will find in the collection many examples of the Ptolemaic "business style", mostly of the reign of Euergetes, and some, notably No. 2, of the "cursive posée" in which government clerks copied official letters, with intermediate styles in the correspondence of Kleitarchos and in other fragments. There is also a varied collection of the cursive styles of Roman date, from the 1st Century A.D. to the Byzantine age, many of which, of the first three centuries, are dated certainly to a single year, while others can be certainly assigned to a definite reign or to some other short period. A great variety of hands are represented, from the extremely cursive to the quasi-literary, and from those of professional clerks to those of well- or ill-educated laymen. The collection would be of little use for a student wishing to study literary or book hands; but there is ample material for practice in deciphering cursive of various dates and styles, and for the study of the chronological succession of cursive styles.

When I began the task of cataloguing the papyri, I found it advisable to renumber them throughout, giving them a single consecutive series of numbers, and so facilitating reference. For, apart from the new additions and some fragments which were received unframed and unnumbered with the Gradenwitz collection, Gradenwitz' own inventory was sadly out of date. Some numbers were missing; some were duplicated, being given to two separate papyri; and some papyri were labelled with letters instead of numbers. The new catalogue and numbers are arranged so as to group the Roman and Ptolemaic papyri separately, and at the same time to give the lower numbers to the more important and interesting documents as far as was consistent with giving consecutive numbers to all the pieces in one frame. As however

interesting papyri were often framed with fragments of little worth, it was impossible to carry out the second principal consistently without reframing a large number, with consequent danger of damage. This I was loth to do, and reframing has been carried out only when the original glass was broken, or there was some strong reason for rearrangement. My thanks are due to the staff of the binding-department of the Library for their patient and skilfull assistance in this task. The new catalogue numbers, printed in red, are affixed to the outside of the framing glasses. Gradenwitz' original labels are left under the glass.

Besides the printed publication, which it is hoped will be issued next year, I have written and propose to leave in the Coins Room a type- and hand-written volume. This contains a catalogue, and also more transcriptions of minor fragments, and fuller notes and explanations, than the published work will contain. It is designed to assist students and non-experts in the study of the collection.

GREEK COMEDY'S ANCESTRY

BY

D. L. DREW and D. S. CRAWFORD

PART I

The theory of origins here propounded is based largely on the facts of the structural and incidental make-up of Aristophanes' extant plays. These plays, it is held, though differing considerably from the hypothetical proto-play of Attic comedy, retain and reproduce resembling features enabling us to identify with confidence the ancestor and satisfy the few (but tantalisingly significant) positive statements of its nature transmitted to us by reliable Greek record.

An organic development is assumed for Attic comedy. But such assumption can scarcely render the theory disastrously vulnerable to criticism assuming its invalidity. The Greek arts characteristically did not make long jumps. Attic comedy has not had (for what the silence is worth) recorded for it the name of any revolutionary innovator. The tastes of Attic audiences and the sacred status accorded comedy would make for gradual and conservative movement.

Aristophanes' plays may very well have much in common with the hypothetical proto-play. They have, in the way of nature, more in common with the type of play which Aristophanes received from his immediate predecessors and elder contemporaries. With the help of scattered hints in Aristophanes and elsewhere it is perhaps possible to visualise the comedy-stage of a generation or so before the Peloponnesian war.

However, in order to go back even so far one must rely so much on Aristophanes that he may be said to supply four-fifths of any picture of pre-Aristophanic comedy. Thus the comparative value of the extant plays as evidence for the nature of earlier practice is a matter of importance to the enquiry into origins.

Obviously all the plays are not of equal value. But it is not enough to allow for their inequality on the basic assumption of a continuous progress in innovation throughout the active years of the dramatist's life. Weighting by mere date gives incorrect assessment. Though self-proclaimed a bold and eager innovator, Aristophanes was, in fact, checked by the conditions under which his plays were performed. He was forced, in his own and his Choregus' interests, to call a halt to his forward progress towards the ideal drama of his imagination, and even to relapse into what he professedly despised as unworthy of the true comedy-genius. Thus though the earlier plays are on the whole likely to be closer to pre-Aristophanic type than are the later, yet it is impossible to assume that any one earlier play will be closer than a later. For an estimate of the comparative value of the plays as evidence of prior comedy each must be taken on its merits.

The problem of assessment, however, if complicated, is not by any means insoluble. A fairly accurate history of Aristophanes' art can be gathered from the eleven surviving examples of it; and the various ups and downs of his innovatory spirit can be traced in considerable detail. The play received by him from his predecessors appears in one obvious aspect of it to have been made up of two distinct parts separated by a Parabasis. The first part, containing the Agon, stated and solved summarily a problem. The second part was a sort of epilogue, describing the after-results of the problem's solution in a succession of more or less desultory scenes. Aristophanes' first extant play, Acharnians, is of such a kind. In this play Dicaeopolis, determined to be done with war, negotiates a private peace with Sparta.

His action naturally involves him in trouble with his fellow Athenians. But he surmounts all dangers and difficulties: so that, when the Parabasis arrives, he is out of the wood, in possession of his peace. Thus, with the play quantitatively half over, the complication of the plot has received its denouement, and the suspense is done with. The latter half of the play shows the hero's situation without change. He sets up an international market, holds a dinner-party, and enjoys his peace.

If we can trust the witness of the two succeeding plays, Knights and Clouds, Aristophanes felt the weakness of such a plot, or, rather, of a plot so managed. The solution in Acharnians had come too early. In Knights Aristophanes attempts to hold suspense to the end of the piece. But his method of achieving that desirable end is rather naive. He holds the climactic situation through two formal Agons (in which his hero and Paphlagon struggle for supremacy) and through a messenger-scene (borrowed from tragedy), in which his hero describes what is really a third Agon held off-stage before the Council of Athens. By these devices the final solution of the problem is indeed delayed, until (just before the second Parabasis) Sausage-Seller is appointed Demos' steward. That is, the plot is in suspense, until the piece is eight-ninths over. The predictable sequel is thus cut down to a short hundred lines of Exodos—a mere final scene or two. But, meanwhile, for many hundreds of lines the play has ceased to move at all. The prolongation of suspense has been achieved only with effort, by patent artifice, and against the natural flow of events. Aristophanes had not learned, or dared, to develop his plot through a multiplicity of changing situations. He had relied on a problem of single movement, and had thought to avoid the failure of anti-climax merely by spreading one movement over a large area.

In Clouds he is in possession of about everything necessary to artistic comedy. He still holds the first movement of his plot too long. Still unable to escape from the tyranny of traditional

forms, he works by duplication of the Agon: not until after the second Agon (v. 1113) has his hero Strepsiades overcome the obstacles on his road to happiness and solvency. But here the method of duplication is more subtle than in Knights—no longer a succession of contests between the same two characters, and not prolonged so deep into the play. Moreover, the first two Agons have not stated and solved the problem: they have, unexpectedly, given the complicatien. The hero's troubles are not over, but rather have just really begun. The sequel to this hero's success in the Agon between the two Logos-characters is found, when it comes, to have been unpredictable. The interest is sustained to the end of the play. The plot is carried over the whole comedy, evolving from situation to situation with irresistible logic. It is true that the change of fortune for the hero is one more proper to tragedy than to comedy. In comedy the complication should bring the hero into difficulties, from which he escapes later in the final metabasis. It is true, too, that the first Parabasis merely holds up the action, and that the second Parabasis is a clumsy device to allow of a time-lapse, whereby Phidippides may be deemed to have been educated off-stage. And there are other defects. But, all in all, Clouds is by far the best piece which we have from Aristophanes. It is a play with a developed plot distributed (though not in wisest proportion) over the whole spectacle.

Clouds, however, was not achieved without cost to the dramatist. Many of the amusing scenes expected by the Athenian audience had to be abridged or altogether omitted. The play failed to win the prize. In Wasps Aristophanes is back again to the style of Acharnians. His reversion, however, is not complete. Though he gives plenty of room for the phallic scense avoided in the latter part of Clouds, he still succeeds in getting the plot a sort of development. Bdelycleon (the hero) wins his way to happiness with the Agon-that is, at less than the half-way stage. But again, as in Clouds, the happiness which he wins is not in

the sequel found to be quite the blessing which he had expected: Philocleon is converted only too successfully. For the rest, the Parabasis is again used as a clumsy device to allow of a time-lapse; and the Messenger (this time, thank heaven, not the hero) is again put in commisssion. The Parabasis, and so also the predictable sequel, is delayed by the mock-trial: which, however, keeps the plot stationary.

In Peace Aristophanes relapses completely. He goes back, not merely to the style of Acharnians, but (if the theory of origins here propounded is sound) he deliberately reverts to archaic fashion.

In Birds and Thesmophoriazusae he attempts to prolong suspense by introducing fresh motives which do not arise naturally out of the problem as originally stated. In Birds, Peithetaerus is pitch-forked into a bloodless struggle with the gods. In Thesmophoriazusae interest is switched from Euripides' fate to Mnesilochus'. All this is inconsequence—not plot-development. Their central themes displaced, the plays become incoherent.

Aristophanes thus paid the price of compromise. He wanted what he knew to be a good plot in the dramatic sense. He was not preparded to give up the canonical forms (Agon and Parabasis) or the popular scenes of phallic merriment. Lysistrata, Ecclesiazusae, and Plutus continue the decline from ambition, in spite of the fact that in them the forms are being discarded to such good purpose that Agon is cut down and Parabasis can disappear altogether. The remaining comedy, Frogs, is (in the form we have it) in many ways further from tradition than any other. In it the Agon actually follows the Parabasis. But though suspense is after a fashion maintained up to the closing scene, such success is only achieved at extreme cost. The fate of the hero, Dionysus, ceases to be of interest to anyone after he is admitted to Pluto's house. The first half of Frogs turns out to have been a mere prologue—over six hundred lines of prologue. The two halves of the older comic play are simply transposed; and the amusing scenes of

coarse wit and horseplay are no less in evidence because they precede the Parabasis.

How then are the plays to be rated comparatively as evidence for the nature of prior comedy? The subject—matter of the philosophical and literary plays (Clouds, Thesmophoriazusae, Frogs, Ecclesiazusae) would in itself make for a comparatively low rating for them, other things being equal. All in all, perhaps, the following order of evidential value for the purpose in hand will not be very far out: Acharnians, Peace, Birds, Lysistrata, Knights, Wasps, Ecclesiazusae, Plutus, Thesmophoriazusae, Frogs, Clouds.

Such a list will, of course, vary according to the stress laid on the various factors of formal structure, plot-structure, incidental make-up, date of production, suspicion of reediting.

*
* *

The comic play staged by Aristophanes' immediate predecessors appears to have fallen naturally into the three divisions which are found to make up so many of his own plays: (1) Preliminary scenes and Agon; (2) Parabasis; (3) Iambic scenes and lyric interludes and Exodos (final scene).

Agon precedes Parabasis. To judge from the history of Aristophanes' attempts to hit out a plot of developing interest and from the uses which he makes of Agon and Parabasis in plurality, there was usually only one Agon and only one Parabasis.

As for the Parabasis, whatever it may have been in the proto-play, in this middle fifth century comedy it was not a factor of unification to the play as a whole, but rather the very opposite. In most of Aristophanes, earlier plays the Parabasis, dismissing the actors from the stage and itself having a content without bearing on the main problem, helps to destroy continuity. Thus, as Aristophanes in his later plays tries to break down the Parabasis' isolation from preceding and succeding scenes, it is very probable

that in the earlier plays he was following the ruling fashion and was not introducing an innovation later repented because found to be an element of disunity.

The plot was short and simple, and the problem stated and solved in the first division: at the close of which the hero's change of fortune (generally, it must be supposed, from bad or doubtful fortune to good) had already taken place.

The second division (the Parabasis) provided the spectators with an interval for relaxation. Though it was doubtless of some interest as giving a commentary on matters of current moment to the Athenian public, its chief value was spectacular. The parade and the dancing were more important than the words and were far more intimately served by the music.

The third division consisted of a series of more or less amusing episodes exploiting the situation already arrived at by the hero's change of fortune.

Such a play is Acharnians, and Peace, but not Clouds or Frogs.

Clearly few Periclean dramatists, if left to their own devices, would have hampered themselves with the curious plot-machinery and rigid literary forms so often met with in the Aristophanic play. Such things must have been accepted, not invented, by Aristophanes' immediate predecessors.

Because, however, their developed comedy is found to be a model of discontinuity and anti-climax, it does not follow that the hypothetical proto-play was such also. The proto-play may have aimed at a different climax. The Parabasis may have constituted an essential factor for the total unity. In fact, the development of Attic comedy may have been, not, as is often assumed, in the direction of, but right away from an original unity to be found long before in the proto-play. In this connection two facts concerning Aristophanes' Parabasis deserve notice: (1) The Parabasis mediates a change of scene as between first and third

divisions of the play [1]; (2) The Parabasis permits a lapse of

---

[1] In four (if Clouds is included, five) of the earlier plays—Acharnians, Knights, Peace, Birds—the Parabasis following the decisive Agon mediates a change of scene; whereas in the later plays, and in Wasps also, there is no substantial change of scene. However, evidence must here be weighted. As far as they go, the facts seen to warrant the following conclusions :—

1.—Tradtionally the Parabasis of an attic comedy always mediated a real change of scene; it took the action away from the scene of the Agon.

2.—Comedy later (probably borrowing from Tragedy) used the Parabasis as a device to allow time to elapse for a situation to develop through off-stage action to be reported by a Messenger (or equivalent) as in Knights, Clouds, Wasps, Birds (plays with a plurality of Parabasis).

3.—At a yet later stage Comedy (still influenced by Tragedy) avoided change of scene after the Agon. One scene could serve for the whole piece. This fashion (in itself not at all hostile to artistic drama) hastened the perhaps inevitable eclipse of the Parabasis: which as merely a device to permit time-lapse deserved to go out; only inferior playwrights needing its expensive aid.

The evidence for change of scene, play by play, is as follows :—

Acharnians :

During quasi-Agon (490-625) scene is in public street at Dicæopolis' house.

After Parabasis (626-718) . . . . at Dicæopolis' market.

Later (? at v1000) . . . . interior of Dicæopolis' house.

Knights :

During first Agon (303-460) . . . . at Demos' (private) house.

After first Parab. (498-610) . . . . unchanged.

(The first Agon is not the decisive. The first Parabasis allows time for false off-stage Agon before Council to be held.)

During second Agon (756-941) scene is The Pnyx.

After second Parabasis . . . . The Acropolis: where Demes is publicly at home, but controlled by his new manager,

(The second Agon is the decisive) =

time to be presumed. It happens that in all Aristophanes' extant

---

= *Clouds :*

During quasi-half-Agon scene is at Socrates' house.

After Parab (510-626) . . . . . . unchanged.

During first Agon (949-1104) . . . . . . at Strepsiades' house.

After second Parab. (1114-1130) . . . . . . at Socrates' house, but soon shifted again to Strepsiades' house.

(The second Agon is the decisive.

Change of scene between the two houses is at caprice ; so that Clouds is really a single-scene piece.

The second Parabasis seems designed to allow of an interval for Phidippides' education off-stage ; which could not be shown on-stage without repetition of a motive already fully exploited.)

Wasps :

During Agon (526-727) scene is at Bdelycleon's house.

After first Parab. (1009-1121) . . . . unchanged.

After second Parab. (1264-1291) . . . . unchanged.

(Second Parab. allows time for Philocleon to attend a dinner-party off-stage.)

Peace :

During quasi-half-Agon scene is at Zeus' house.

After first Parab. (729-818) . . . . . . at Trygæus' house.

After second Parab. (1127-1190) scene is inside Trygæus' house.

(Second Parabasis may be designed to allow time for change of scene ; but it is possible that the scenic change took place before the second Parab.)

Birds :

During Agon (467-607) scene is at Hoopoe's house.

After first Parab. (678-800) . . . . at Peithetærus' house in the City-Peaceful.

After second Parab. (1058-1117) . . . . at Peithetærus' house (? with interior shown).

(Second Parbasis allows time for the city to be fortified, etc . .) =

plays (Lysistrata and possibly Ecclesiazusae excepted) the action extends over a full day, in the Prologue in the morning and in the Exodos ending in the evening (1).

= *Lysistrata :*

During Agon (467-607) scene is at The Propylaea.

After Parab. (614-705) scene has shifted to another quarter of the Acropolis. At least, it is later found to be at outside of the building where Lysistrata is entertaining her guests.

Thesmophoriazusae :

During quasi-Agon (381-530) scene is at Thesmophorium.

After Parab. (785-845) . . . . at altar in Thesmophorium and perhaps substantially shifted.

Frogs :

After Parab. (674-737) scene is, as before Parabasis, at Pluto's house.

(The Parabasis allows time for Dionysus to be recognized and entertained by Pluto and Persephone.)

Ecclesiazusae :

During half-Agon (571-709) scene is at Blepyrus' house, in the street.

After the lost Chorus, following v729, scene appears to be in another part of the same street.

Plutus :

During half-Agon (487-618) scene is at Chremylus' house.

Afterwards . . . . . . unchanged.

(Instead of a Parabasis allowing time for Plutus' cure in the temple there is a clean break at the place where the Parabasis would have occurred, had there been a Parabasis.)

(1) The evidence for morning-beginning and night-ending is as follows.

Acharnians :

In Prologue dawn indicated by assembly at Pnyx.

In Exodos evening indicated by hero's claim to victory in the drinking-match, and, earlier, by banquet and by Chorus' statement that Lamachus is to go on sentry-duty, while hero is to retire to bed. =

Analysis of Aristophanes' extant plays reveals the existence

= *Knights:*

In Prologue dawn indicated by the fact that Demos' slaves are awake, while their overseer is still asleep.

In Exodos evening indicated by Demos' inviting Agoracritus to dine in Prytanaeum, and, earlier, by dinners produced for Demos by rival demagogues.

Clouds:

In Prologue dawn indicated by the fact that hero wakes, gets out of bed, and goes about his business.

After second Parabasis evening indicated by hero's dinner in Phidippides' honour; at which the son was expected to drink, sing, play, and recite poetry.

In Exodos evening possibly indicated by burning of Socrates' house—a more effective scene, if at night.

Wasps:

In Parodos dawn indicated by the fact that the Wasps are proceeding to the Court with torches to light them.

After Parabasis evening indicated by dinner-party off-stage, and, later, by Philocleon's return home lighted by torch.

Peace:

In Prologue dawn possibly indicated by the fact that Trygaeus is starting on a long journey.

In Exodos evening indicated by the Epithalamium, and, earlier, after Parabasis, by hero's jest concerning the stars returning from dinner.

Birds:

In Parodos dawn indicated by the fact that Procne is asleep, while Hoopoe is awake, and the birds are about to commence singing.

In Exodos evening indicated by Epithalamium, and, earlier, after second Parabasis, by preparations for dinner.

Lysistrata:

In Prologue dawn indicated by the fact that the women, late at the rendezvous, come straight from their beds.

Before Exodos evening indicated by banquet and by servant with torch.

(Some days are supposed to have elapsed during the Parabasis.) =

of a number of structural and incidental constants within the main natural divisions of a play. It is convenient to regard Parabasis as a main division and to list the constants under three heads.

Constants of the first division (Agon-division) as follows:—

1. Interest is centred on the fortunes of a hero (who in two plays out of eleven is female). This hero embarks on a venture. He is assisted, or countenanced, by a close companion of equal social standing, who shares the hero's perils, but does not share the rewards of successful venture and tends to drop out of sight as the play advances.

2. In his venture the hero has a distinct object in view: he seeks to possess himself, for his own benefit, of some person or thing properly (*i.e.* morally or legally) belonging to others. This person or thing may be called the object of venture. The

---

= *Thesmophoriazusae:*

In Parodos dawn indicated by the fact that the women are opening their convention, a parody of the Assembly.

Evening not indicated. But after the Parabasis sufficient time has elapsed for the Council to consider Mnesilochus' case and to pass sentence on him.

Frogs:

In Prologue dawn possibly indicated by the fact that Dionysus is starting off on a long journey.

Before Exodos evening indicated by Pluto's invitation to dinner.

Ecclesiazusae:

In Prologue dawn indicated by the fact that the women are hurrying to get into the Assembly before the men arrive.

Before Exodos evening indicated by dinner and by the fact that Chorus has torch to light the way to dinner.

Plutus:

No indication of morning, apparently, except that the farmers are supposed to be at work in their fields.

Before Exodos evening indicated by dinner and young reveller with torch.

natural range of such object of venture is limited only by the spectators' ability to follow the dramatist's guidance and is therefore pretty wide. The hero may employ fraud or force; is, in fact, a sort of thief able to count on the spectators' approval of his venture.

(3) The hero's venture involves a journey to some house, or other building, not his own, made by himself or his companion or made by both together.

(4) The hero, on coming to a house, meets with a more or less hostile reception from the servants of the house's owner. It is a scene between caller and porter.

(5) A house is attacked; and a free fight ensues between hero (with or without friends) and certain persons not approving of the hero's venture. The scene is one of battle and siege. The prize of victory is understood to be possession of the object of venture.

(6) The battle is inconclusive and is broken off. The Agon, or contest of words, follows: in which the hero shows cause why he should be allowed to possess himself of the object of venture. He argues his cause by invitation of the Chorus; and if he has an opponent in debate, that opponent is usually the present 'owner' of the object of venture.

(7) The hero, while pleading his cause during the Agon, is presumed to be in a situation of personal danger.

(8) At the close of the Agon the hero's cause is approved, and his claim to possess the object of venture allowed—usually by the Chorus. The effect of such approval is that the hero is henceforth regarded as in lawful possession of the object of venture. His trials and dangers—and the 'suspense' of the plot—are safely over. He can enjoy the fruits of success at his ease.

(9) The hero does not immediately preceed to enjoy his success. Instead, the action is broken off by a Parabasis, which

(it has been suggested) always in pre-Aristophanic comedy mediated a change of scene.

Constants in the second division (Parabasis):

(10) The dramatist airs his own views on matters of contemporary public interest in politics, art, education, etc., and bespatters professional rivals and other citizens personally odious to himself or his friends with often violent and vulgar abuse.

(11) The chorus parades in uniform—often fantastic uniform-disguise.

Constants of the third division (Banquet-division):

(12) The hero enjoys his possession of the object of venture at a banquet. The banquet is held at the hero's own house or equivalent building. The venue may involve a change of scene mediated by the Parabasis.

(13) A handsome man or woman is exhibited formally before the Chorus and spectators. He or she is invariably young and dressed in fine clothes; the spectacle presumably being the thing.

This exhibit is apparently so designed as to present in concrete form the whole purpose of the hero's venture now successfully carried through.

(14) Religious exercises are performed at the hero's house, in connection with the dinner now in prospect.

(15) Undesirable characters are excluded from the hero's premises.

(16) Guests arrive, sometimes with gifts for the hero.

(17) There is a phallic scene, or scenes—*i.e.* an indecent passage between a male character and one or more female. The hero, if a man, is usually the male participant in the scene: which occurs characteristically towards the close of the play.

(18) There is an undressing-scene–a short episode, in which someone strips or exchanges clothes with someone else.

(19) Children (boys) are present on the stage.

(20) Hero and exhibited person are together in the Exodos.

(21) The play closes with sexual intercourse in immediate prospect (usually with the hero as the male participant).

(22) Torches are shown.

(23) An appeal for victory in the dramatic contest is made.

(24) Besides the Chorus-masquerade already noticed disguise of one or more stage-characters is a fairly constant feature, sometimes with, sometimes without, sex-reversal in respect of costume.

*
* *

Such a list of constants, subtract from it what we will in deference to reasonable challenge, points straight to a relationship between Attic comedy and a marriage-day. For 'object of venture' read 'bride'; and how many of the constant features listed fail individually to recall elements of marriage-ceremonial known to have been current in Greek or other Mediterranean communities in classical times? Collectively these constants seem to demand identification with contemporary marriage-ceremonial. And no alternative association suggested for their coincidence outside the theatre has (so far as we are aware) been able to satisfy historical probability in anything like equal degree. The 'object of venture' being a bride—the hero is the bridegroom; the companion is the groomsman. These seek the bride in her father's house. There is a show of resistance and an ordeal for the groom. The groom, of course, gains the day; carries off his bride in procession (Parabasis). There is a feast in the groom's house: where the bride, suitably clothed, is cynosure of all eyes. Guests are welcomed and fed. Religion is satisfied with ceremonies. The bridal pair, wedded, are bedded. The wedding-day is over. Its tripartite structure (Bride-fetching, Bride-transferring, Bride-welcoming-home) is exactly reproduced

in Aristophanic comedy. And the Attic theatre repeats, *mutatis mutandis*, the customary incidents (often distinctive) of hymeneal ritual.

And marriage and comedy must, surely, in some way be closely related. Dismissing Aristotle's casual reference to phallic exarchons—there is the fact that the Attic comedy-month was the marrying-month (Gamelion). We have also the text of the otherwise mysterious proclamation made in the Athenian theatre:

Ἀκούετε λεῴ·
Κακὸν γυναῖκες· ἀλλ' ὅμως ὦ δημόται
Οὐκ ἔστιν οἰκεῖν οἰκίαν ἄνευ κακοῦ
Καὶ γὰρ τὸ γῆμαι καὶ τὸ μὴ γῆμαι κακόν

There is a primâ-facie case for seeking comedy's origins in marriage-ceremonial. And, fortunately, Aristophanes himself supplies some of the special evidence required to establish the derivation of comedy from marriage.

*
* *

Before proceeding to discuss Aristopdanes' special evidence and adumbrating a case for Comedy's descent from marriage-ceremonial, however, it is necessary to establish the so-called constants (arrived at in part by an analytical interpretation of Aristophanes' dramatic intention at times possibly challangeable) through the following schedules.

Schedule A.—**The hero's alter ego (companion)**

In six of the plays the hero has a companion in his (or her) venture—a man (or woman) of equal social standing.

ACHARNIANS : Amphitheus. He assists Dicaeopolis in his fraudulent Peace-venture by obtaining the samples from Sparta, and suffers at the hands of the Acharnians.

KNIGHTS	: Nil. [The two slaves, Nicias and Demosthenes, are to the hero as, in Birds, Hoopoe is to Peithetaerus; but not as Euelpides is to Peithetaerus.]
CLOUDS	: Nil.
WASPS	: Nil. [The two slaves are true slaves.]
PEACE	: Nil.
BIRDS	: Euelpides. He shares Peithetaerus' fortunes and dangers during the Agon.
LYSISTRATA	: Lampito. She does Lysistrata's business with the Spartans.
THESMOPHORIAZUSAE	: Mnesilochus. He more than shares Euripides' trials.
FROGS	: Xanthias. He is much more an equal than a slave to Dionysus.
ECCLESIAZUSAE	: Nil.
PLUTUS	: Cario. He is to Chremylus much as Xanthias is to Dionysus, in Frogs.

Schedule B.—**The hero's object of venture**

ACHARNIANS	: Dicaeopolis gets Peace (Reconciliation) from Acharnians.
KNIGHTS	: Sausage-Seller gets Demos from Paphlagon-Cleon.
CLOUDS	: Strepsiades gets Wrong Logic (Repudiation of just debts) from Socrates.
WASPS	: Bdelycleon gets Philocleon from Wasps.
PEACE	: Trygaeus gets Peace (Harvest) from Zeus.
BIRDS	: Peithetaerus gets City-Peaceful from Birds, and Basileia from Zeus.

LYSISTRATA : Lysistrata gets Peace (Reconciliation) from Greek men.

THESMOPHORIAZUSAE : Euripides gets Pardon from Athenian women.

[This object is largely lost sight of as the play runs; and chief interest is centred on the attempt of Euripides' alter ego, Mnesilochus, to obtain Euripides' pardon, and then on Euripides' attempt to rescue Mnesilochus from Policeman. The various 'objects' are, however, stateable under one head.]

FROGS : Dionysus gets a Tragic Dramatist from Pluto.

ECCLESIAZUSAE : Praxagora gets Communism from Athenian men.

PLUTUS : Chremylus gets Wealth (Wealth's cure) from Poverty.

Schedule C.—**Illegal nature of the hero's venture and dubious means used**

ACHARNIANS : Secret and treasonable peace made in defiance of Acharnians; who are equivalent to the Athenian Assembly.

KNIGHTS : Conspiracy with slaves of Paphlagon, to whom Demos rightfully belongs.

CLOUDS : The venture is immoral in itself and success recoils on the hero. (But he is only a thief in so far as he attempts to defraud his creditors. He pays Socrates his professional fee.)

WASPS : Illegal detention of Philocleon, who rightfully belongs to the Wasps.

PEACE : Theft of Peace and corruption of Zeus' porter, Hermes.

BIRDS	: Peithetaerus, a trespasser in Birdland, obtains Basileia from Zeus by force and corruption of Heracles.
LYSISTRATA	: Treasonable seizure of the Acropolis.
THESMOPHORIAZUSAE	: Introduction of a disguised male into the Thesmophorium. Sacrilege.
FROGS	: Dionysus' disguise shows that he thinks of himself as on an illegal venture. He hides from the Mystics.
ECCLESIAZUSAE	: Praxagora gets her Communism by packing the Assembly with disguised women.
PLUTUS	: No illegality.

Schedule D.—**Here and/or alter ego, in order to procure his object of venture, goes to some house or other building not his own**

ACHARNIANS	: Amphitheus, Dicaeopolis' alter ego, to Sparta.
KNIGHTS	: Sausage-Seller to Demos' (*i.e.* Paphlagon's) house.
CLOUDS	: Strepsiades to Socrates' house.
WASPS	: No journey.
PEACE	: Trygaeus to Zeus' house.
BIRDS	: Peithetaerus to Hoopoe's house.
LYSISTRATA	: Lysistrata to Acropolis (Men's house).
THESMOPHORIAZUSAE	: Euripides to Agathon's house, and after to Thesmophorium (Women's house).
FROGS	: Dionysus to Pluto's house.
ECCLESIAZUSAE	: Praxagora to Assembly (Men's house).

Plutus : No journey.

[But Plutus has to go to Aesculapius' temple on what is really Chremylus' business.]

Schedule E.—**The Porter-scene**

Acharnians	: Hero and Euripides' man, at Euripides'-door.
Knights	: Hero and Demos' man, Paphlagon, at Demos' door.
Clouds	: Hero and Socrates' pupil, at Socrates' door.
Wasps	: Hero and Wasps. (Wasps, not hero, are in the position of caller.)
Peace	: Hero and Zeus' man, Hermes, at Zeus' door.
Birds	: Hero and the Hoopoe's man, the Trochilus-bird, at Hoopoe's door.
Lysistrata	: Hero's party of Women and Party of Men, at Propylaea; door of the Men's Acropolis seized by the hero. (The Men, not the Hero's Party, are in the position of caller.)
Thesmophoriazusae	: Hero and Agathon's man, at Agathon's door.
Frogs	: Hero and Pluto's man, Aeacus, at Pluto's door.
Ecclesiazusae	: No Porter-scene.
Plutus	: No Porter-scene.

[In six of the nine cases the Porter-scene leads up to the Battle. Of the remaining three, Clouds has no Battle, except irregularly in the Exodos; Peace has no Battle; Thesmophoriazusae has a very mild Battle following the Agon.]

[In all cases the Porter-scene precedes the Agon, except in Frogs, where the Agon is postponed irregularly till after the Parabasis.]

Schedvle F.—**Siege and Battle**

ACHARNIANS	: Acharnians assail hero's house. Fight between hero with knife and Acharnians with stones. Scuffle between the half-Choruses. No result.
KNIGHTS	: Hero plus Knights assails Demos' (*i.e.* Paphlagon's) house. Fight between Knights plus hero and Paphlagon. Result: Hero wins.
CLOUDS	: No Siege or Battle before Agon or Parabasis. At conclusion of the play, hero plus slaves assails and fires Socrates' house. One-sided scuffle between hero and Socrates plus pupils. Result: Hero wins.
WASPS	: Wasps assail hero's house. Fight between hero plus slaves and Wasps. No result.
PEACE	: Hero plus Greeks breaks into Zeus' house. No Battle, ? in accord with the theme of the piece.
BIRDS	: Birds assail Hoopoe's (*i.e.* the hero's) house. Fight between hero plus companion and Birds. No result.

Lysistrata	: Men besiege Acropolis (*i.e.* hero's house). Fight between hero's party and police. Result: Hero's party wins.
Thesmophoriazusae	: Women besiege hero's companion in strategic position at their altar. Fight between women and hero's companion resisting arrest and search of person. Result: Women win.
Frogs	: No Siege. Fight between Xanthias personating the hero and Pluto's porters. No result.

Ecclesiazusea and Plutus: No Siege. No Battle.

[In the majority of cases of Siege (five) the Chorus is against the hero. In two cases it is with him.

In all cases of real Siege the Chorus, or part of it, is on the besieging side.

No inference, however, can safely be drawn regarding the Chorus' role in the wedding-play. As the house is on the stage, and the Chorus in the orchestra, the dramatist would prefer to arrange for his Chorus to belong to the besiegers. If so, and if the Chorus was traditionally opposed to the hero, the fact that the hero is comparatively often inside the house attacked explains itself. The besiegers' objective is to get possession of the object of venture, which is somehew 'inside' the building.

Either the hero has already by fraud got possession of the object of venture and is keeping it or himself sheltered in the house, which the lawful owners besiege in order to recover their property,

Or the hero attacks the house in order to get hold of the object of venture.

The besieged house is usually not the hero's, though he may be at the moment of Siege in effective possession.

These facts, joined to the fact that the hero or his companion so often make a journey in quest of the object of venture, would lead one to infer that the comic plot at one time required the hero to attack the house of the man in present lawful possession of what he himself wanted to acquire.

Battle of itself would go far to explain why in Comedy the Chorus was double that in Tragedy, and divided often into two antagonistic halves.]

Schedule G.—**Formality of the Agon: Hero invited by Chorus to argue**

The hero is invited to argue (by the Chorus, or by a part of it) in seven of the eleven plays.

As to the remaining four, in Clouds Wrong Logos (practically the hero's alter ego) is invited by the Chorus; in Thesmophoriazusae the hero's alter ego, Mnesilochus, is invited to argue by the chorus of woman's herald, but in the usual way of business; in Peace there is an irregular Agon only, with Hermes, not the hero, as chief arguer; in Frogs there is an Agon after the Parabasis, and Euripides, not the hero, is invited by the Chorus to argue.

Clouds and Frogs are probably both second editions and are not now in the form in which they were presented first on the stage.

Schedule H.—**The opponent) if there is a real opponent in the Agon-debate) is a person who stands to lose in the event of the hero's venture's being successful**

ACHARNIANS : Lamachus typifies the war-party in power at Athens, and, as individual, loses his command in the event of peace.

KNIGHTS	: Paphlagon-Cleon controls the public policy (Demos).
WASPS	: Philocleon represents himself and his own Waspish ideals, of which Bdelycleon deprives him. But, more exactly, Philocleon personifies Waspishness; and the contest as a whole is between Wasps and Bdelycleon, the latter depriving the Wasps of their settled privileges.
LYSISTRATA	: Proboulos represents the (male) State; and in seizing the Acropolis Lysistrata deprives him of his right to decide policy.
THESMOPHORIAZUSAE	: The women-celebrants have, by the argument of the play, Euripides' fate in their hands; and his alter ego tries to deprive them of the exercise of their power by fraud.
PLUTUS	: Poverty claims to control Wealth.

[To speak of the opponent as 'owner' of the object of venture is not to employ a mere figure of speech. Paphlagon-Cleon, for example, has a real ownership of all that is implied in the idea 'Demos'; and he sees quite clearly that he is being robbed by Sausage-Seller.

No doubt Aristophanes in constructing his play did not think in terms of ownership. He simply recognized that in a comedy-plot there must be a struggle between two parties for some advantage, that the hero must naturally take the initiative, and that, if only for the sake of vividness in presentation, the advantage must be as far as possible shown on the stage in some concrete form—best of all, as a man or a woman to be acquired finally by the hero. Hence, in Birds, the awkward plot-shift, solely to make possible the concrete figure of Basileia.

It is, however, arguable, that in a wedding-play the Chorus is more likely to have been the 'owner' since the Chorus so often seems to be defending its own rights against the hero's aggression (in Acharnians Wasps, Birds, Lysistrata, Thesmophoriazusae, and perhaps Clouds).

But, granted that the father-in-law-opponent of a wedding-play would tend to drop out when the Battle became of secondary importance to the Agon, his supporters in a wedding-play (the bride's people) would tend to take over his rights.

In Acharnians and Lysistrata the Chorus-halves fight against one another.]

Schedule I.—**The hero while pleading his cause in the Agon is in a situation of some personal danger**

ACHARNIANS	: Hero pleads over a chopping-block.
KNIGHTS	: Hero has the Knights of Athens on his side; but his opponent has the Heliasts.
WASPS	: Hero is charged by the Wasps (Heliasts) with conspiracy against the constitution of Athens.
BIRDS	: Hero is required to show cause, why he should not be executed as an enemy of Birds and trespasser.
LYSISTRATA	: Hero pleads as a revolutionary.
THESMOPHERIAZUSAE	: Hero's alter ego pleads while in danger of arrest and imprisonment, if discovered.
FROGS	: Dionysus does not plead in the Agon.
IN OTHER PLAYS	: Hero is in no personal peril.

Schedule J.—**Hero enjoys possession of 'object of venture' at a banquet. . . The banquet is held in hero's own house or equivalent building**

ACHARNIANS	: Hero enjoys peace (personified), while Lamachus enjoys war. Dinner at hero's house. (The second dinner in prospect at the table of Dionysus' priest is only a variation of the common Appeal for Victory.)
KNIGHTS	: Hero in possession of Demos at Acropolis. Dinner at Demos' Pnyx—not for hero, but for Demos. Dinner for hero in prospect at Prytanaeum: of which hero has become virtual owner.
CLOUDS	: Hero 'enjoys' the fruits of Fraud represented by Phidippides; who refuses to dine like a gentleman and thrashes hero. Dinner at hero's house off-stage, in honour of his son's success in his studies.
WASPS	: Hero 'enjoys' his father's too thorough reform at a dinner abroad and later at home. Dinner not at hero's house, but off-stage at a friend's.
PEACE	: Hero celebrates his wedding with Harvest (Peace). Dinner at hero's house.
BIRDS	: Hero celebrates his wedding with Basileia, in possession of the City-Peaceful. Dinner at hero's house.

Lysistrata	: Hero celebrates peace (Reconciliation of Greek States). Dinner at hero's 'house', as acknowledged head of the State and mistress of the public banqueting-hall.
Thesmophoriazusae	: Hero obtains his pardon. But the play closes abruptly without any dinner, though with a phallic scene, in which, however, the hero does not participate.
Frogs	: Hero, in possession of his tragic poet, is invited to supper by Pluto. Dinner not at hero's house.
Ecclesiazusae	: Hero enjoys Communism at her communal dining-room. Dinner in hall presided over by hero.
Plutus	: Hero enjoys Wealth. Dinner at hero's house.

[The tendency is for the dinner to lose its importance in the later plays.]

Schedule K.—**The scene of the Exodos is no longer that of the Agon**

In many of the earlier plays the final scene is at the hero's house or other equivalent building, whereas the Agon is elsewhere. This is the case in Acharnians, Wasps, Peace, Birds, Lysistrata, Knights.

In Clouds and in the remaining four the final scene appears substantially to be that of the Agon.

However, there is reason to suppose a change of scene took place after the half-Agon in Ecclesiazusae ; and in Thesmophoriazusae the physical centre of interest, if not the

general scene, has shifted after the debate to a different part of the Thesmophorium.

In Plutus alone is there undeniably no change of scene. Clouds and Frogs are revised plays, their philosophical and poetic matter enlarged at the expense of the less exalted material staged in the first editions, and do not necessarily illustrate stage-practice in respect of scenic change.

If it be the fact that the Parabasis of a pre-Aristophanic comedy of the fifth century always mediated a change of scene, the scene of the Agon is likely never to have been at the hero's house until late in the history of Attic comedy.

Schedule L.—**Exhibition of a man or woman dressed in fine clothes**

Acharnians : A mute female personifying Peace (Διαλλαγή), in the Lyric Interlude (971-999). She is probably in company with the hero and is praised by Chorus for her virtues, etc.

[This exhibition has been doubted. But the exhibition of Spectacle in Peace 872 sqq is certain; and there are such similarities between Acharnians 971 sqq and Peace 872 sqq as put the fact of exhibition in Acharnians virtually beyond question.]

Knights : Demos rejuvenated, attired with elegance, and scented. He is congratulated by Chorus.

Clouds : Phidippides illustrating Wrong Logic. He is presented to the hero after graduating in Socrates' University of Fraud, and is complimented on his improved appearance.

[The compliments are, of course, ironical for the spectators. The young man has left his looks in the lecture-room, and appears as the pale outlandish Socratic scholar.]

WASPS	: Philocleon illustrating anti-Waspishness. He is dressed in new and fine clothes proper to a gentelman of Athens.
PEACE	: A mute female personifying Spectacle (Peace). She is praised for her appearance and virtues.
BIRDS	: A mute female, Basileia, personifying the hero's successful foundation of the City-Peaceful. She is praised by Messenger and Chorus.
LYSISTRATA	: A mute female personifying Peace (Διαλλαγή), in 1112 sqq.
THESMOPHORIAZUSAE	: ?Mnesilochus, on his plank, as Andromeda.

[A mock-exhibition is to be expected in this play. But Mnesilochus must be considered doubtful as the customary exhibit.]

FROGS	: ? Aeschylus escorted by torch-bearers, at close of play.
ECCLESIAZUSAE	: No exhibition.
PLUTUS	: Wealth, cured, on his return from the temple with escort.

[The fact that it is relatively often a person personifying Peace who is exhibited has no special significance for the history of Attic comedy. Aristophanes wrote during the Peloponnesian War, and seems to have been politically in sympathy with the agrarians who wanted peace.

The fact that care is taken for the person exhibited to be young and handsome supports the view that this scene was derived from a wedding's bride-unveiling. It is noteworthy that in all cases where a person is brought into the play solely for the

sake of the exhibition, that person is always a woman. That is, when the dramatist has a free choice, he prefers the woman.

A curious testimony to Aristophanes' sense of dramatic unity is paid by the fact, that the person exhibited always in one single picture presents the whole original purpose, however complex or abstract, of the hero's venture.

In a wedding-play it would be necessarily always the bride who was so exhibited, herself always the purpose of the bridegroom's venture.]

Schedule M. **Exclusion of undesirable characters from the hero's premises**

ACHARNIANS	: After Parabasis. Boeotian pipers sent away from hero's market. Informer packed off. Lamachus' servant sent away. Sore-eyed importunate and groomsman turned away from hero's banquet.
KNIGHTS	: Nil.
CLOUDS	: After second Parabasis following decisive Agon. Hero beats away his creditors, apparently during dinner.
WASPS	: After second Parabasis. Philocleon turns away bakeress and citizen complaining of his conduct.
PEACE	: After Parabasis. Hero turns away Hierocles, armourers, and boys.
BIRDS	: After first Parabasis. Hero turns away from his city oracle-monger, Meton, inspector, decree-monger.
	After second Parabasis. Hero turns away Iris, parricide, Cinesias, informer.

Lysistrata	: After Parabasis. Hero's servant turns loafers away from her banqueting-hall.
Thesmopheriazusae	: Nil.
Frogs	: Nil. (Possibly the evil gifts of death sent by Pluto to Aristophanes' bêtes-noir in Athens supply, weakly, the customary scene of exclusion).
Ecclesiazusae	: Nil.
Plutus	: After half-Agon. Hero turns away informer and witness.

Schedule N.—Guests and Gifts

In some, but by no means all, of the plays guests arrive bringing the hero gifts. Thus, in Acharnians, food is brought by groomsman ;in Peace, tools by sickle-maker, and, in Plutus, cakes by old woman (for Wealth). In Knights, the dinners prepared for Demos (not hero) in Pnyx consist entirely of gift-food. In Birds, the goat brought by priest is, perhaps, a gift to the hero.

In Clouds, Wasps, Lysistrata, Frogs, Ecclesiazusae, the banquet is not prominent, being held off-stage. In Thesmophoriazusae there is no banquet.

In Plutus and Birds the gods are guests, but they bring no gifts. Their gifts have already been received.

Schedule O.—The Phallic Scene

Acharnians	: Hero which Megarian girls simulating pigs.
	Hero with courtesans, in Exodos.
Knights	: Demos (not hero) with Σπονδαί-courtesans, in Exodos.

Clouds	: Nil.
Wasps	: Philocleon (not hero) with a flute-girl. (But hero takes the girl away from Philocleon and takes her indoors)
Peace	: Hero with his bride, Harvest, in Exodos.
Birds	: ? Hero with Iris.
	Hero with his bride, Basileia, in Exodos.
Lysistrata	: Cinesias with Myrrhina.
	Mute female, Διαλλαγή, with Spartans and Athenians. (Hero is a woman)
Thesmophoriazusae	: Policeman (not hero) with Elaphion, in Exodos.
	Hero's alter ego, Mnesilochus, with Cinesias and female searchers, after Agon.
Frogs	: Nil. (A phallic scene is promised off-stage between hero and dancing-girls)
Ecclesiazusae	: Young man with old woman.
	(Hero is a woman).
Plutus	: ? Young man (not hero) with old woman.

Schedule P.—**Undressing and exchange of clothes**

Clouds	: After first Agon. Hero undresses before commencing his course of philosophy under Socrates.
Wasps	: After first Parabasis. Philocleon changes clothes on-stage. (Demos, Phidippides, Wealth do the same; but off-stage).
Peace	: After Parabasis. Spectacle doffs most of clothes.

BIRDS	: After first Parabasis. Priest doffs clothes ; which are taken by poet.
THESMOPHORIAZUSAE.	: After Parabasis. Mnesilochus, alias Andromeda, prevented from stripping.
PLUTUS	: Before Exodos. Informer stripped of clothes, receiving Just Man's rags.

[This motive is third-divisional, the exchange between hero and slave in Frogs excluded. It is not, as far as appears from the text of the plays concerned, very seriously exploited]

Schedule Q.—**Presence of boys on the stage**

KNIGHTS	: In Exodos. Demos attended by small boy carrying a stool.
WASPS	: In Exodos. Philocleon dances with small boys (crabs).
PEACE	: Before Exodos. Boys come on as undesirables.
LYSISTRATA	: After Parabasis. Children present at phallic scene between Cinesias and Myrrhina.
THESMEPHERIAZUSAE	: In Exodos. Boy present at phallic scene between Policeman and Elaphion.

[The boy is apparently associated not at all with the hero. He seems to be an attendant on the two characters, exhibited person and female participant in the phallic scene, into which a wedding-play's bride can have split up during the evolution of comedy.

However, the evidence is too meagre to draw any certain conclusions from it.]

Schedule R.—**Hero has exhibited person with him in Exodos ?**

ACHARNIANS	: Doubtful. Hero has two courtesans with whom to go off. But, as Chorus in the Stasimon immediately before the Exodos assumes that the hero is to sleep with the girl Διαλλαγή, it is possible that she is one of the two in the Exodos.
	The Chorus in the Stasimon under notice does not explicitly name Διαλλαγή; referring merely to 'a handsome girl'. But at that stage in the action no courtesans had yet appeared, and the audience was bound to identify the girl referred to with the person exhibited.
KNIGHTE	: Yes. Hero goes off to Prytanaeum with Demos.
CLOUDS	: No.
WASPS	: Yes. Hero has Philocleon with him in the final dance-off.
PEACE	: Yes. Hero goes off with Harvest, who is inseparable from Spectacle and Peace.

[But, as characters, Harvest and Spectacle may have been physically separable and separated.

Or did Spectacle simply pass round the orchestra to the back of the stage, and reappear again as Harvest for the Exodos ?]

BIRDS	: Yes. Hero goes off with Basileia.
LYSISTRATA	: No. Hero is a woman.
THESMOPHORIAZUSAE	: Yes. Hero takes off with him secondary object of venture, Mnesilochus. (That is, if Mnesilochus can be taken as having been exhibited at all.)

FROGS : Yes. Hero has his Tragic Poet, Aeschylus, with him at close of action. (That is, if Aeschylus can be taken as having been exhibited at all.)

PLUTUS : No.

ECCLESIAZUSAE : No. Hero is a woman.

[Obviously the exhibited person is naturally bound to be with hero at close of play in some cases, if only to fill the stage. But in other cases the hero might be expected to have with him someone who had taken a more important place in the action than the person exhibited].

Schedule S.—**Sexual Intercourse**

In most of the Plays there is the actuality or immediate prospect of sexual intercourse.

In the earlier plays the usual ending is: The hero is about to retire for the night with his bride or less lawful loves.

ACHARNIANS : Here with courtesans, in Exodos. In prospect.

KNIGHTS : Demos (not hero) with Σπονδαί, in Exodos. In prospect.

CLOUDS : Nil.

WASPS : Hero with flute-girl, before Exodos. In prospect.

PEACE : Hero with bride, in Exodos. In prospect.

LYSISTRATA : Cinesias with Myrrhina. After Parabasis. In actuality, broadly speaking.
Men with women after reconciliation, in Exodos. In prospect.

Birds	: Hero with bride, in Exodos. In prospect.
Thesmophoriazusae	: Policeman (not hero) with Elaphion, in Exodos. In actuality, off-stage.
Frogs	: ? Hero with dancing-girls, before Parabasis. In prospect.
Ecclesiazusae	: Old woman with young man, before Exodos. In prospect.
Plutus	: Old woman with young man, in Exodos. In prospect.

Fouad I Univ. Press, 111-1947-500 ex.